

การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

โดย

นางอชิรญาณ์ ยันตพร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

โดย

นางอชิรญาณ์ ยันตพร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**THE DEVELOPMENT OF BANGKHUNSAI COMMUNITY LEARNING CENTER,
BANGKHUNSAI, BAN LAEM, PHETCHABURI PROVINCE**

**By
Achiraya Yantaporn**

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Program of Public and Private Management

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี” เสนอโดย นางอชิรญาณ์ ยันตพร เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร.ชนินทร์รัฐ รัตนพงศ์ภิญโญ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ไพโรจน์ วิไลนุช)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์)
...../...../.....

50601322 : สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

คำสำคัญ : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

อชิรญาณ์ ยันตพร : การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผศ.ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์. 147 หน้า.

การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ ศึกษาถึงการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี และเพื่อวางแนวทางในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน รวมถึงใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่จะมีขึ้นในอนาคต ด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ คณะกรรมการและสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ เกษตรกรที่ใช้บริการ ผู้มาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ และเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดเพชรบุรี รวมทั้งสิ้นจำนวน 20 คน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันชุมชนมีศูนย์การเรียนรู้แบบชุมชนมีส่วนร่วมด้านเกษตรอินทรีย์ ที่ได้รับคำแนะนำและการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ เป็นการร่วมมือกันทำงาน ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมแก้ปัญหา ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนต้องไม่ชี้นำหรือสั่งการ ปัญหาที่พบคือ การขาดเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่ได้จัดทำโดยการประมวลความรู้จากผู้รู้หรือปราชญ์ชุมชนอย่างเป็นระบบ ขาดระบบการจัดนิทรรศการที่สร้างความน่าสนใจ ศูนย์ยังไม่มีการประชุมสัมพันธเพื่อให้บริการภายนอกมาใช้บริการอย่างเพียงพอ การขาดระบบอินเทอร์เน็ต ผู้ใช้ส่วนใหญ่มาจากภายนอกชุมชนเพื่อมาเข้าชมตามโครงการของรัฐมากกว่าเป็นประชาชนในตำบล และการขาดระบบการประเมินผลงาน ศูนย์ควรมีแนวทางในการพัฒนาคือการสร้างเอกสารความรู้โดยร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ควรมีระบบการจัดนิทรรศการที่น่าสนใจ การเพิ่มช่องทางในการประชุมสัมพันธ พื้นที่แสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น การหางบประมาณสนับสนุนด้านระบบอินเทอร์เน็ต การรณรงค์ให้ประชาชนในพื้นที่มาใช้ประโยชน์จากศูนย์ การสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และการพัฒนาระบบการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์

สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

50601322 : MAJOR : PUBLIC AND PRIVATE MANAGEMENT

KEY WORD : COMMUNITY LEARNING CENTER

ACHIRAYA YANTAPORN : THE DEVELOPMENT OF BANGKHUNSAI COMMUNITY LEARNING CENTER, BANGKHUNSAI, BAN LAEM, PHETCHABURI PROVINCE. THESIS ADVISOR : ASST.PROF.PITAK SIRIWONG, Ph.D. 147 pp.

The Development of Bangkhunsai Community Learning Center, Bangkhunsai, Banlaem, Petchaburi Province is a qualitative research aimed to study the operations, problems and obstacles of Bangkhunsai Community Learning Center and set the development guidelines for the establishment of learning centers in the future by means of in-depth interviews, participatory and non-participatory observations. The main informants include the committees and the members of the Community Learning Center, the agriculturalists who used its services, the visitors of the Community Learning Center, as well as the officers of the agricultural office and the agricultural cooperative office of Phetchaburi Province with totally 20 persons. From the study result, it is found that currently in the community there was an organic-agricultural participatory learning center that had been advised and financially supported from the government sectors. It was a cooperation in working, thinking, planning, problem-solving, practicing and benefit-gaining without command and order from the supporting sectors. The problems found were: the lack of academic materials systematically codifying knowledge from local experts and philosophers; the lack of system to organize interesting exhibitions; the lack of public relations to bring enough outsiders to come for the services; the lack of internet access; the lack of local users as it is mainly the outsiders who came for the training under the government project; and the lack of evaluation system. The center should supply development guidelines by: producing knowledge materials under the cooperation with local educational institutions; creating the system to organize interesting exhibitions; increasing public relation channels and display spaces for local culture and wisdom; mobilizing budget to support the internet system; setting up the campaign to encourage local people to make use of the learning center; creating the community learning center network; and developing the system to evaluate the operation results of the learning center.

Program of Public and Private Management Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2009

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอ บ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี สำเร็จลุล่วง ได้ด้วยความอนุเคราะห์เป็นอย่างดีจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าใช้ในการดูแลเอาใจใส่ ให้ความรู้ คำปรึกษา แนะนำ ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะที่เป็น คุณประโยชน์แก่ผู้วิจัยด้วยดีมาโดยตลอด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยความเคารพอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ดร.ชนินทร์รัฐ รัตนพงศ์ภิญโญ และ ดร.ไพโรจน์ วิไลนุช คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาแสดงความคิดเห็น ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะ อันเป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณ คุณสมปอง พึ่งแดง อนุกรรมการประสานงาน ป้องกันและปราบปรามทุจริตแห่งชาติ จังหวัดเพชรบุรี ที่ได้กรุณาเป็นผู้ติดต่อประสานงานให้ผู้วิจัย ได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาในศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านคอนผิงแดด พร้อมกันนี้ขอขอบคุณ คุณชาญ ทับสี ประธานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน คุณสำราญ อ่วมอัน กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทุกท่าน ที่เสียสละเวลาเพื่อให้ข้อมูล ตอบข้อซักถามต่าง ๆ พร้อมทั้ง ให้การต้อนรับผู้วิจัยเป็นอย่างดี และอนุญาตให้ผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์เครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้าน ขอขอบคุณ คุณไทรพันธ์ คงกำเนิด หัวหน้ากลุ่มงานสารสนเทศการเกษตร สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี และขอขอบคุณเกษตรกรทุกท่านที่เสียสละเวลา ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณผู้ที่ไม่สามารถกล่าวชื่อนามในที่นี้ ที่มีส่วนร่วมทำให้การศึกษาครั้งนี้ ประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมายทุกประการ

สำหรับความดีงามและคุณประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอมอบแต่บิดา มารดา ครูอาจารย์ และทุก ๆ ท่านอันเป็นที่รักของผู้วิจัย ซึ่งคอยห่วงใย เป็นกำลังใจ ให้ความ ช่วยเหลือและให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ จนทำให้ผู้วิจัยสามารถทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เสร็จสมบูรณ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ณ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	5
ขอบเขตของการศึกษา.....	6
ประโยชน์ที่ได้รับ.....	6
2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	7
แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม	7
แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้	10
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	17
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้	25
แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	26
แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย.....	31
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	39
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	42
ผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญที่ใช้ในการศึกษา.....	42
การเตรียมตัวของผู้วิจัย.....	43
การเก็บรวบรวมข้อมูล	44
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	44
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	45
ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย	46

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	48
บริบทชุมชนและสภาพทั่วไป	48
ความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน	53
การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน	56
ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	68
5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	71
สรุปและอภิปรายผลการวิจัย	71
ข้อเสนอแนะ	79
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	79
ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ	79
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	79
บรรณานุกรม	80
ภาคผนวก	84
ภาคผนวก ก แนวทางในการสัมภาษณ์.....	85
ภาคผนวก ข แผนที่เส้นทางไปยังศูนย์การเรียนรู้ชุมชน	89
ภาคผนวก ค ใบสมัครเข้ารับการฝึกอบรม	91
ภาคผนวก ง วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน	93
ภาคผนวก จ ประมวลภาพการฝึกอบรม	104
ภาคผนวก ฉ ระเบียบของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ว่าด้วยค่าใช้จ่ายเงินอุดหนุน โครงการศูนย์เครือข่ายประชาชนบ้าน พ.ศ. 2551	109
ภาคผนวก ช เอกสารประกอบการฝึกอบรม	117
ประวัติผู้วิจัย	147

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	94
2	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	95
3	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	96
4	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	97
5	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	98
6	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	99
7	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	100
8	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	101
9	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	102
10	วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	103
11	ที่ทำการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	105
12	การถ่ายทอดความรู้โดย นายชาญ ทับสี ประธานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.....	105
13	การถ่ายทอดความรู้โดย นายสำราญ อ่วมอั้น กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน..	106
14	บรรยากาศในการอบรมของกลุ่มเกษตรกร.....	106
15	การสาธิตการเผาถ่านและเก็บน้ำส้มควันไม้.....	107
16	การสาธิตการทำไบโอดีเซล.....	107
17	การสาธิตการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ.....	108
18	เกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรม.....	108

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมปัจจุบันอยู่ในยุคเปลี่ยนผ่านจากสังคมที่ให้ความสำคัญกับสารสนเทศและเทคโนโลยีสารสนเทศ หรือสังคมที่มีสารสนเทศเป็นฐาน (Information-based society) มาเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับความรู้ คือมีความรู้เป็นฐานหรือที่เรียกว่า สังคมฐานความรู้ (Knowledge-based society) นั่นคือ การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm shift) ที่เคยมีลักษณะของ “สารสนเทศคืออำนาจ” (Information is power) มาเป็น “ความรู้คืออำนาจ (Knowledge is power)” ความรู้เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชีวิตมนุษย์มาโดยตลอดทุกยุคทุกสมัย ความรู้ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่น มนุษย์ใช้ความรู้ในการดำเนินชีวิตทุกด้าน ในทุกช่วงวัยของชีวิตไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษาเล่าเรียน การประกอบอาชีพ การแก้ไขปัญหา และอื่น ๆ นานัปการ (อัญญาณี คล้ายสุบรรณ 2550 : 1)

การจัดการความรู้เป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของประเทศไทย เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง ทั้งในหน่วยงานธุรกิจ ภาครัฐ หรือแม้กระทั่งในระดับชุมชนก็ได้มีความพยายามและตื่นตัวในการจัดการความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านเพื่อนำมาใช้ในการถ่ายทอดและเก็บรักษาไว้ไม่ให้ภูมิปัญญาเหล่านี้สูญสิ้นไป

องค์กรทั้งภาครัฐกิจเอกชนและหน่วยงานของรัฐ ตกอยู่ท่ามกลางกระแสของการแข่งขันและความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หนทางที่จะรอดพ้นวิกฤติดังกล่าวได้และประสบความสำเร็จเหนือคู่แข่ง นอกจากจะระดมทรัพยากรทุกชนิดเพื่อการบริหารจัดการแล้ว กลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การให้ความสำคัญกับ “การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์” ในฐานะที่เป็นทรัพย์สินอันมีค่ายิ่งขององค์กร จนกระทั่งบางองค์กร ได้ให้การบริหารทรัพยากรมนุษย์เป็นกลยุทธ์หรือกลไกสำคัญเพื่อขับเคลื่อนองค์กร นอกจากนั้นยังให้ความสำคัญกับ “ความรู้” ซึ่งอยู่ในตัวบุคคลและความรู้ขององค์กร อันจะนำมาซึ่งการสร้างความรู้หรือนวัตกรรมใหม่ ๆ ขององค์กร แนวคิดที่นำมาประยุกต์ใช้สำหรับการบริหารจัดการองค์กรยุคใหม่ที่ได้รับความสนใจอย่างยิ่งประการหนึ่งคือ การจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) ซึ่งเป็นแนวคิดทั้งศาสตร์ทั้งศิลป์ของกระบวนการเชิงระบบที่เกี่ยวข้องกับการประมวลข้อมูล สารสนเทศ ความคิด การกระทำตลอดจนประสบการณ์

ของบุคคลเพื่อสร้างเป็นความรู้ หรือนวัตกรรม และจัดเก็บในลักษณะของแหล่งข้อมูลที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางต่าง ๆ ที่องค์กรจัดเตรียมไว้ เพื่อนำความรู้ที่มีอยู่ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งก่อให้เกิดการแบ่งปันและโอนถ่ายความรู้ และในที่สุดความรู้ที่มีอยู่จะแพร่กระจายและไหลเวียนทั่วทั้งองค์กรอย่างสมดุล รวมทั้งเป็นไปเพื่อเพิ่มความสามารถในการพัฒนาผลผลิตและองค์กร (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย 2548, อ้างถึงใน กิตติคุณภรณ์ ชุขลา 2549 : 2)

การเรียนรู้เป็นเครื่องมือที่สำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีหลายวิธี เช่น การจัดฝึกอบรม (Learning) คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างต่อเนื่องอันเนื่องมาจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ทำให้บุคคลมีการปรับตัวทั้งด้านส่วนตัว สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงได้ แต่เมื่อกลับมาพิจารณาถึงบทบาทในการจัดการศึกษาของไทยที่ผ่านมาจะพบว่าการจัดการศึกษาในประเทศไทยมักมุ่งเน้นแต่เฉพาะการศึกษาในระบบเป็นส่วนใหญ่ซึ่งไม่สามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันได้ (รุ่ง แก้วแดง 2542 : 3)

ในระดับนโยบายการพัฒนาประเทศ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2549 : 40-41) ได้ให้ความสำคัญต่อประเด็นการเรียนรู้ของคนในสังคมไทยไว้เป็นอันดับแรก ในอันที่จะผลักดันการพัฒนาประเทศไทยไปสู่วิสัยทัศน์ที่ต้องการเห็นสังคมไทยเป็น “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ที่ได้กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ว่าด้วยการพัฒนาคุณภาพและสังคมไทย ผู้สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ โดยมีสาระสำคัญว่าด้วยการสร้างและพัฒนากำลังคนที่เป็นเลิศโดยเฉพาะในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและองค์ความรู้ ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงประเทศ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศข้อที่ 2 ได้กำหนดให้มีการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศโดยให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการกระบวนการชุมชนเข้มแข็งด้วยการส่งเสริมการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำในรูปแบบที่หลากหลาย และจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตามความพร้อมของชุมชน มีกระบวนการจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในการนำไปสู่การพึ่งตนเอง รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลง

นวัตกรรมการจัดการศึกษาแบบศูนย์การเรียนรู้กำลังมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการศึกษานอกระบบโรงเรียนในปัจจุบัน เพราะเป็นรูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ และสามารถศึกษาได้ด้วยตนเองตามความสนใจและความสามารถที่แตกต่างกันของผู้เรียนแต่ละคน โดยสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ที่มุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้

ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ในอดีตเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะเรื่องอาหาร เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของตำบลบางขุนไทร ที่มีความหลากหลายในระบบนิเวศน์ เช่น มีพื้นที่เป็นป่าชายเลน ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่และขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำทะเลชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะหอยแครง หอยเสียบ ที่นี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งหอยแครงธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ เนื่องจากลักษณะหาดโคลนของบางขุนไทร เกิดจากตะกอนของแม่น้ำสายสำคัญของภาคตะวันตก คือแม่น้ำเพชรบุรีและแม่น้ำแม่กลอง ที่ไหลลงสู่ทะเลนำเอาตะกอนแม่น้ำลงมาด้วย และพัดเข้าสู่ฝั่งในย่านตำบลบางขุนไทรและพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้พื้นที่หาดโคลนของตำบลบางขุนไทร เป็นแหล่งขยายพันธุ์ที่สำคัญของสัตว์ทะเลประเภท กุ้ง หอย ปู ปลา ดังนั้น เศรษฐกิจยุคแรกของชุมชนบางขุนไทรจึงมีฐานรองรับจากทรัพยากรทางทะเลที่อุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่ชายฝั่ง

ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายด้านในชุมชน เช่น มีการขุดคลองชลประทานเข้ามาในพื้นที่ การสร้างเขื่อน การสร้างถนนกั้นน้ำเค็ม รวมถึงมีการใช้ทรัพยากรทางทะเลจากคนนอกชุมชน สถานการณ์เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจสังคมภายในชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีการอพยพไปทำงานต่างถิ่น อาชีพดั้งเดิมของชุมชน เช่น การทำประมงด้วยอวนลาก ยอ ค่อย ๆ หดไป มีอาชีพใหม่เกิดขึ้น เช่น การทำนาเกลือในชุมชนที่มีพื้นที่อยู่ติดชายฝั่ง

จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนบางขุนไทรตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ทำให้ชุมชนพยายามหาทางออกบนพื้นฐานที่สอดคล้องกับศักยภาพของตนเอง เช่น การทำนาเกลือเพื่อทดแทนอาชีพการทำประมงอวนลาก และทำออ รวมทั้งริเริ่มการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง ปลา เป็นต้น ปัจจุบันชุมชนบางขุนไทรเป็นแหล่งผลิตเกลือสมุทรที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคตะวันตก มีพื้นที่ทำนาเกลือกว่าหกพันไร่

การปรับตัวของชุมชนในด้านอื่นนอกเหนือจากเรื่องอาชีพแล้ว ที่เด่นชัดคือ การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อปกป้องสิทธิประโยชน์ของชุมชน เช่น กรณีการรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล เป็นการรวมตัวของผู้นำและชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากกรณีเรือคราดหอย คณะกรรมการและชาวบ้านในพื้นที่ต่างทำงานด้วยความเสียสละและอดทน แม้ใน

ระยะแรกสมาชิกจะมีจำนวนไม่มากก็ตาม แต่จากการทำงานทุ่มเทของกลุ่มๆ ก็สามารรถแก้ปัญหา เรือที่ลัดกลอบเข้ามาคราดหอยได้ระดับหนึ่ง กว่า 10 ปี ที่ทางกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทาง ทะเลได้ดำเนินกิจกรรมมา ปัจจุบันจึงเป็นที่ยอมรับของสังคมมากขึ้น และชุมชนบางขุนไทรก็เป็นที่ รู้จักของสาธารณะชนทั้งภาครัฐและเอกชน การเสียดสีร่วมกันของชุมชนเพื่อรักษาแหล่งทำมาหา กินของส่วนรวมอย่างเช่น ดอนหอยแครง เป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงสำนึกสาธารณะที่น่าชื่นชม เป็นสิ่งดีงามที่เกิดขึ้นในชุมชนบางขุนไทร จึงทำให้ชุมชนบางขุนไทรสามารถปรับตัวตามการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน สนับสนุนให้ชุมชน สามารถปรับตัวให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในและภายนอก และเป็น จุดแข็งของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ความหลากหลายในชุมชน ความได้เปรียบเรื่องทำเล ที่ตั้ง ความเป็นเอกภาพในชุมชน การยอมรับจากสังคมภายนอก และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ถือว่าเป็น ทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชนบางขุนไทร ที่มีส่วนช่วยให้ชุมชนคงความเป็นสังคมชนบทอยู่ได้ องค์ความรู้ท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ได้สั่งสมกันมาหลายชั่วอายุคน ได้กลายเป็นพลังอันสำคัญที่ทำให้การ ปรับตัวต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ของชุมชนผ่านไปด้วยดี จากความหลากหลายในด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ใน ชุมชน การผสมกลมกลืนกันอย่างลงตัวของวิถีชีวิตที่หลากหลาย ชุมชนบางขุนไทรจึงเป็นแหล่ง สั่งสมประสบการณ์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ไว้มากมายหลายด้านที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพ ด้วย ปัจจัยต่าง ๆ ข้างต้นมีผลทำให้ชุมชนบางขุนไทรเป็นชุมชนที่มีความยืดหยุ่นสูง สามารถปรับเปลี่ยน แนวทางการครองชีพได้เหมาะสมและสอดคล้องกับศักยภาพของตนเองจนเป็นที่ยอมรับของสังคม ภายนอกและเป็นชุมชนที่น่าติดตามศึกษาเป็นอย่างยิ่ง (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร 2545 : 29-33)

แผนแม่บทชุมชน เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ที่ผ่านมา จึงมีการส่งเสริมการทำแผนแม่บทชุมชนกันอย่างแพร่หลาย ทั้งในระดับหมู่บ้านและตำบล อย่างไรก็ตาม แผนแม่บทชุมชนจะสามารถขับเคลื่อน โครงการต่าง ๆ ตามทิศทางที่บรรจุไว้ไปได้มากน้อย แค่ไหน ขึ้นอยู่กับการรวมกลุ่มกัน เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการทำแผน ก็จะสามารถนำพาแผน ไปสู่การปฏิบัติได้ดี ชุมชนบางขุนไทร จึงได้วิเคราะห์ปัญหาของชุมชนแล้วจัดทำแผนแม่บท ข้อมูล ที่ได้จากการทำแผนแม่บทชุมชน จะทำให้ทราบว่าที่ไหนมีความรู้ ภูมิปัญญาด้านใด และพัฒนาขึ้น มาเป็นแหล่งเรียนรู้ กระจายอยู่ทั่วทั้งหมู่บ้าน เช่น การพัฒนากลุ่มอาชีพแปรรูปอาหารทะเล กลุ่ม เกษตรอินทรีย์ กลุ่มทอผ้า เป็นต้น

จากการปรับตัวของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนบางขุน ไทร เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรร ประยุกต์ พัฒนาและถ่ายทอด สืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนให้เหมาะสมกับยุคสมัย โดยมีผู้รู้ มีผู้มี

ประสบการณ์ ที่สามารถจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน หรือผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น “ครูของชุมชน” กล่าวได้อีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการจัดการที่เกิดขึ้นโดยชุมชน โดยผู้มีประสบการณ์ที่สามารถดำเนินการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับศักยภาพของชุมชนนั้น ๆ นั่นเอง

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การศึกษาหาความรู้ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การเรียนรู้เป็นเครื่องมือที่สำคัญของการพัฒนา ทำให้บุคคลมีการปรับตัวทั้งทางด้านส่วนตัว สังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงได้ และการจัดการศึกษาในระบบไม่สามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันได้ทั้งหมด การศึกษาที่พยายามจะจัดให้ได้มาตรฐานเดียวกันทั้งหลักสูตร ระยะเวลา วิธีการเรียนการสอน ย่อมไม่เหมาะกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายตามสภาพของปัญหาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคล การศึกษาจึงจำเป็นต้องมีหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มอายุ กลุ่มปัญหา สภาพพื้นที่ และความต้องการของบุคคล ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจึงเป็นแหล่งการเรียนรู้อีกแห่งหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนความหลากหลายของการได้มาซึ่งความรู้ ดังนั้น หากชุมชนได้ร่วมพลังสร้างสรรค์ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับประชาชนที่จะมาแสวงหาความรู้ต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ศูนย์การเรียนรู้จึงเป็นของประชาชนในชุมชน เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นแหล่งบริการข้อมูลข่าวสาร ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจึงเปรียบเสมือนสถานีเติมปัญญาให้กับประชาชนในชุมชน ในรูปแบบของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ชุมชนบางขุนไทร เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว คนในชุมชนจึงได้รวมกลุ่มกันแลกเปลี่ยนความรู้ โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง จึงได้รวมกลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนารับรู้จากกลุ่มไปสู่การก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ของประชาชน ที่ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชน อันจะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของคนในชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เพื่อให้ทราบถึงการดำเนินงาน ตลอดจนปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 เพื่อศึกษาถึงการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

2.2 เพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี รวมถึงใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่จะมีขึ้นในอนาคต

3. ขอบเขตของการศึกษา

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ เนื่องจากชุมชนบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จำนวน 2 แห่ง คือ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์-ชีวภาพ หมู่ 11 บ้านสนามนา และศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาศูนย์การเรียนรู้ (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด เนื่องจากศูนย์ดังกล่าวก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2545 เป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรจัดตั้งกลุ่มเกษตรจุลินทรีย์และยังคงมีการดำเนินการในเรื่องเกษตรจุลินทรีย์มาอย่างต่อเนื่อง จนในปี พ.ศ. 2550 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหมู่ 5 บ้านดอนผิงแดดได้รับการคัดเลือกจาก กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อีกทั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนดังกล่าวได้แบ่งปันความรู้ให้กับคนในชุมชน รวมถึงชุมชนโดยรอบที่มีความสนใจในรูปแบบของการฝึกอบรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา

3.2 ขอบเขตด้านประชากร ศึกษาสมาชิกของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด เกษตรกรที่มาใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จังหวัดเพชรบุรี

3.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในช่วงเดือนสิงหาคม 2551 ถึงพฤษภาคม 2552

4. ประโยชน์ที่ได้รับ

4.1 ทำให้ทราบถึงการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

4.2 เป็นแนวทางในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี รวมถึงใช้เป็นแนวทางในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่จะมีขึ้นในอนาคต

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้คือ แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายรวมถึงงานวิจัยที่ได้มีผู้วิจัยได้ศึกษาไว้อีกหลายท่าน ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอ บ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ในครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานและปัญหาอุปสรรค ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม
2. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้
3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้
5. แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
6. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

1.1 ความหมายของกลุ่ม

คำว่ากลุ่ม “กลุ่ม” (Group) ในปัจจุบัน ได้มีนักวิชาการ ได้ให้ความหมายของกลุ่มไว้ มากมาย อาทิ ประยงค์ มีใจชื้อ (2542, อ้างถึงใน สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร 2552 : 6-10) ได้อธิบายว่านอกจากกลุ่มจะเป็นการรวมตัวกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แล้วคนที่เข้ามารวมตัวกันจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และขึ้นอยู่กับหรืออาศัยซึ่งกันและกัน (Interacting and interdependent) โดยคนที่มารวมตัวกันนี้ ต้องมีการบรรลุวัตถุประสงค์เพื่อ ส่วนรวมของสังคมก็ได้ (To achieve particular or common objectives) ส่วน สนธยา พลศรี (2545, อ้างถึงใน สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร 2552 : 6-10) ได้ให้ ความหมายของกลุ่ม หมายถึง บุคคลหรือคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมกลุ่มกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่าง ใดอย่างหนึ่ง เช่น การสมรส การประกอบธุรกิจ การประกอบอาชีพ การศึกษา การทำกิจกรรม ทาง ศาสนา การตั้งบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัย เป็นต้น ในบริเวณใดบริเวณหนึ่งการรวมกลุ่มชนิดนี้เรียกว่า “กลุ่มคน”

จากความหมายของกลุ่มข้างต้นสรุปได้ว่ากลุ่มจะต้องประกอบไปด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมตัวกัน เมื่อบุคคลได้รวมตัวกันแล้วก็จะมีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ซึ่งถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายของกลุ่มด้วย นอกจากนี้จะมีจุดมุ่งหมายร่วมแล้วกลุ่มยังจะต้องมีกฎระเบียบที่เป็นแบบแผนเพื่อเป็นมาตรฐานในการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่มสมาชิกภายในกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์และขึ้นอยู่กับซึ่งกันและกันหรือต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Interacting and interdependent)

1.2 การรวมกลุ่ม

สาเหตุที่ทำให้มนุษย์เข้าร่วมกันเป็นกลุ่ม นับว่าเกิดจากหลายปัจจัยด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางจิตวิทยาสังคม และเศรษฐกิจ และโดยทั่วไปการที่มนุษย์มารวมกันเป็นกลุ่มก็เพราะเขารู้ว่ากลุ่มจะสามารถสนองตอบความต้องการบางอย่าง หรือหลายอย่างให้แก่เขาได้ การที่บุคคลจะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มใดจะต้องมีเหตุจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างน้อยที่สุดก็จะต้องมีเหตุดังต่อไปนี้ไม่ประการใดก็ประการหนึ่ง

1.2.1 เกิดจากความชอบพอเป็นส่วนตัวกับสมาชิกหรือที่เรียกว่าถูกชักจูงต่อไป

1.2.2 เกิดจากความพึงพอใจจุดหมายของกลุ่มนั้น หรือจุดมุ่งหมายของกลุ่มตอบสนองอุดมการณ์ของตนเอง จึงต้องไปเข้าร่วมกลุ่ม

1.2.3 เกิดจากความพอใจในกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งได้ให้ความสนุกสนาน หรือให้ความพึงพอใจอย่างที่ตนต้องการในบางครั้ง แม้ว่าตนเองจะไม่สนใจต่อจุดมุ่งหมายของกลุ่ม แต่พอที่ได้ทำกิจกรรมของกลุ่ม หรืออาจจะเป็นทางที่กลับกันก็ได้

1.2.4 เกิดจากความพึงพอใจทั้งกิจกรรมและจุดมุ่งหมายของกลุ่ม

1.2.5 เกิดความพึงพอใจที่จะมีสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่ม ตามลักษณะของความต้องการทางจิตวิทยา คือความต้องการที่จะมีส่วนผูกพันอยู่กับบุคคลอื่น (Need for affiliation) บุคคลที่มีความต้องการประเภทนี้สูงจะเข้าไป เป็นสมาชิกกลุ่มแต่เพียงเพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากสภาพการเป็นอยู่อย่างโดดเดี่ยวเท่านั้น

1.3 ขั้นตอนการรวมกลุ่ม

เมื่อมนุษย์มารวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้ว กลุ่มก็จะพัฒนาหรือมีขั้นตอนในการกำเนิดกลุ่มเป็นลำดับ ซึ่งในแต่ละกลุ่มนั้นจะมีพัฒนาการที่ต่างกัน มีนักวิชาการได้จำแนกขั้นตอนในการรวมกลุ่มไว้ ดังนี้

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543, อ้างถึงใน สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร 2552 : 11-14) ได้กล่าวถึงกระบวนการและเทคนิควิธีการในการเสริมสร้างการรวมกลุ่ม และพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มได้ใน 3 ขั้นตอน กล่าวคือ

1.3.1 ขั้นตอนการเกิดกลุ่ม (ขั้นเตรียมการ/ขั้นก่อร่างสร้างกลุ่ม/ขั้นปลูกจิตสำนึก) เป็นการสร้างฐานการรวมกลุ่ม และพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม

1.3.2 ขั้นการสร้างกลุ่ม (การดำเนินงานกลุ่ม/ขั้นการทำกิจกรรม) เป็นขั้นตอนที่กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่ม โดยอาจจะเริ่มจากการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากนั้นจึงพัฒนาสู่กลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรม เพื่อดำเนินงานตามเป้าหมายที่กลุ่มกำหนดไว้

1.3.3 ขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม (ขั้นการขยายกลุ่ม/การบำรุงรักษากลุ่ม) เป็นขั้นตอนการพัฒนาทั้งในระดับกลุ่มและการพัฒนาจากรากระดับกลุ่มสู่การเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นเป็นเครือข่ายกระบวนการกลุ่มข้างต้น สรุปเป็นกรอบความคิดว่ากระบวนการกลุ่มที่จะส่งผลให้กลุ่มประสบความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น คือ

1.3.3.1 จุดมุ่งหมายของกลุ่ม : กลุ่มจะต้องมีจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่มซึ่งเป็นไปตามความต้องการของสมาชิกภายในกลุ่มและสมาชิกภายในกลุ่มต้องเข้าใจในจุดมุ่งหมายของกลุ่มเป็นอย่างดี ซึ่งจุดมุ่งหมายของกลุ่มนี้จะสนองตอบความต้องการโดยรวมของสมาชิกภายในกลุ่มได้เนื่องจากกลุ่มเกิดขึ้นได้เพราะการที่บุคคลซึ่งมีความต้องการที่คล้ายคลึงกัน และได้มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม

1.3.3.2 ขั้นตอนในการรวมกลุ่ม : กลุ่มจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องมีพัฒนาการเป็นลำดับโดยขั้นตอนในการเกิดกลุ่มโดยทั่วไปมี 3 ขั้นตอนหลัก ๆ คือ ขั้นที่ 1 ขั้นการริเริ่มหรือการก่อตั้งกลุ่ม (Forming) ขั้นที่ 2 ขั้นการเคลื่อนไหวของกลุ่มซึ่งเป็นขั้นของการดำเนินการหรือปฏิบัติงาน (Performing) และขั้นที่ 3 ขั้นการขยายตัวกลุ่ม โดยสมาชิกแต่ละคน จะต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มและรับรู้ถึงพัฒนาการของกลุ่มรวมทั้งกิจกรรมหรือผลการดำเนินงานของกลุ่ม

1.3.3.3 ประเภทของกลุ่ม : กลุ่มปฐมภูมิหรือกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ (Primary group or informal group) เป็นกลุ่มที่มีขนาดเล็ก สมาชิกภายในกลุ่มที่มีความสำคัญกันอย่างเหนียวแน่น มีการติดต่อสื่อสารภายในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ มีการประสานงานและร่วมทำกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง กลุ่มทุติยภูมิหรือกลุ่มแบบเป็นทางการ (Secondary group or formal group) เป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ สมาชิกภายในกลุ่มไม่ค่อยปฏิสัมพันธ์กันมากนัก ขาดความใกล้ชิดระหว่างสมาชิกด้วยตนเอง มีการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกด้วยกันน้อย มีการร่วมทำกิจกรรมระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มน้อย

1.3.3.4 กฎระเบียบของกลุ่ม: กลุ่มจะต้องมีกฎระเบียบที่เป็นมาตรการในการควบคุมสมาชิกภายในกลุ่ม โดยกฎระเบียบของกลุ่มที่ว่าเป็น สมาชิกภายในกลุ่มต้องยอมรับและให้ความเห็นชอบและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

1.3.3.5 การประสานงาน: กลุ่มนั้นจะต้องมีการดำเนินงานหรือมีส่วนร่วม หรือมีกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มโดยสมาชิกภายในกลุ่มต้องให้ความร่วมมือ มีการประสานงานระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ กลุ่มที่จะประสบผลสำเร็จได้นั้นสมาชิกภายในกลุ่มจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

จากแนวคิดของการรวมกลุ่มข้างต้น ผู้วิจัยนำไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์บริบท ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ การรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน ตลอดจนพัฒนาการของศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนว่ามีขั้นตอนหรือระยะเวลาในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอย่างไร

2. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้

2.1 ความหมายของการเรียนรู้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้ความหมาย “การเรียนรู้” ว่าเป็น กระบวนการรับข้อมูล ข่าวสาร และประสบการณ์อันนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริง และการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับการรับรู้ ความเข้าใจ และการปรับเปลี่ยนทางความคิด และ พฤติกรรมในขณะเดียวกัน และในมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ กำหนดนิยามความหมายคำว่า “การศึกษา” ว่าหมายถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงาม ของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การ สร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

วุฒิชัย จ้านง (2521, อ้างถึงใน นิคม บุญเสริม 2550 : 34) ให้ความหมายของการ เรียนรู้ไว้ดังนี้

1. การเรียนรู้ให้ผลในแง่ของการเปลี่ยนพฤติกรรม พฤติกรรมที่แสดงออก หรือที่ เป็นอยู่ก่อนกระบวนการเรียนรู้จะเปลี่ยนไปหลังผ่านกระบวนการนั้นแล้ว
2. การเรียนรู้เป็นผลของการฝึกฝนซ้ำซาก
3. การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะค่อนข้างถาวร พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลง ไปชั่วคราวชั่วคราว ไม่อาจเรียกได้ว่าการเรียนรู้ การเรียนรู้จึงต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร จน เรียกได้ว่าเป็นนิสัย
4. การเรียนรู้ ไม่อาจมองหรือสังเกตได้โดยตรง เราจะทราบว่าการเรียนรู้ขึ้นแล้ว ก็ต่อเมื่อเห็นหรือสังเกตได้จากการปฏิบัติ (Performance)

พระธรรมปิฎก (2541 : 12-64) กล่าวถึงการศึกษากับการวิจัยในการพัฒนาการเรียนรู้ ของมนุษย์ให้เกิดปัญญา สรุปได้ดังนี้

การศึกษา คือ ธรรมชาติของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก การฝึก คือ เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาหรือที่เรียกว่าการศึกษานั้นเอง เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงเป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา การดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้งหมด วิธีการดำเนินชีวิตทุกอย่างมนุษย์ไม่ได้มาเปล่า ๆ แต่มนุษย์ต้องเรียนรู้ ต้องฝึกฝนและพัฒนาขึ้นทั้งสิ้น ชีวิตของมนุษย์จึงเป็นชีวิตที่อยู่ได้ด้วยการศึกษา ชีวิตที่ดีคือชีวิตแห่งการศึกษาซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่าปัญญา เมื่อมีการศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาถึงองกวมประณีตขึ้นทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจและปัญญา

นอกจากนี้ สุพัตรา ชาติบัญชาชัย (2548 : 99) กล่าวถึงการเรียนรู้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง โดยเกี่ยวข้องกับความจำ ความเข้าใจ การนึกคิด การวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา การเรียนรู้ในเรื่องใด คือความเข้าใจความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การกระทำที่มีกระบวนการทางความคิดมาเกี่ยวข้องพร้อมกับการปฏิบัติ เพื่อเกิดข้อสรุป ผลลัพธ์ทราบได้จากความเข้าใจของผู้เรียนต่อคำถาม หรือประเด็นที่ต้องการความชัดเจนในเรื่องนั้น ๆ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง การเรียนรู้จึงไม่ใช่การพูดลอย ๆ แต่ควรระบุว่าเรียนรู้เรื่องอะไร คือมีเป้าหมายที่จะเรียนนั่นเอง

ส่วนผลลัพธ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ คือ ความรู้ (Knowledge) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง และถูกสะสม มีการองกวมและเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งด้านบวกและด้านลบ นั่นคือรู้แล้ว อาจลดทอน จางลง หรือรู้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงกับสามารถลบล้างความรู้เดิมหรือเปลี่ยนเป็นความรู้อันใหม่

2.2 ปัจจัยสำคัญสำหรับการเรียนรู้

สุพัตรา ชาติบัญชาชัย (2548 : 60-65) กล่าวว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยดังต่อไปนี้

1. สิ่งเร้า คือ สิ่งที่สามารถกระตุ้นให้เกิดความสนใจและเกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ สิ่งใดที่สามารถทำให้รับรู้ถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการที่ได้รับความรู้ได้มากก็เป็นสิ่งเร้าที่แรง ความสนใจที่จะเรียนรู้ก็จะมากตามด้วย ซึ่งก็มีความคาดหวังคิดมาด้วยเสมอ อะไรที่จะเร้าได้มากได้น้อยต้องผ่านการวิเคราะห์ผู้เรียน และนำความรู้และประสบการณ์ที่ผ่านมาประกอบการพิจารณา ตัวอย่างเช่น การไปส่งเสริมให้เกษตรกรเลิกใช้สารเคมีเพื่อกำจัดศัตรูพืช โดยชี้แจงให้ทราบถึงประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับเมื่อเลิกใช้สารเคมีดังกล่าว เช่น สุขภาพอนามัยของเกษตรกรจะดีขึ้นผลผลิตจะเป็นที่ยอมรับ และขายได้ราคาสูงขึ้น สิ่งเร้าในที่นี้คือ การอธิบายให้เกษตรกรรับรู้ถึงอันตราย และรายได้ที่จะได้รับจากการขายผลผลิตที่สูงขึ้น สำหรับเกษตรกรที่เคยผ่านการทดลองปฏิบัติมาแล้ว เมื่อได้รับรู้ข้อมูลดังกล่าว ก็อาจจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย โดยรำลึกถึงเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมาว่าผลจากการกระทำ เกิดความประทับใจมากน้อยเพียงไร ถ้าไม่ประทับใจเนื่องจากไม่ได้ผลผลิตตามต้องการ หรือเกิดปัญหากับระบบการผลิตเมื่อไม่ใช้สารเคมีดังกล่าว สิ่งเร้าอันใหม่

ที่เข้ามา ก็จะมีผลน้อยต่อความคิดที่จะเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนเทคนิคการผลิต แต่สำหรับผู้ที่ยังไม่ผ่านประสบการณ์การใช้สารเคมีดังกล่าวมาแล้ว อาจเกิดความคาดหวังถึงความสำเร็จและมีแนวโน้มที่จะคล้อยตาม ซึ่งสามารถกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ได้ง่ายกว่า อย่างไรก็ตาม เมื่อปฏิบัติตามโดยลดการใช้สารเคมีแล้ว และเผชิญต่อปัญหาการผลิตที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เช่น เกิดโรคพืชทำให้ผลผลิตเสียหาย ผลผลิตที่ได้ไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคความรู้ที่เกิดขึ้นจากการลดการใช้สารเคมีก็จะลดคุณค่าลงไป เกิดความไม่ยอมรับความรู้นั้นได้

การถ่ายทอดความรู้ไปยังกลุ่มเป้าหมายเพื่อหวังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจึงไม่ใช่เรื่องง่าย มีปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องอีกมากมาย ในขั้นตอนของการถ่ายทอดความรู้ ด้วยวิธีการที่เหมาะสมเป็นความสำคัญเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

2. ศักยภาพของผู้ถ่ายทอด ผู้ถ่ายทอดต้องมีความเข้าใจในประเด็นที่จะถ่ายทอดอย่างแจ่มชัดคือมีความรู้จริง บวกความตั้งใจที่ดี ที่จะทำให้ผู้เรียนได้บรรลุตามจุดประสงค์ความสำเร็จของการถ่ายทอดคือผู้เรียนสามารถนำไปปฏิบัติได้ และสามารถตอบคำถามที่เกิดขึ้นได้ แม้ว่าการปฏิบัติจะไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากเงื่อนไขบางประการก็ตาม ผู้ถ่ายทอดที่เข้าใจหลักการเรียนรู้จะมีการวางแผนเพื่อให้เกิดความสัมฤทธิ์ผลเป็นขั้นตอน จากง่ายไปสู่ความยากและค่อย ๆ ซับซ้อนขึ้น จะไม่ก้าวกระโดด เนื่องจากการทำความเข้าใจและกระบวนการทางความคิดที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน ซึ่งถ้าเรื่องนั้นเป็นสิ่งใหม่ ๆ ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน ต้องการเวลาที่จะรับรู้ทำความเข้าใจเพื่อสังเคราะห์เป็นความรู้และเก็บรักษาความรู้ในความทรงจำ (Retaining Knowledge) กระบวนการถ่ายทอดจะได้ผลเพิ่มขึ้นถ้ามีการสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมกับผู้เรียน ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญทั้งสิ้น

3. ภูมิปัญญาหรือศักยภาพของผู้เรียน ควรคำนึงไว้เสมอว่าความพร้อมและพื้นฐานของผู้เรียนมากน้อยต่างกัน ผู้สอนควรมองเห็นความแตกต่างดังกล่าวก่อนทำการถ่ายทอด เปรียบเสมือนภาชนะที่จะมารองรับน้ำ ซึ่งอาจปากกว้างหรือแคบ ปริมาตรที่จะได้รับมากน้อยแตกต่างกัน อาจมีรูปทรงที่อยู่ตัวหรือไม่มั่นคง เมื่อเทลงไปอาจล้นได้ทันที ดังเช่นการเทน้ำลงในภาชนะที่เป็นถุงพลาสติก อ่าง ขวด ตุ่มน้ำ แก้วน้ำ ซึ่งคุณสมบัติของสิ่งที่จะมารองรับไม่เหมือนกัน ผู้เทต้องปรับระดับความแรง และความเร็วของน้ำให้พอเหมาะ จึงจะเต็มเต็มไม่หกเสียหาย ภาชนะที่ดีคือสามารถยืดหยุ่น รับปริมาณน้ำได้มาก และทรงตัวได้ดี ขณะกำลังเทน้ำลงภาชนะก็ควรระวังจะสังเกตไปด้วย โดยมีวิธีการประเมินหรือตรวจสอบผลจากการเทน้ำ (Feedback) นั่นคือ มีการทดสอบความเข้าใจของผู้เรียนเป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะก่อนจะเริ่มเรื่องใหม่ หรือก่อนที่จะเติมความรู้ที่ซับซ้อนขึ้น ถ้าความรู้เดิมของผู้เรียนมีน้อยอาจต้องเสริมแรงหรือใช้เทคนิคในการถ่ายทอดเพิ่มมากขึ้น เพื่อเติมเต็มทีละชั้น ทีละระดับ การสังเกตหรือหาคำตอบให้ได้ชัดเจนถึงความพร้อมของผู้เรียนจึงเป็น

หน้าที่ที่ผู้ถ่ายทอดควรพิจารณาก่อนวางแผนการถ่ายทอดความรู้ และนี่คือความหมายของ คำว่า ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) อ้างถึงใน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2551 : 16-18) ระบุว่า ในสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ หรือสังคมที่การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องอาศัยความรู้เป็นสำคัญนั้น การเรียนรู้ตลอดชีวิต จะเป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยังได้เขียนไว้ในรายงาน เรื่อง การเรียนรู้ : ขุมทรัพย์ภายในของมนุษย์ การเรียนรู้ตลอดชีวิตประกอบด้วยการเรียนรู้ 4 ด้าน (Four Pillars of learning) ได้แก่

1. การเรียนรู้เพื่อให้อารู้ (Learning to know) เป็นการเรียนรู้ที่มีความหมายลึกซึ้งกว่า แค่เพียงการได้มาซึ่งความรู้และการแสวงหาและการใช้ความรู้ แต่การเรียนรู้ประเภทนี้นั้น เป็นการ พัฒนาความจำจินตนาการ การให้เหตุผล รวมทั้งความสามารถในการคิดอย่างไตร่ตรองและลึกซึ้ง อยู่บนหลักเหตุและผล รวมทั้งการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นกระบวนการของการค้นพบ ซึ่งใช้เวลาและการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ที่ทั้ง เกี่ยวข้องและอาจจะไม่เกี่ยวข้องกับตนเองเลย

2. การเรียนรู้เพื่อนำไปทำ (Learning to do) เป็นการเรียนรู้ความสามารถ ในการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพกับคนอื่น สร้างทักษะการทำงานเป็นหมู่คณะ ทักษะทางสังคม ในการสร้างความสัมพันธ์ในโลกของการทำงาน และในการใช้ชีวิตในสังคม ความสามารถในการ นำความรู้ไปใช้ในการสร้างสรรค์และการทำงาน รวมทั้งความพร้อมที่จะเสี่ยงและกล้าแก้ปัญหา ความขัดแย้งต่าง ๆ ได้

3. การเรียนรู้เพื่อให้ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น (Learning to live together) เป็นการเรียนรู้ ที่มุ่งเน้นที่การทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น เรียนรู้ที่จะให้คุณค่าของความแตกต่างทางความคิด และความเป็นตัวตนของแต่ละคน เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจกัน ฟังพากัน เคารพถึง คุณค่าและวัฒนธรรมของแต่ละคน สามารถพบปะเผชิญหน้ากับคนอื่น สามารถแก้ปัญหาความ ขัดแย้งด้วยการพูดคุยกัน และความสามารถในการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันขององค์กร สังคม หรือชุมชนของตน

4. การเรียนรู้เพื่อให้เป็นคนสมบูรณ์ (Learning to be) เป็นการเรียนรู้ที่จะเป็นคน เต็มคน ผ่านการค้นคว้าหาความรู้ การพัฒนาทักษะและค่านิยม ที่นำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพ ใน ด้านสติปัญญา ศีลธรรมจรรยา วัฒนธรรม และกายภาพ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการพัฒนา คุณภาพในทุก ๆ มิติของการเป็นคนคนหนึ่ง ในสังคมเป็นการเรียนรู้ที่ผ่านขัดเกลาจากกระบวนการ ได้มาซึ่งความรู้ ทักษะและความตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ การให้การเรียนรู้ลักษณะนี้

ต้องมีแนวทางที่สามารถพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์คุณงามความดี ตามแบบสากลพัฒนาคุณลักษณะ ของศักยภาพส่วนบุคคล เช่น ความจำ การให้เหตุผล การมีน้ำใจนักกีฬา ความสามารถทางกายภาพ และทักษะการสื่อสาร/การสมาคม พัฒนาทักษะ การคิดวิเคราะห์ และการฝึกตัดสินใจที่ไม่คล้อยตามใคร และพัฒนาการยึดมั่นในคำสัญญาและความรับผิดชอบ การเรียนรู้ของเราจะต้องมีความสมดุลกันทั้ง 4 ด้าน จะเรียนรู้ด้านในด้านหนึ่งมากเกินไปโดยไม่เรียนรู้ด้านอื่น ๆ หรือเรียนรู้แต่น้อยก็จะทำให้การดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมมีปัญหา เช่น หากในสังคมหนึ่ง คนในสังคมเรียนรู้เพื่อให้รู้มาก แต่เรียนรู้เพื่อใช้ชีวิตร่วมกันคนอื่นน้อย ในสังคมนั้นก็จะมีความวุ่นวาย เอาใจเอาเปรียบ แข่งแข่งแข่งขัน ไม่รู้จักผ่อนหนักเป็นเบา ตรงกันข้าม ถ้าเรียนที่จะใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่นมาก และเรียนรู้ให้น้อย สังคมนั้นก็จะไม่มีการพัฒนา คนไม่ยอมทำอะไรให้แตกต่างจากคนอื่น กลัวอยู่กับคนอื่นไม่ได้ เมื่อมีปัญหาที่ไม่ได้ใช้ปัญญาในการแก้ไข ใครมีอิทธิพลเหนือคนอื่นก็จะได้เปรียบ เป็นต้น จะสามารถหาได้หรือไม่

การส่งเสริมให้มีศูนย์เรียนรู้ชุมชนขึ้นในชุมชน เป็นทางเลือกหนึ่งที่กรมการพัฒนาชุมชนเสนอให้กับชุมชน เพื่อให้เป็นแหล่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชนผ่านข้อมูลข่าวสาร ความรู้ของชุมชนที่คนในชุมชนจะร่วมกันค้นหา รวบรวม จัดระเบียบ และพัฒนาขึ้นมาใหม่ ให้สมบูรณ์เพียงพอต่อการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น รวมทั้งการแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนจะเป็นแหล่งส่งต่อข้อมูลข่าวสารความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่งได้อย่างต่อเนื่องและมีพลัง

2.3 การส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน

การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในศูนย์เรียนรู้ชุมชน ที่จะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ มีแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวข้อง 2 เรื่องตามคำนิยามของการเรียนรู้ คือ กระบวนการเปลี่ยนความคิดของคน และกระบวนการเปลี่ยนพฤติกรรมของคน

2.3.1 กระบวนการเปลี่ยนความคิดของคน

มนุษย์เป็นสิ่งที่มีความคิดไม่หยุดนิ่ง เมื่อคิดได้ก็ทำได้ และตัดสินใจได้ ความคิดจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นเรื่องที่จะทำให้เราเห็นหรือเกิดปัญหาที่จะไปทำอะไรต่าง ๆ กระบวนการคิดของคนได้พัฒนาจากวัยเด็กสู่ผู้ใหญ่ ในวัยเด็กกระบวนการคิดยังไม่เป็นระบบ คิดตามสัญชาตญาณ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล เมื่อเจริญเติบโตได้รับการศึกษาประสบการณ์เพิ่มขึ้น ทำให้พัฒนาการคิด ที่เป็นระบบและมีเหตุผลมากขึ้น

การเปลี่ยนกระบวนการคิดของคน ขึ้นอยู่กับการรับรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่แตกต่างกัน คนทุกคนมีการรับรู้ที่ไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน สาเหตุที่ทำให้แต่ละคนมีการรับรู้ไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับกระบวนการที่แต่ละคนเลือกสรร รวบรวม จัดลำดับ แปรความหมาย และ

ตอบสนองต่อข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่ได้รับ โดยการผ่านกระบวนการต่าง ๆ ได้แก่ การมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส ฯลฯ ซึ่งคนเรานั้นที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารเพียงบางอย่างตามความสนใจเท่านั้น

ในสังคมชนบท ความคิดและความเชื่อของคนได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยเคารพและปฏิบัติตามความคิด ความเชื่อของคนเฒ่าคนแก่อันเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาช้านาน จนกลายเป็นวิถีชีวิต ที่ดิงาม กลับละเลยไม่ใส่ใจใฝ่หา ชุมชนปัจจุบันหลงไหลไปตามกระแสทุนนิยมที่สามารถเปลี่ยนความคิดของคนได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้น ภารกิจสำคัญของชุมชนที่ต้องช่วยกันแก้ไข คือ วิธีการปรับเปลี่ยนกระบวนการคิดของคนซึ่งเป็นเรื่องที่ยาก ไม่สามารถจะพูดให้คนเปลี่ยนความคิด จากคำพูดเพียงไม่กี่คำ แต่ต้องใช้กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ที่เหมาะสม การจัดแสดงข้อมูล ข่าวสาร ความรู้อย่างเป็นทางการ การฝึกอบรมที่เต็มไปด้วยหลักวิชาไม่สามารถทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนความคิดได้ ดังนั้น ในการแสดงข้อมูล ข่าวสารความรู้และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในศูนย์เรียนรู้ นั้น จะต้องมึลักษณะที่เป็นการจุดประกายความคิดของคน ดังนี้

1. จูงใจให้เห็นความสำคัญโดยจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดหากเขาเห็นความสำคัญจะเปลี่ยนความคิดทันที
2. ทักสนศึกษาดูงาน โดยพาไปดูของจริง ที่ชุมชนอื่นดำเนินการแล้วประสบความสำเร็จ จากการพูดคุย เห็นของจริง และนำความรู้ที่ได้รับฝึกฝน เพื่อให้เกิดทักษะ สามารถเปลี่ยนวิธีคิดได้
3. มีเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งแต่ละคนมีสิ่งดี ๆ มาบอกเล่า ในระยะแรกบางคนจะไม่สามารถเปลี่ยนวิธีคิดได้ แต่เมื่อแลกเปลี่ยนหลายครั้ง ก็ทำให้แต่ละคนได้วิธีคิดที่หลากหลาย ในที่สุดก็สามารถเปลี่ยนได้เช่นเดียวกัน แต่ต้องใช้เวลา
4. ไม่ยึดมั่นในความคิดของตนเป็นใหญ่ ต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงความคิดของตน

2.3.2 กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

กระบวนการที่ทำให้คนเกิดการเรียนรู้ จนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความรู้ ทักษะคิด ความคิด ค่านิยม และลักษณะนิสัยจะทำให้การเปลี่ยนแปลงนั้นยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและประเทศชาติอย่างยั่งยืนซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นกระบวนการที่ใช้เวลาและขั้นตอน และบุคคลพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงจึงจะเกิดผลสำเร็จสูงสุด

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคน เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่อง เริ่มจากไม่สนใจปัญหาไปจนถึงขั้นลงมือปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปสู่พฤติกรรมใหม่ โดยขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนประกอบด้วย

ขั้นที่ 1 ขั้นไม่สนใจปัญหา เป็นขั้นที่บุคคลยังไม่ตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง ไม่รับรู้ไม่ใส่ใจ ต่อพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของตน อาจเป็นเพราะไม่ได้รับรู้ข้อมูล ถึงผลกระทบของพฤติกรรมนั้น เช่น ไม่รู้เรื่องความเสี่ยงของการสูบบุหรี่ เมื่อไม่รู้ข้อมูลหรือขาดข้อมูลที่จำเป็นก็จะไม่สนใจที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ขั้นที่ 2 ขั้นลังเลใจ เป็นขั้นที่บุคคลตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมีความตระหนักถึงข้อดีของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแต่ก็ยังคงมีความกังวลที่จะเปลี่ยนแปลง ต้องคิดขั้นนี้เป็นเวลานาน จึงยังไม่พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงในทันที

ขั้นที่ 3 ขั้นตัดสินใจ เป็นขั้นที่ตั้งใจว่าจะลงมือปฏิบัติ เช่น เลิกสูบบุหรี่ ลดน้ำหนัก หรือการออกกำลังกาย บางคนอาจจะมีการวางแผนว่าจะทำอะไรบ้าง เช่น เข้าร่วมฟังคำบรรยายเรื่องสุขภาพขอคำปรึกษาจากแพทย์ หาข้อมูลจากที่ต่าง ๆ ด้วยตนเอง จึงตั้งใจจะลงมือทำ

ขั้นที่ 4 ขั้นลงมือปฏิบัติ เป็นขั้นที่ลงมือปฏิบัติ โดยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ เช่น การเลิกสูบบุหรี่ โดยลดจำนวนบุหรี่ที่สูบในแต่ละวัน ซึ่งถือว่าเป็นขั้นลงมือปฏิบัติ

ขั้นที่ 5 ขั้นกระทำต่อเนื่อง เป็นขั้นที่บุคคลกระทำพฤติกรรมใหม่อย่างต่อเนื่อง ขั้นนี้ถือว่าเป็นการสร้างความมั่นคงของพฤติกรรมจนกลายเป็นนิสัยใหม่

ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ต้องมีลำดับขั้นตอนที่เหมาะสมในการขจัดความกังวลของกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทำให้เกิดความแน่ใจว่าการเปลี่ยนแปลงจะเกิดผลดี รวมทั้งต้องไม่ลืมที่จะให้มีกิจกรรมสร้างความมั่นคงของพฤติกรรมใหม่ด้วย ดังนั้น หากศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้องการเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ ก็ต้องทำมากกว่า การคิด โปสเตอร์ โฆษณาพืษภัยของพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

จากแนวคิดการเรียนรู้ที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้นสรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลอย่างถาวร อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนหรือการมีประสบการณ์ และรวมถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

จากการศึกษาแนวคิดการเรียนรู้ ผู้วิจัยมีความประสงค์นำแนวคิดดังกล่าวไปวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชน รวมทั้งการจัดการความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และวิเคราะห์กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 19 (2540 : 245-248) อธิบายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้มาจาก ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือการเกษตร ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้ นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิต เป็นแนวทาง หลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับธรรมชาติ

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 11-12) ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ในงานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย ว่าหมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ๆ จากพื้นที่อื่นสิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมไทย มีพัฒนาการในหลายลักษณะ ดังนี้

1. พัฒนาการของภูมิปัญญากระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาค เป็นผลพวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อมแล้วปรับตัวสร้างสรรค์ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ และมีความผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับระบบศรัทธา ความเชื่อพระพุทธศาสนา รวมถึงระบบการพึ่งพาอาศัยกัน

2. ภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่รับเข้ามาจากภายนอก มิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมดในสังคมไทยระดับชาวบ้าน แต่ในหลายกรณีภูมิปัญญาสั่งสมอาจถูกทดแทนเล็กน้อย และดัดแปลงให้สามารถใช้แก้ปัญหา หรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่เข้ามาผสมผสานต่อเนื่องไป ซึ่งเป็นได้ในเรื่องอาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรมความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาคุณภาพในระบบความสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัวโดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมที่เผชิญอยู่ เช่น การจัดการกองทุนชุมชนที่เติบโตจนเป็นสวัสดิการชุมชนของคนภาคใต้ การบวชป่า บวชต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำของคนในภาคเหนือ การแก้ปัญหาเรื่องน้ำของชาวอีสาน และการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภาคกลาง ที่ถูกสังคมเมืองและการขยายตัวของอุตสาหกรรมที่รุ่มล่อม เป็นต้น

3. การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง แบบขุดรากถอนโคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาสั่งสมเดิมที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก เห็นได้จากการปรับระบบความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชนคนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่ยังคงดำรงอยู่ในทุกภูมิภาค การจัดช่วงชั้นทางสังคมในแนวตั้งของสังคมภาคกลางและเมืองหลวง การปรับระบบความสัมพันธ์เชิง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ในภาคกลาง

4. ภูมิปัญญาของคนไทยมีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์หลายภาษาหลายความเชื่อ ซึ่งความหลากหลายของภูมิปัญญาดังกล่าวมิใช่ความแตกต่างที่นำไปสู่การไร้พลัง แต่กลับเป็นความร่ำรวยมั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญในการพัฒนา ถ้าเราสามารถเข้าถึงความหมายและคุณค่าแห่งภูมิปัญญาที่หลากหลายนั้น ๆ ได้อย่างแท้จริง

5. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในระดับพื้นบ้านเป็นการสะสมความรู้ และประสบการณ์อันยาวนานโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ในการปรับตัวเข้ากับทั้งธรรมชาติและสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติเป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ในปัจจุบันเราให้ความสำคัญน้อยเกินไป เพราะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในรูปแบบของสถาบันการศึกษาทั้งด้านวิธีการ เนื้อหา และระบบปฏิสัมพันธ์ แต่จากการศึกษาได้พบว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ จะกลับมีความสำคัญอย่างสูงในการประยุกต์ให้เข้ากับเครือข่ายการเรียนรู้สมัยใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ในโลกเทียม (Virtual Reality) และโลกกายภาพที่มนุษย์เรารู้จักมักคุ้นกันมาแต่เดิม

เสรี พงศ์พิศ (2536 : 145) กล่าวถึงภูมิปัญญาว่ามี 2 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ จีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ภูมิปัญญาลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

นอกจากนี้ ภูมิปัญญายังสะท้อนออกมาในเรื่องของความสัมพันธ์ 3 ลักษณะ คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม พืช สัตว์ ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์ไม่สามารถสัมผัสได้

สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2543, อ้างถึงในนิคม บุญเสริม 2550 : 25-27) จำแนกภูมิปัญญาของชาวบ้านภาคใต้ตามอัตถประโยชน์ได้อย่างน้อย 5 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพ ได้แก่
 - 1.1 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น การล่าสัตว์ การหาของป่า ตีผึ้ง การทำและใช้เครื่องมือจับสัตว์บก สัตว์น้ำ ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อย ๆ ได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นอาชีพ มีรูปแบบเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัว เฉพาะถิ่น นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาในการทำนา การคัดเลือกพันธุ์ข้าว การไถนา คราด หว่าน ดำ เป็นต้น
 - 1.2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย การสร้างบ้านเรือน การเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสม การก่อสร้าง
 - 1.3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ ได้แก่ การเลือกสรร อาหาร วิธีปรุง วิธีถนอมอาหาร
 - 1.4 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ การนำสิ่งต่าง ๆ มาปกปิดร่างกายให้อบอุ่น
 - 1.5 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับยารักษาโรค ได้แก่ การนำสมุนไพร สัตว์ แร่ธาตุบางชนิดมาใช้เป็นตัวยา การปรุงยา การใช้ยา เป็นต้น
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ได้แก่
 - 2.1 ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง เป็นความพยายามที่จะบำรุงรักษาและเพิ่มขีดความสามารถในการใช้วัยวะของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการดิ้นรนต่อสู้รวมทั้งให้ได้ทายาทที่สามารถพึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของครอบครัวได้ ผู้เป็นบิดามารดาจึงใช้ภูมิปัญญานานาประการในการบริหารทารกในครรภ์ให้คลอดออกมาอาการครบ 32 ประการ แล้วบำรุงความคล่องแคล่วแข็งแรงในการใช้

มือใช้เท้าใช้สมอง หู ตา จมูก และประสาทสัมผัสอื่น ๆ เพื่อปกป้องรักษาชีวิต มีการสร้างและใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจับและเอาชนะสัตว์ร้าย สัตว์ใหญ่ ฝึกภูมิปัญญาในการแบก หาม หาบคอน ให้ได้งานมากแต่ไม่เสียสุขภาพ

2.2 ภูมิปัญญาการหลบเลี่ยงอันตราย ได้แก่ ความสามารถในการสังเกตการแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ รู้ว่าจะเกิดฝนหนัก ลมแรง ฟ้าคะนอง น้ำท่วมใหญ่ เกิดภัยแล้ง ไฟป่า หรือภูมิปัญญาในการโค่นต้นไม้ใหญ่ โดยสามารถบังคับให้ล้มพาดไปในทิศทางที่ต้องการได้ การนำความรู้เรื่องเวลาเวลาออกหากินของสัตว์แต่ละชนิดมาช่วยในการเดินทางให้ปราศจากอันตราย เป็นต้น

2.3 ภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง ได้แก่การรวมกลุ่มกันรับผิดชอบลาดตระเวนดูแลป้องกันชีวิตและทรัพย์สินของหมู่บ้าน การร่วมแรงแบ่งประโยชน์ ทำนารวม ทำสวนรวม เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันทำร่วมกันใช้สร้างความสมัครสมานสามัคคี

2.4 ภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจ มี 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) การบำเพ็ญบารมีเพื่อผูกอำนาจวาสนาที่ดำเนินไปโดยอาศัยหลักคุณธรรม และความดีงาม ประพฤติดีมีน้ำใจ ใช้ภูมิปัญญาพัฒนาคุณภาพงาน ชื่อสัตย์สุจริต สั่งสอนลูกหลานให้ขยันขันแข็ง สุขุม อดทน ประณีต ซึ่งส่วนหนึ่งจะปรากฏในงานช่างฝีมือ เช่น งานถักทอ จักสาน ปั่น และสลัก เกลา เกลา กลึง ซึ่งมีส่วนในการขัดเกลาจิตใจและอารมณ์ บำรุงสติปัญญาโดยอาศัยศิลปกรรมและขนบประเพณีเป็นเครื่องบ่มเพาะและ (2) การเสริมสร้างศรัทธาบารมี มีลักษณะเป็นโทษแฝงอยู่ มักเป็นไปในทางแข่งขันเอาชนะผู้อื่นด้วยวิธีการไม่สุจริต กระทำคุณไสยให้โทษ หรือใช้อุบาย เวทมนตร์คาถา เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างและพิทักษ์ฐานะและอำนาจ ด้านเศรษฐกิจสังคม และตำแหน่งหน้าที่ ด้วยการขยายวงศาอาณาเขต เพื่อเพิ่มแรงงานและความมั่นคงในการพึ่งพาอาศัยกันผ่านการแต่งงาน การมีภรรยาหลายคน การเป็นนักเลง การเป็นผู้มีความสามารถเชิงช่างที่โดดเด่น และการเสริมสร้างศรัทธาบารมีด้วยการเป็นผู้มีอำนาจ เวทมนตร์คาถา เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นการก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันหรือประโยชน์ส่วนรวม เช่น การรวมกันกำหนดเส้นทางสัญจรระหว่างหมู่บ้าน การกำหนดให้มีทางสาธารณะที่ไร่นาเพื่อเป็นทางเดินของสัตว์เลี้ยงเป็นทางลำเลียงพืชผล หรือเป็นเส้นทางส่งน้ำระบายน้ำ ห้ามผู้ใดกักกั้นหรือถือครอง รวมไปถึงการร่วมกันรับรองแขกหรือของหมู่บ้าน

5. ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ เป็นสิ่งที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิสัยทัศน์ หรือญาณทัศนะเฉพาะตัวสร้างสรรค์ขึ้น เป็นพรสวรรค์ และความสามารถพิเศษเฉพาะตัวของบุคคลที่อาจจะพบได้ไม่มากนัก

สาขนต์ ไพโรชญางิตร์ (2548 : 22) จำแนกภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นทั้งความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรม ออกเป็น 2 ประเภท และมีแหล่งที่อยู่ 2 ลักษณะคือ

1. ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) หรือ ความรู้ในคน ความรู้ติดตัวคน เป็นความรู้ชนิดที่เกิดจากการเรียนรู้สะสมผ่านประสบการณ์ลองผิดลองถูกของแต่ละคน หรือเกิดจากกันคว้าทดลองด้วยตนเองจนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สามารถนำมาปฏิบัติ หรือแสดงออกเชิงพฤติกรรมจนชำนาญเป็นทักษะในการกระทำให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่อย่างปกติของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และสังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ได้ ความรู้ชนิดนี้มีอยู่ในตัวคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นความรู้ที่ฝึกฝนอยู่ในสมองของคนที่เป็นเจ้าของความรู้ นั้น ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็น ความรู้คู่ชีพ

2. ความรู้นอกตัวคน ความรู้ในตำรา (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ชนิดที่ฝัง หรือแฝงอยู่กับวัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์ หรือทรัพยากรวัฒนธรรมชนิดที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ประโยชน์ตามความรู้ความสามารถในแต่ละภูมิภาค ในแต่ละยุคสมัยหรือแต่ละช่วงเวลาในอดีตที่อาจจะต้องมีวิธีการจัดการ ชุด – คั้น – สกัด สังเคราะห์เอาความรู้ออกมาและแปรรูปความรู้ให้สามารถนำไปใช้งานได้อีกทอดหนึ่ง เนื่องจากเป็นความรู้เก่าที่ผู้คนในปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ หลงลืม ขาดทักษะความชำนาญในการใช้สอย หรือในอีกลักษณะหนึ่งก็เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งหนังสือ ตำรา เทปบันทึกเสียง คำสอน ป้ายนิเทศ นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งความรู้สำเร็จรูปบางเรื่องสามารถนำมาใช้ได้เลย แต่บางเรื่องก็จำเป็นต้องศึกษา แปรความและทำความเข้าใจกันใหม่จึงจะนำไปใช้ประโยชน์ได้

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544 : 167) ให้ความหมายของภูมิปัญญาว่า เป็นเรื่องของอำนาจ ซึ่งมีนัยเกี่ยวข้องกับ 3 เรื่องด้วยกัน ได้แก่ ระบบคุณค่า กฎเกณฑ์ และสิทธิ ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ หรือ Situated Knowledge เป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ที่มีการผสมผสาน การปรับตัว การจัดการ และการผลิตซ้ำ ผลิตขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา มิใช่ความรู้ที่เป็นอุดมคติ และหยุดนิ่งตายตัว มีที่มาหลายแหล่ง ไม่ยึดติดกับความรู้ชนิดใดชนิดหนึ่งเพียงอย่างเดียว การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่ถูกใช้ประโยชน์อย่างดีมาช้านาน ก็เพราะว่ามีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการของการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ช้าบ้าง เร็วบ้าง มีกระบวนการจัดการในลักษณะเชิงซ้อน ประสานสัมพันธ์หลายระดับจนเกิดความสมดุลตามสภาพความหลากหลายที่ไม่ทำให้เกิดความขาดแคลน

3.1 ภูมิปัญญาเป็นระบบคุณค่า

ระบบคุณค่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดในสังคม คือ คุณค่าที่ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ คุณค่าชนิดนี้มีปรากฏอยู่ในทุกศาสนา ทุกระบบความเชื่อ ที่แสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเชื่อและศาสนานั้น ๆ

ในความเชื่อดั้งเดิมของสังคมต่าง ๆ เวลาที่มองดูพื้นดิน แม่น้ำ ธรรมชาติ เขาไม่ได้เห็นพื้นดิน แม่น้ำ หรือธรรมชาติว่าเป็นเพียงสิ่งที่เป็นลักษณะทางกายภาพ หรือเป็นธรรมชาติที่มนุษย์ใช้ประโยชน์เพียงอย่างเดียว หากเขาให้คุณค่ากับสิ่งเหล่านั้น ตามความเชื่อในสังคมไทยเรามองน้ำในสิ่งที่พระแม่คงคา มองดินเป็นแม่พระธรณี มองต้นข้าวเป็นพระแม่โพสพ ฯลฯ เราไม่ได้มองเห็นธรรมชาติกายภาพ แต่ให้คุณค่าว่าธรรมชาตินั้นมีคุณค่าอันสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์อย่างไร

คุณค่าในลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติมีอำนาจเหนือมนุษย์มากนัก ดังนั้น มนุษย์จึงไม่สามารถเป็นเจ้าของธรรมชาติได้ ผู้ที่เป็นเจ้าของธรรมชาติได้ก็คือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเท่านั้น

3.2 ภูมิปัญญาเป็นอำนาจที่แสดงออกในรูปของกฎเกณฑ์

กฎเกณฑ์เป็นรูปแบบของอำนาจชนิดหนึ่ง อาจจะเรียกว่า “จารีตประเพณี” หรือ “กฎหมาย” ที่เกิดจากการนำเอาคุณค่ามาสะท้อนเป็นแนวให้คนในชุมชนในสังคมปฏิบัติตาม กฎเกณฑ์ที่ดีจะต้องเป็นภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับคุณค่าในวัฒนธรรมนั้น ๆ และคุณค่าพื้นฐานที่สำคัญของทุกวัฒนธรรม ก็คือ คุณค่าศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ดังนั้น กฎเกณฑ์ใด ๆ จารีตประเพณีใด ๆ ที่ไม่เคารพในคุณค่าศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นสิ่งที่ขาดความชอบธรรม ไม่เป็นที่ยอมรับ ไม่มีอำนาจในการบังคับใช้ได้เพียงพอ จะเห็นได้ว่าจารีตประเพณีที่กลุ่มคน วัฒนธรรม และสังคมต่าง ๆ ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องมายาวนานมักจะสอดคล้องกับคุณค่าและมีความชอบธรรมอยู่เสมอ

3.3 ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของสิทธิ

สิทธิ ในสมัยก่อนเป็นเรื่องเดียวกับ ศักดิ์ศรีของความเป็นคน ที่จะต้องได้รับการยอมรับจากคนอื่นในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวม มีสิทธิในทรัพยากรการบริหารจัดการอำนาจซึ่งเป็นการเข้าใจและการรับรู้ร่วมกันของคนในชุมชน

ยศ สันตสมบัติ (2542 : 51) ให้ทัศนะต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึงความรู้ที่มีคุณลักษณะใกล้เคียงกับความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ ในประเด็นที่ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลอง ผ่านกระบวนการคัดสรรปรับปรุงและพัฒนาอย่างเป็นระบบ แต่ก็อาจมีข้อผิดพลาดไปจากวิทยาศาสตร์ 2 ประการด้วยกัน คือ

ประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีลักษณะจำเพาะเจาะจงเฉพาะท้องถิ่นพื้นที่ หรือระบบนิเวศชุดใดชุดหนึ่ง เป็นความรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์และการอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ ดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำและภูมิประเทศในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง

โดยเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในสัมพันธภาพของสรรพสิ่ง และสรรพชีวิตต่าง ๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่ และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ซึ่งความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน ในขณะที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลทั่วไปมากกว่า อาจจะไม่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาและจัดการทรัพยากรภายในระบบนิเวศท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งได้เสมอไป

ประการที่สอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะที่เกี่ยวข้องพันเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคมและสิทธิมนุษยชน หมายความว่า ระบบนิเวศวัฒนธรรมทุกชุด ประกอบกันขึ้นเป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติและชุมชน กับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายในระบบนิเวศธรรมชาติชุดนั้น ๆ ซึ่งเรื่องราวความสัมพันธ์ดังกล่าวมักปรากฏอยู่ในตำนานนิทานพื้นบ้าน เทพนิยาย เรื่องเล่า แสดงออกในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี วิถีปฏิบัติ การแสดง และศิลปะแขนงต่าง ๆ ซึ่งเรื่องราวที่ปรากฏนั้นอาจพิสูจน์ไม่ได้ หรือดูไม่น่าเชื่อในฐานะคิดและมุมมองทางวิทยาศาสตร์

จากการศึกษาเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในกลุ่มชาติพันธุ์ ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยของ ยศ สันตสมบัติ (2542 : 55) พบว่าองค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ ดังนี้

1. ความรู้เรื่องอาหารและยา เป็นความรู้พื้นฐาน หรือความรู้เชิงเทคนิคของมนุษย์ที่จะต้องรู้ว่าในระบบนิเวศที่เขาอาศัยอยู่นั้นมีพืชผักชนิดใดบ้าง พืชและผักชนิดใดกินไม่ได้ พืชและสัตว์แต่ละชนิดมีคุณและโทษอย่างไร ในบรรดาพืชที่กินได้นั้นควรกินส่วนไหน กินอย่างไร พืชชนิดใดมีสรรพคุณเป็นยา แก้โรคอะไร โดยปกติทั่วไปผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการหาอาหารและยาเพื่อบรรเทาความเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ความรู้เรื่องอาหารและยาในระดับพื้นฐาน มักได้รับการถ่ายทอดจากยายุ่แม่ ส่วนความรู้เรื่องสมุนไพรและความสามารถในการรักษา ความเจ็บไข้ในระดับที่เชี่ยวชาญเป็นพิเศษมีอยู่ในชาวบ้านบางคน เช่น หมอสมุนไพรคนทรง หัวหน้าผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งมักจะมีความรู้ในเรื่องเวทมนตร์คาถาและเทคนิควิธีในการรักษาพยาบาลด้วย เพราะในการรักษาพยาบาลต้องใช้ทั้งสมุนไพรและคาถาอาคมร่วมกัน

2. ความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร เป็นระบบความรู้ที่มีลักษณะซับซ้อนและพัฒนาขึ้นมาจากความรู้พื้นฐานเชิงเทคนิคด้านอาหาร และยาเป็นความรู้ในเรื่องการจัดระเบียบการผลิต วิธีการคัดเลือกปัจจัยในการผลิต ที่ดิน ผืนป่า พืชพันธุ์ที่เหมาะสมและจำเป็นสำหรับการดำรงชีพ ความรู้ในการสร้างระบบการจัดการน้ำ เช่น เทคนิคการทำเหมืองฝาย การท่อน้ำและการควบคุมน้ำ ความรู้ในการจำแนกประเภทที่ดินและผืนป่าโดยสามารถรู้ และ

ตัดสินใจว่าดินประเภทไหนเหมาะสำหรับปลูกพืชอะไร การจำแนกพื้นที่ป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ รวมทั้งการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมและองค์กร เพื่อการจัดการผลิตและดูแลทรัพยากรส่วนรวม เช่น การจัดตั้งกลุ่มเหมืองฝายเพื่อดูแลน้ำ กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อการจัดการผลิต คณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ และดูแลป่า เป็นต้น

3. ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ เป็นผลพวงจากการสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน ที่มีการสร้างแบบแผนและบรรทัดฐานในการปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีจึงเป็นผลของการแสดงออกทางอำนาจของชุมชน ในการบังคับใช้กฎระเบียบก่อกำเนิดวิถีปฏิบัติแบบแผนประเพณีที่มีพื้นฐานการใช้ทรัพยากรอย่างอ่อนน้อมยำเกรงและตระหนักในบุญคุณของธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในส่วนต่าง ๆ ทั้ง ป่าไม้ ชุมเขา แม่น้ำ และเกิดระบบความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่าภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ถ้ำ และสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ได้ตกผลึกและพัฒนากลายเป็นพื้นฐานทางศีลธรรม และการใช้อำนาจกำหนดกฎเกณฑ์และบรรทัดฐานในการปฏิบัติต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงโดยตรงกับแบบแผนในการผลิตในภาคเกษตร ทั้งนี้ ก็เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขในระยะยาว

4. วิถีคิด ความเชื่อและประเพณีที่กลุ่มคนต่าง ๆ ยึดถือและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาช้านานหลายชั่วอายุคน เป็นวิถีคิดที่ผ่านการตรวจสอบและพิสูจน์ในชีวิตจริงมาเป็นเวลาช้านานจนตกผลึกกลายเป็นวิถีคิดและแสดงออกในระบบคุณค่าของวัฒนธรรม ผูกพันฝังแน่นอยู่ในจิตสำนึกและถ่ายทอดจากรุ่นเก่าสู่รุ่นใหม่ ซึ่งเป็นการสร้างความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนกับธรรมชาติ ที่ยากจะแยกออกจากกันได้ วิถีคิดที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แฝงนัยของอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีและวัฒนธรรมของชุมชน

จากความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ระบบความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมหรือทักษะในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่มหรือชุมชน ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำรงชีวิตที่สมดุลและเป็นปกติสุขของมนุษย์นั่นเอง

จากการศึกษาแนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้านที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยนำไปใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาและกิจกรรมที่นำไปใช้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนว่าได้มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเนื้อหาและกิจกรรมในการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างไร

4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้

วิจารณ์ พานิช (2547 : 5) ได้ให้ความหมายการจัดการความรู้ว่า การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือไม่ใช่เป้าหมาย เป็นเครื่องมือสำหรับใช้และสร้างเสริมพลังที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ คือพลังสร้างสรรค์และพลังวิถุณจากการรวมหมู่เพื่อบรรลุผลสำเร็จในงานหรือเป้าหมายร่วมกัน

มองอีกมุมหนึ่งการจัดการความรู้เป็นกระบวนการนำทุนทางปัญญาไปสร้างมูลค่าและคุณค่า ในขณะที่เดียวกันทุนทางปัญญาก็เพิ่มพูนขึ้นด้วย และอีกด้านหนึ่งการจัดการความรู้เป็นกระบวนการการใช้งานและความรู้เป็นเครื่องมือพัฒนาคน พัฒนาตนเอง พัฒนาองค์กร และพัฒนาความเป็นชุมชนในที่ทำงาน

4.1 หลักการของการจัดการความรู้

วิจารณ์ พานิช (2547 : 8-10) กล่าวว่าจัดการความรู้ที่ทรงพลังต้องการปัจจัยหลายด้านในการดำเนินการ ปัจจัยที่สำคัญ 4 ประการในการจัดการความรู้ประกอบด้วย

4.1.1 การจัดให้คนที่มีความต่างกัน มีลักษณะความคิดต่างกัน มีทักษะต่างกันมาร่วมทำงานกันอย่างสร้างสรรค์ ความแตกต่างทำให้การจัดการความรู้มีพลัง ถ้าคนที่เป็นทีมจัดการความรู้คิดเหมือน ๆ กัน จะไม่มีพลัง แต่ทั้งนี้จะต้องมีความแตกต่างหลากหลายให้เกิดพลัง ไม่เกิดความขัดแย้ง ตัวรวมพลังความแตกต่างสู่เอกภาพคือปณิธานมุ่งมั่นที่มีร่วมกัน

4.1.2 ร่วมกันพัฒนาวิธีการทำงานในรูปแบบใหม่ ๆ

4.1.3 ดำเนินการทดลองและเรียนรู้ โดยมีวิธีที่แม้การทดลองจะล้มเหลวก็ไม่ก่อผลเสียหายมากนัก ความล้มเหลวเป็นครูสอนเรา

4.1.4 นำเอาความรู้หรือเทคโนโลยีจากภายนอกมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

4.2 การจัดการความรู้อย่างง่าย

วิธีการดำเนินการจัดการความรู้มีมากมายสามารถเลือกใช้ได้ตามวัตถุประสงค์ของงาน ซึ่งในการจัดการความรู้จริงอาจใช้หลากหลายวิธีการประกอบกันได้แก่ (วิจารณ์ พานิช 2547 : 22-25)

4.2.1 การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กลุ่มสร้างสรรค์งาน (Best Practices) คือกลุ่มบุคคลในหน่วยงานเดียวกันที่รวมตัวกันโดยสมัครใจหรือพร้อมใจกันเพื่อพัฒนางานตามเป้าหมายหลักของหน่วยงานและใช้ความคิดสร้างสรรค์ร่วมกันของกลุ่มในการทดลองพัฒนางานในรูปแบบใหม่ ๆ และได้ผลดี วิธีทำงานที่สร้างขึ้นจึงเป็น Best Practices

4.2.2 การเทียบเคียงสมรรถนะ (Benchmarking) เป็นเครื่องมือจัดการความรู้ที่ทรงพลังและใช้ง่ายมีหลักการสำคัญคือ

4.2.2.1 กำหนดเป้าหมายหรือมาตรฐานของงาน

4.2.2.2 เสาะหาหน่วยงานที่มีผลสัมฤทธิ์ของงานด้านใดด้านหนึ่งในระดับสูง เป็นเลิศ

4.2.2.3 เข้าไปศึกษาวิธีการทำงานหรือกระบวนการทำงานของหน่วยงานนั้น

4.2.2.4 นำมาปรับประยุกต์ใช้กับระบบหรือกระบวนการทำงานของตน ทำการวัดผลและพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นวงจร

4.2.3 ชุมชนแนวปฏิบัติ (Community of Practice) เป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งของการจัดการความรู้ที่ใช้ง่ายและสามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างกว้างขวาง เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งภายในองค์กรเดียวกันหรือต่างองค์กรก็ได้ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งที่สมาชิกมีความสนใจหรือปรารถนาาร่วมกัน ชุมชนแนวปฏิบัติมี 3 องค์ประกอบได้แก่

4.2.3.1 ความเป็นชุมชน หมายถึงการที่บุคคลที่เป็นสมาชิกมีความรู้สึกร่วมกัน ใช้อาทรต่อกันเห็นคุณค่าของการมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

4.2.3.2 มีความสนใจหรือแรงปรารถนาาร่วมกันในการบรรลุเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือต้องการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง

4.2.3.3 มีการปฏิบัติในเรื่องที่ต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน เพื่อนำเอาความรู้จากการแลกเปลี่ยนไปลองปฏิบัติแล้วนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อกันเป็นวงจรต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด

จากความหมายของการจัดการความรู้ข้างต้นสรุปได้ว่า การจัดการความรู้คือเครื่องมือเพื่อการบรรลุเป้าหมายของงาน บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และบรรลุความเป็นชุมชนเป็นหมู่คณะความเอื้ออาทรระหว่างกันในองค์กร

การศึกษาแนวคิดการจัดการความรู้ ผู้วิจัยนำไปใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการจัดการความรู้ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การสร้างเครือข่ายความรู้และการเชื่อมโยงหรือการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

5. แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

5.1 ความหมายของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (2551 : 30-38) ให้ความหมายศูนย์เรียนรู้ชุมชนว่า เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูล ข่าวสารความรู้ของชุมชน ที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชนในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญาวัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของชุมชน โดย

เน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เป็นศูนย์กลาง ของประชาชนที่ ดำเนินการ โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

จากความหมายข้างต้นจะเห็นได้ว่า ศูนย์เรียนรู้ชุมชนในความคาดหวังของกรมการ พัฒนาชุมชน ไม่ใช่ศูนย์ฝึกอบรมประจำหมู่บ้านที่รองรับการนัดหมายจากวิทยากรภายนอก แต่จะ เป็นสถานที่ที่จะสร้างความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับเรื่องราวของเขาเองเป็นสำคัญ

5.2 หลักการสำคัญของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.2.1 เป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบไม่เน้นการเรียนการสอนในห้องเรียน

5.2.2 เป็นศูนย์กลางที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ค้นคว้าหาความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งการพบปะสังสรรค์ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือ ในการพัฒนาตนเองและชุมชน

5.2.3 เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อ ประชาชน

5.3 ภารกิจของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.3.1 จัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ ตลอดจนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ของประชาชนในชุมชน

5.3.2 เป็นศูนย์รวมของข้อมูล เช่น ข้อมูลแหล่งน้ำ กลุ่มอาชีพ รวมทั้งข่าวสาร สาระ ความรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้เท่าทันสถานการณ์โลก

5.3.3 รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์กรความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านองค์ความรู้ที่มีอยู่ กระจายกระจายในชุมชน และจัดการให้เป็นหมวดหมู่ มีความชัดเจนเป็นรูปธรรมที่ประชาชน สามารถเข้าไปสืบค้นศึกษา และเรียนรู้ได้ตลอดเวลา

5.3.4 เป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ ที่ดำเนินการโดยประชาชนและเพื่อ ประชาชน

5.3.5 เป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบไม่เน้นการเรียนการสอนในห้องเรียน

5.3.6 เป็นศูนย์ประสานและบูรณาการทำงานของทุกภาคส่วน ภาคประชาชน ได้แก่ ผู้นำ กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ภาคเอกชน และภาคีการพัฒนาภาครัฐ

5.3.7 เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน

5.3.8 เป็นสถานที่มีโครงสร้างเป็นอาคาร หรือสถานที่ใด ๆ ก็ได้ที่มีองค์ความรู้ สามารถให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่ต้องการความรู้และเข้าถึงได้

5.4 องค์ประกอบศูนย์เรียนรู้ชุมชน

วิธีการก่อเกิด

ศูนย์เรียนรู้ชุมชน จะเกิดขึ้นได้ต้องเป็นความต้องการของประชาชนในชุมชน เพราะเป็นสมบัติของชุมชน จึงควรนำแนวคิดเข้าเวทีประชาคมของหมู่บ้าน เผยแพร่ความคิด โน้มน้าวสร้างการยอมรับและชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ชุมชน การจัดเก็บองค์ความรู้ประวัติชุมชนและภูมิปัญญาของชุมชนอย่างเป็นระบบการแสดงผลข่าวสารของชุมชน ให้ได้เรียนรู้กันอย่างทั่วถึง รวมทั้งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สม่ำเสมอ เริ่มจากการจัดระเบียบแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน โดยให้เป็นไปตามกำลังที่ชุมชนจะสามารถดำเนินการได้ อีกทั้งให้มีขอบเขตและลักษณะตามความเห็นของชุมชน

โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย

5.4.1 คณะกรรมการ ประกอบด้วยผู้แทนจากผู้นำชุมชน กลุ่ม/องค์กร เครือข่ายองค์กรชุมชน ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัคร ฯลฯ ซึ่งมาจากการคัดเลือกของชาวบ้านเองและชาวบ้านให้การยอมรับคณะกรรมการจะร่วมมือกันวางแผนและดำเนินการตามแผนยุทธศาสตร์ที่ได้ร่วมกันกำหนด เพื่อระดมพลังให้เกิดการเรียนรู้ และบริหารจัดการในศูนย์เรียนรู้ให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.4.2 ที่ปรึกษา เป็นภาคีการพัฒนาภาครัฐ เช่น พัฒนาชุมชน การศึกษานอกโรงเรียน เกษตร สาธารณสุข และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

5.4.3 ระเบียบข้อบังคับ ซึ่งคณะกรรมการฯ ได้จัดทำขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารศูนย์

5.4.4 สถานที่ เล็ก ใหญ่ไม่สำคัญอาจจะอยู่ในห้องของอาคาร อบต. บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านผู้นำ บ้านประชาชนชาวบ้าน ศาลาวัด ใต้ต้นไม้ ศาลากลางบ้าน ซึ่งเป็นสถานที่พบปะ ประชุมทำงานกันได้ตลอดเวลา ให้เป็นสถานที่ที่เป็นสัญลักษณ์ของการรวมตัวกัน เพื่อการเรียนรู้ ไม่จำเป็นต้องหางบประมาณมาก่อสร้างศูนย์ใหม่

5.4.5 การบริหารจัดการศูนย์ คณะกรรมการฯ ที่ได้รับการคัดเลือก มีการบริหารจัดการเพื่อให้ศูนย์ฯ สามารถบริหารจัดการได้อย่างเป็นรูปธรรม

5.4.6 งบประมาณ เพื่อพัฒนาคณะกรรมการของศูนย์เรียนรู้ชุมชนให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.4.7 สถานที่จัดกิจกรรมเรียนรู้ อาจดำเนินการได้ทั้งในอาคารศูนย์ฯ และนอกอาคารศูนย์ฯ โดยมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน เช่น บ้านประชาชนชาวบ้าน ในไร่ นา เพื่อสาธิตกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

5.4.8 กิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียน/การสอน การจัดการความรู้เกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมาของชาติพันธุ์ ประเพณี วัฒนธรรม การรับความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน การจัดเวทีประชาคมเพื่อการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน การเรียนรู้ผ่าน E-Learning การสาธิต การจัด นิทรรศการ การจัดสัมมนา อภิปราย ฯลฯ

5.4.9 ข้อมูล ได้แก่ ข้อมูล ทะเบียนผู้นำ กลุ่ม/องค์กร ข้อมูลผลิตภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น อัตลักษณ์ของชุมชน แผนชุมชน โครงการกิจกรรม ฯลฯ

5.4.10 ข่าวสาร (สารสนเทศ) ได้แก่ สารสนเทศชุมชน 13 องค์ประกอบ ได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน แผนที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ (ภูมิอากาศ/ฤดูกาล) ลักษณะของประชากร (อัตรา ความหนาแน่น/โครงสร้างประชากร) ลักษณะการประกอบอาชีพของชุมชน (เกษตร/อุตสาหกรรม/ รับจ้าง ฯลฯ) ผลิตภัณฑ์มวลรวมของหมู่บ้าน ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของหมู่บ้าน ศิลปะ/วัฒนธรรม/ ภูมิปัญญาของหมู่บ้าน สถานที่ท่องเที่ยว/สถานที่บริการ การคมนาคม (การเดินทางไปยังหมู่บ้าน) ประเพณี/เทศกาลประจำปี ทักษะ/ฝีมือ/แรงงานของหมู่บ้าน อื่น ๆ ข่าวสารเพื่อชีวิต ข่าวสารเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน

5.4.11 ความรู้ ได้แก่ ความรู้ด้านวัฒนธรรมการประกอบอาชีพ/ผลิตภัณฑ์ชุมชน องค์ความรู้ที่ชุมชนต้องการเพื่อค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน ความรู้ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ความรู้ข่าวสารจาก ภายนอก

5.5 รูปแบบของศูนย์เรียนรู้ชุมชนในปัจจุบัน

ปัจจุบัน มีการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้ชุมชน ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล มีหลากหลาย รูปแบบ ดังนี้

5.5.1 ศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นส่วนที่แสดงถึงความสำเร็จจาก ประสบการณ์ดำเนินชีวิต การทำงานของปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีวิธีการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหา กับตนเองและ/หรือชุมชน โดยผ่านกระบวนการปฏิบัติจริงและเรียนรู้จากชีวิต การลองผิดลองถูก เรียนรู้ด้วยตนเองท่ามกลางปัญหาที่หลากหลาย มีการถอดบทเรียนของปราชญ์ชาวบ้านเป็นสิ่งที่คน สมัยนี้ควรได้เรียนรู้ และนำไปเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต ตัวอย่างบุคคลสำคัญที่เป็นที่รู้จักคือ นายประยงค์ รัตนรงค์ ชาวบ้านไม้เรียง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้รับรางวัลแมกไซไซด้านผู้นำ เศรษฐกิจชุมชน และนายวิบูลย์ เข้มเฉลิมเป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านวนเกษตร กระบวนการเรียนรู้เพื่อ การพึ่งตนเองจังหวัดฉะเชิงเทรา

5.5.2 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแหล่งรวบรวมความรู้ของ ชาวบ้าน ซึ่งได้มากจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ ที่สั่งสมมา แต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์

และเปลี่ยนแปลง จนเกิดเป็นความรู้ใหม่ ซึ่งภูมิปัญญาคงกล่าว เป็นความรู้เกี่ยวกับวิธีการดำรงชีวิต และการทำมาหากิน เช่น การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องปั้นดินเผา นอกจากนี้ยังมีศิลปะ ดนตรี การละเล่น ประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งการดูแลสุขภาพ อนามัยและการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ฯลฯ

5.5.3 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านวัฒนธรรม ประเพณี เป็นห้องที่แสดงถึงประเพณีที่สำคัญของชุมชน วัฒนธรรมเครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย และเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งเป็นอัตลักษณ์และความเชื่อของท้องถิ่น หรือจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ของหมู่บ้าน

5.5.4 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นสถานที่แสดงข้อมูลต่าง ๆ เช่น ข้อมูลแหล่งน้ำ กลุ่ม/เครือข่าย กิจกรรมต่าง ๆ และมีสถานที่ส่งเสริมการเรียนรู้โดยใช้คอมพิวเตอร์เพื่อการค้นคว้าหาความรู้ โดยเปิดโอกาสให้คนทุกเพศ ทุกวัยได้เข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศและให้บริการในการสืบค้นหาข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตที่มีประโยชน์ต่อการเรียนรู้ ภายในศูนย์ ฯลฯ จะแสดงข้อมูลต่าง ๆ

5.5.5 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่ให้บริการทางวิชาการ ใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการประชุม สัมมนาฝึกอบรม ฝึกอบรมอาชีพ สาขิต จัดนิทรรศการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์/องค์ความรู้ ฯลฯ ระหว่างปราชญ์ชาวบ้าน (วิทยากร) กับประชาชนในชุมชน (ผู้เรียน) เป็นต้น

5.5.6 ศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับกลุ่มอาชีพ เป็นศูนย์ฯ ที่ดำเนินการกิจกรรมของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น การประชุมคณะกรรมการ การประชุมสมาชิกกลุ่ม การรวมกลุ่มการบริหารจัดการของกลุ่ม การฝึกอบรม พัฒนาทักษะ พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ และการพัฒนาด้านการตลาด ฯลฯ

5.5.7 ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เป็นศูนย์ฯ ที่ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการดำเนินงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ปราชญ์ชาวบ้านได้ดำเนินการเป็นตัวอย่าง โดยเริ่มจากครอบครัวซึ่งเป็นเศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐาน มีความพอเพียงในการดำรงชีวิต ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ไม่มีหนี้สิน เมื่อครอบครัวมีความพร้อมด้านปัจจัย 4 แล้วจึงขยายผลไปสู่ชุมชน สามารถให้บุคคลอื่นยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้

5.5.8 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นกลุ่มที่ส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องการออมเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเน้นการดำเนินงานเกี่ยวศูนย์สาขิตการตลาด เป็นโรงเรียนที่ฝึกฝนให้ประชาชนได้เรียนรู้การพึ่งพาและช่วยเหลือกัน รวมทั้งการเรียนรู้การตลาด

5.5.9 ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป็นสถานที่ที่ประชาชนได้รับทราบข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ทางสื่อสิ่งพิมพ์ เพื่อส่งเสริมการอ่านหนังสือและป้องกันการลืมนั่งสือ รวมทั้งสร้างนิสัยรักการอ่านหนังสือให้แก่ประชาชน

5.5.10 ห้องสมุดประชาชน เป็นสถานที่ที่ให้บริการ สื่อประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือ เอกสาร โสตทัศนูปกรณ์ โทรทัศน์ โดยมุ่งเสริมให้ประชาชนเกิดการศึกษาดูตามอัธยาศัย และใช้ บริการเป็นประจำ เป็นการสร้างนิสัยการเรียนรู้ การเสริมความรู้เพิ่มเติม และสามารถนำความรู้ไป ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของตนเองได้

5.5.11 สื่อพื้นบ้าน เป็นการเรียนรู้ผ่านการแสดงหรือการละเล่นที่แฝงไว้ด้วยวัฒนธรรม ของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการบันเทิง ความสนุกสนานเท่านั้น สื่อ พื้นบ้านมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ความเป็นอัตลักษณ์ ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย ได้แก่ เพลงลูกทุ่ง ลิเก หมอลำ หนังตะลุง โปงลาง ลำตัด ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า “ศูนย์เรียนรู้ชุมชน” รูปแบบต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศไทยมีเป็นจำนวนมากและกระจัดกระจายอยู่ทั่วทุกจังหวัดมีศักยภาพในสถานะเป็นแหล่งที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่ง ทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้และค้นหาประสบการณ์ในทุกด้าน และสามารถสืบต่อกันจากรุ่น ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

จากความหมายของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจากที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอไปแล้ว จึงกล่าวได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้คือแหล่งความรู้ที่จะให้บริการความรู้ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มความรู้และ ทักษะของคนในชุมชน อีกทั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนยังเป็นสถานที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นสถานที่ให้ข่าวสารข้อมูลแก่คนในชุมชน เพื่อให้ได้มีโอกาสในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการตอบสนองการเรียนรู้ ตามความพร้อมและความต้องการของแต่ละบุคคล

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนข้างต้น ผู้วิจัยนำไปใช้ในการ วิเคราะห์โครงสร้างของการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การบริหารงาน งบประมาณและ บุคลากรที่เกี่ยวข้อง

6. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย (Networking)

แนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและถูกนำมาใช้กัน อย่างแพร่หลาย ในการอธิบายภาพการเคลื่อนตัวจากบุคคล กลุ่ม องค์กร ผู้การรวมตัวเป็นเครือข่าย เพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา หรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ เครือข่ายจึงเป็นโครงสร้างทางสังคมที่เน้นความสัมพันธ์แนวนอน (Horizontal) คือมีความเท่าเทียม กัน ในการสร้างความร่วมมือในการทำงาน เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน จึงเป็นความสัมพันธ์ต่อกัน ทั้งส่วนตัวและการทำงาน โดยมีการเคลื่อนไหวในกิจการทางสังคมหรือสาธารณะร่วมกัน เครือข่าย เป็นวัฒนธรรมองค์กรที่แตกต่างจากวัฒนธรรมเดิมแบบสั่งการ แบบบนลงล่างและแบบลำดับชั้น (Top down, Vertical, Hierarchical) ผู้นำองค์กรเช่นนี้ไม่ใช่คนสั่งการ ไม่ใช่อำนาจ ทำให้ลูกน้อง

เกรงกลัว (Intimidate) แต่เป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ เป็นโค้ชหรือที่ปรึกษาทำให้คนเข้มแข็ง (Empowerment) สร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจกัน (Trust) (เสรี พงศ์พิศ 2547 : 58)

เครือข่ายจึงเป็นการรวมตัวของบุคคล กลุ่ม องค์กร ที่มีแนวความคิด เป้าหมาย วิธีการทำงาน และความสัมพันธ์ต่อกันทั้งส่วนตัวและการทำงาน มีนักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ศึกษาและให้ความหมายไว้ดังนี้

6.1 ความหมาย

ปัจจุบันมีการกล่าวถึงคำว่า เครือข่าย (Network) กันอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นการพูดถึงเครือข่ายทางสังคม เครือข่ายประชาสังคม เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายองค์กรชุมชน เครือข่ายผู้นำชาวบ้าน เป็นต้น คำจำกัดความของเครือข่าย จึงไม่อาจอธิบายในลักษณะตายตัวได้ว่า เครือข่ายมีความหมายที่แท้จริงว่าอย่างไร ขึ้นอยู่กับว่าผู้ให้ความหมาย เครือข่ายนั้น ๆ หมายถึงเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในเรื่องอะไร จึงมีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายและให้ความหมายดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (2538, อ้างถึงใน จันทรนนท์ เหล่าพินนา 2546 : 33) ให้ความหมายของเครือข่าย ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Network โดยมี Net คือตาข่ายที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะปฏิบัติงาน (Work) เมื่อต้องการใช้งาน ดังนั้น ความหมายของเครือข่ายจึงหมายถึงรูปแบบหนึ่งของการประสานงาน บุคคล กลุ่ม หรือองค์กรต่างก็มีทรัพยากรของตนเองมีเป้าหมาย วิธีการและมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง ซึ่งทำงานมานานพอสมควรแม้ว่าจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนการมีสายโทรศัพท์ที่ต่อเอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์การเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น

เสรี พงศ์พิศ (2547 : 58-59 ออนไลน์ เข้าถึงเมื่อ 15 ธันวาคม 2551) กล่าวถึงเครือข่ายว่าในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่งคือ ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงมีความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

การสร้างเครือข่ายน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้เพราะสมาชิกเครือข่ายมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานร่วมกัน เริ่มด้วยการกำหนด

เป้าประสงค์ กำหนดกฎเกณฑ์ ทำให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและแบ่งบทบาทหน้าที่กันทำและทำ บางอย่างร่วมกัน

กิจกรรมที่สำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกันคือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ทำให้ด้านหนึ่ง หลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (Synergy) เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงาน อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการ ผนวกเรื่องต่าง ๆ ถ้าทำเป็นเครือข่ายจะได้ผลมากกว่า

เงื่อนไขสำคัญของเครือข่ายคือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอ ระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสาน ซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่ม ซึ่งดำเนินกิจกรรมการประสาน แต่ไม่ใช่ เป็นผู้ดำเนินการแทนสมาชิกเครือข่ายในทุกอย่าง

เครือข่ายอาจเป็นเครือข่ายแบบผสมผสานระหว่างสมาชิกที่แตกต่างกันในสถานภาพ เช่น เป็นผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักธุรกิจ นักวิชาการ แต่เมื่อทุกคนมีเป้าหมายร่วมกันก็สามารถเป็น เครือข่ายได้ อีกแบบหนึ่งคือ เครือข่ายขององค์กรหรือคนที่มีสถานภาพเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ระดับเดียวกัน เช่น เกษตรกร นักวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิจัย เป็นต้น

สมาชิกเครือข่ายมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรี ให้เกียรติกัน นับถือกัน ไม่ ครอบงำ ไม่เอาเปรียบ ไม่แข่งขัน แต่ร่วมมือและเกื้อกูลกัน เครือข่ายก็กลายเป็นกลไกทางสังคมอัน ทรงพลัง

สุพรรณิ ไชยอำพร (2546 : 63-64) สรุปจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการในการระดม สรรพกำลังเพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ของสำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งได้เสนอ รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนไว้ 4 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 รูปแบบที่ผู้นำที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทำหน้าที่เป็นแกนกลางประสานงาน ระดมกำลังจากหน่วยงานต่าง ๆ

รูปแบบที่ 2 รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ส่งเสริมและ ประสานการเรียนรู้ เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ให้ข้อมูล แต่ชุมชนต้องตัดสินใจ

รูปแบบที่ 3 รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนที่นักพัฒนาองค์กรเอกชนเป็นผู้ส่งเสริม และประสานการเรียนรู้

รูปแบบที่ 4 รูปแบบการเรียนรู้โดยผู้นำภายในชุมชนเอง ซึ่งมีโอกาสและประสบการณ์ แล้ว กลับมาทำงานในชุมชน

นฤมล นิราทร (2543: 6) ให้ความหมายของเครือข่าย หรือ Network ซึ่งโครงสร้าง ดังนี้ เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของจุดต่าง ๆ ซึ่งเชื่อมต่อด้วยเส้น จุดต่าง ๆ ที่ว่านี้คือบุคคลหรือกลุ่ม ส่วนเส้นที่เชื่อมต่อนั้น หมายถึงบุคคล หรือกลุ่มต่าง ๆ ที่มีต่อกัน เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของกลุ่ม แต่ไม่ใช่เครือข่ายเสมอไป

สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ (2537, อ้างถึงใน เทียน พงศ์วิริยะศิริ 2550 : 49-50) จำแนกลักษณะของเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน ว่ามี 3 ลักษณะ คือ

1. เครือข่ายด้านความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้วยความคิด ความรู้หรือเทคนิคต่าง ๆ เครือข่ายเหล่านี้ เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่ แนวความคิดของตนและได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับคนอื่น ๆ ทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้น เครือข่ายนี้มักเน้นกลุ่มคนที่อยู่ในสภาพเดียวกัน

2. เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากมักเป็นเครือข่ายภายในชุมชน ที่สมาชิกของเครือข่ายอาจเป็นเครือญาติหรือมีสายสัมพันธ์กันอยู่

3. เครือข่ายสนับสนุนทุน เป็นเครือข่ายที่ผู้นำชุมชนสามารถติดต่อจากเครือข่ายอื่น ๆ นอกชุมชน หรือในชุมชนเองที่สามารถสนับสนุนในการพัฒนาชุมชนได้ ในส่วนของเครือข่ายการเรียนรู้

เครือข่าย หมายถึง บุคคล กลุ่ม องค์กร ที่มีแนวคิด เป้าหมาย วิธีการทำงาน กิจกรรมที่คล้ายคลึงกันหรือสนใจ มาร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันและกันเป็นการพัฒนาความรู้ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น หรือร่วมกันให้เกิดพลัง มีอำนาจต่อรอนำไปสู่ความยุติธรรมของสังคมและร่วมกันทำให้บรรลุตามเป้าหมายของเครือข่าย

6.2 การสร้างเครือข่ายชุมชน

การสร้างเครือข่าย คือ กิจกรรมที่ก่อให้เกิดกลุ่ม ทั้งนี้อาจจะเป็นกลุ่มที่เป็นองค์กรหรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การสร้างเครือข่ายอาจปรากฏในรูปของการจัดตั้งหรือรูปอื่น ๆ ซึ่งกรมการพัฒนาชุมชนได้ศึกษากระบวนการเกิดเครือข่ายขององค์กรชุมชน ซึ่งอาจเกิดได้ 2 แบบ คือ (จันทร์นนท์ เหล่าพินนา 2546 : 37-38)

1. เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายที่เป็นสายใยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ในอดีตนั้นเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์นี้อาจเนื่องมาจาก

1.1 ปัจจัยทางเครือญาติ เป็นญาติกันระหว่างชาวบ้าน มีการเชื่อมโยงไปมาหาสู่แลกเปลี่ยนส่งของ ความรู้ภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน

1.2 ปัจจัยทางความเชื่อ มีความเชื่ออย่างเดียวกัน เช่น เชื่อในหลักของการอยู่ร่วมกันโดยวิธีแบ่งปันความรู้สึก ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การพึ่งพิงซึ่งกันและกัน หรือหลักเมตตาธรรมของคนในชุมชน

1.3 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เคยติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งของ มีการค้าขายที่คล้ายกัน หรือร่วมในกิจกรรมทางการตลาดสมัยใหม่ ผจญปัญหาคล้ายคลึงกัน เช่น ถูกนายทุนเอาไร้อาเปรียบ ผลผลิตถูกกดราคา

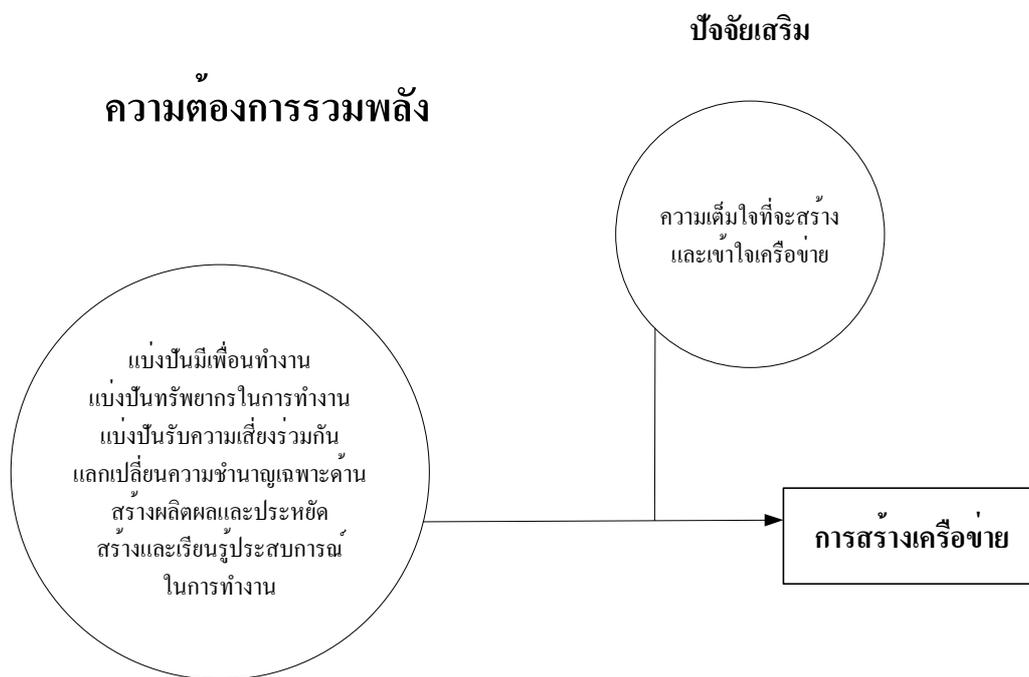
2. เครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้ง เครือข่ายประเภทนี้ต้องอาศัยปัจจัยผู้นำและความพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มผู้นำด้วยตนเองก่อน แล้วนำไปขยายผลต่อไปยังหมู่มวลสมาชิกเพื่อการต่อรองกับองค์กรภายนอก

นฤมล นิราทร (2543 : 11-14) อธิบายถึงการเกิดเครือข่ายโดยมีปัจจัยต่าง ๆ หลายประการดังนี้

1. ต้องการมีเพื่อน มีหมู่ มีพวก ในการทำงาน
2. ต้องการทรัพยากรในการทำงาน
3. ต้องการรับภาระความเสี่ยงในกิจกรรมร่วมกัน
4. ต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะเมื่อปัญหาในปัจจุบันมีหลายมิติ ความชำนาญเฉพาะด้านของแต่ละบุคคล หรือองค์กรจะช่วยทำให้การมองปัญหาชัดเจนยิ่งขึ้น

5. ต้องประหยัด เนื่องจากเกิดการแบ่งงานกันทำ ความซ้ำซ้อนในการทำงานลดลง
6. ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน

จากเหตุผล 6 ประการ ผนวกเข้ากับเงื่อนไขสำคัญคือ ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย ทำให้เกิดเครือข่ายขึ้น ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 การเกิดเครือข่าย

ที่มา : นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), 12.

6.3 เป้าหมายของการสร้างเครือข่าย

อภิญา เขยชัย (2540, อ้างถึงใน จันทนันท์ เหล่าพินนา 2546: 39) กล่าวถึงเป้าหมายการสร้างเครือข่ายไว้ดังนี้

6.3.1 เพื่อขยายวงความสัมพันธ์ให้กว้างขึ้น นำไปสู่กิจกรรม ขยายความช่วยเหลือ เกื้อกูลที่มีต่อกัน ตลอดจนพัฒนาศักยภาพของแต่ละองค์กรให้แสดงบทบาททั้ง “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” อย่างเหมาะสม

6.3.2 เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ผ่านทางการติดต่อโดยตรง ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมเครือข่าย

6.3.3 เพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางวัตถุแก่กัน และยังเป็นการแบ่งปันทรัพยากร ให้แก่กลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่า

6.3.4 เพื่อประโยชน์ในการรวบรวม และเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลระหว่างองค์กร

6.3.5 เพื่อเป็นแหล่งสำหรับการทำงานสนับสนุนต่าง ๆ ของตนเอง และยังทำให้เกิดการรวมหมู่ที่มีพลังอิทธิพลมากกว่าองค์กรแต่ละองค์กรอย่างมากมาย

6.3.6 เป็นเวทีสำหรับการปฏิบัติงานรวมในพื้นที่

6.3.7 เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งสะสมทุน เพื่อการพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ ของตนเองและยังทำให้เกิดการรวมหมู่ที่มีพลังอิทธิพลมากกว่าองค์กรแต่ละองค์อย่างมากมาย

6.4 ประเภทของเครือข่าย

การจัดตั้งเครือข่ายจะต้องอาศัยปัจจัยด้านผู้นำไปการดำเนินการ หากผู้นำไม่พร้อมจะแลกเปลี่ยน ไม่เคารพศักดิ์ศรีของกลุ่มอื่น ความเป็นเครือข่ายจะเกิดขึ้นไม่ได้ เครือข่ายประเภทนี้ต้องวางอยู่บนพื้นฐานของความสมานฉันท์ ทุกกลุ่มทุกองค์กรมีค่าเสมอกัน ไม่ว่าจะกลุ่มนั้นจะมีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอในแง่การจัดการ การจัดระบบภายในกลุ่มได้ไม่เท่าเทียมกันก็ตาม สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องปกติและสามารถปรับปรุงพัฒนาได้ซึ่งกรมการพัฒนาชุมชน ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายไว้ 3 ประเภทดังนี้ (จันทร์นนท์ เหล่าพินนา 2546: 39-40)

6.4.1 เครือข่ายความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด หรือความรู้ทางเทคนิคต่าง ๆ เครือข่ายเหล่านี้เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่แนวความคิดของตน และได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับคนอื่น ทำให้เกิดความคิดชัดเจน เครือข่ายความคิดมักเน้นเครือข่ายของกลุ่มคนที่อยู่บนสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างพื้นที่กัน ได้รวมตัวกันสร้างเครือข่ายนั้น เพื่อจะได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

6.4.2 เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันทำกิจกรรม อาจกระทำได้ใน 2 ลักษณะคือ เครือข่ายภายในชุมชน ซึ่งสามารถระดมร่วมมือการทำกิจกรรมภายในชุมชน เช่น การลงแรงทำนากระชับมิตร สมาชิกธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ในเรื่องการเจ็บไข้ได้ป่วยของสมาชิกกับกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน อีกลักษณะหนึ่ง คือ เครือข่ายระหว่างชุมชน การร่วมกิจกรรมเครือข่ายประเภทนี้อาจมีข้อจำกัด ดังนั้น การร่วมมือช่วยเหลือทำกิจกรรม อาจเน้นเฉพาะบางประเด็นที่ช่วยเหลือกันได้ เช่น การประชุมเสวนา การจัดเวทีประชาคม ฯลฯ การเคลื่อนไหวขึ้นอยู่กับประเด็นร่วมที่ตกลงกันได้เป็นเรื่อง ๆ

6.4.3 เครือข่ายสนับสนุน วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร กิจกรรมพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน นอกจากความคิดในการวิเคราะห์หาทางออกในการแก้ไขปัญหา มีการทำกิจกรรมร่วมกันแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมากคือ ต้องมีทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมพัฒนา อาจจะมาจากกระดมทุนจากสมาชิก เช่น ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มออมทรัพย์ หรือธนาคารข้าว หรือการทอดผ้าป่า แต่ทุนดังกล่าวอาจไม่เพียงพอ ภายในกลุ่มสมาชิกอาจจะมีเครือข่ายเฉพาะของตนเอง และสามารถหาทุนจากภายนอกมาสนับสนุน

6.5 กระบวนการส่งเสริมการสร้างเครือข่าย

กระบวนการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายของกลุ่ม มี 7 ขั้นตอน กล่าวคือ (สำนักงานมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 2548: 31)

6.5.1 การรู้จักกลุ่ม/ขยายแนวคิดเรื่องกลุ่ม ในกรณีกลุ่มที่มีอยู่แล้ว ควรมีการสำรวจกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เพื่อนำมาจัดกลุ่มความสนใจ หรือกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์ใกล้เคียงกัน ส่วนกรณีที่ไม่มีการจัดกลุ่มควรชวนผู้นำของกลุ่มที่เข้มแข็งไปพูดคุย จะช่วยให้เกิดการรวมกลุ่มใหม่ที่ง่ายและเร็วขึ้น

6.5.2 การประชุมกลุ่ม เริ่มต้นเครือข่าย เป็นการกระตุ้นให้กลุ่มต่าง ๆ เห็นความสำคัญและสนใจที่จะมาพบกัน เพื่อให้กลุ่มมีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนกันให้มากขึ้น ทำให้ทราบแนวคิดซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ ความเป็นเพื่อนระหว่างกลุ่ม

6.5.3 กำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน : แผนงานของเครือข่าย เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงปัญหาของแต่ละกลุ่มหรือเรื่องต่าง ๆ โดยนักพัฒนาอาจตั้งคำถามให้แก่กลุ่ม เช่น

6.5.3.1 เราารวมกันเพื่อวัตถุประสงค์อะไร

6.5.3.2 จะแก้ปัญหาอะไรที่เป็นปัญหาร่วมของแต่ละกลุ่ม

6.5.3.3 จะต้องทำอะไรบ้างจึงจะแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ๆ ได้

6.5.3.4 จะทำเมื่อไหร่ ใครทำ

6.5.4 การทดลองทำกิจกรรมร่วมกันของเครือข่าย โดยอาจจะเริ่มจากกิจกรรมที่ไม่ยากเกินไปและคาดว่าจะได้ผล หลังจากทำกิจกรรมแล้วควรจัดประชุมสรุปผลการทำกิจกรรมร่วมกัน แล้วตัดสินใจว่ามีความเป็นไปได้เพียงใดในการทำงานร่วมกัน กิจกรรมนั้น ๆ ើอประโยชน์มากน้อยเพียงใด

6.5.5 สร้างความชัดเจนของงานที่ทำร่วมกันของเครือข่าย โดยการกำหนดกิจกรรมที่ชัดเจนของเครือข่าย คัดเลือกคณะกรรมการ ตั้งกฎกติการ่วมกัน กำหนดช่วงเวลาของการพบกัน

6.5.6 การพัฒนาเป็นองค์กร โดยคณะกรรมการและสมาชิก ต้องตัดสินใจร่วมกันว่าจะอยู่ในรูปองค์กรแบบใด

6.5.7 การก้าวต่อไปขององค์กรเครือข่าย เพื่อมุ่งสู่การเป็นองค์กรที่มีการพึ่งตนเองและมีการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการศึกษาถึงแนวคิดการสร้างเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นแล้ว พอสรุปได้ว่า กระบวนการสร้างเครือข่าย เป็นเครื่องมือหรือกลไกในการดำเนินงานพัฒนาสังคม ทำให้ชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ ทำให้มีความเข้มแข็ง มีกิจกรรม

ร่วมกัน มีการติดต่อประสานงาน เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนและเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางบวก ทั้งนี้ เพื่อเป้าหมายในการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายมีประโยชน์ต่อการวิเคราะห์เครือข่ายของ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนว่ามีโครงสร้างของการเชื่อมโยงกับองค์กรหรือหน่วยงานและกลุ่มอื่น ๆ หรือไม่และมีความเชื่อมโยงในลักษณะใด

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิลาสินี ภูษชอภัย (2542) ทำการศึกษาเรื่อง ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พบว่าความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้ว ประกอบด้วยการมี ผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพการรวมกลุ่ม โดยอาศัยรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน ในขณะเดียวกัน ระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมกึ่งยังชีพทำให้มีวิถีการผลิตที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและแรงงาน ภายในชุมชน ความสัมพันธ์ในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนที่ผูกพันแน่นแฟ้นทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ด้านเครือข่ายการเรียนรู้เทคนิคการจัดการที่เน้นการผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิม ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี พิธีกรรม และองค์ความรู้แบบใหม่ที่มาจากการดูงาน การอบรมสัมมนา เวทีชาวบ้าน จนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

รอยล จิตรดอน และพิสุทธิ ไพบูลย์รัตน์ (2545) ศึกษาเรื่องระบบเครือข่ายสารสนเทศ การเกษตร ผลการศึกษาพบว่าเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะระบบอินเทอร์เน็ต ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในด้านการสื่อสาร การเรียนรู้ การค้าขาย การแลกเปลี่ยน วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ในโลกยุคข้อมูลข่าวสารนี้ ผู้ที่สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากข้อมูล จะเป็นผู้ที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน รัฐบาลได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาสารสนเทศสู่ระดับรากหญ้า โดยวางเป้าหมายทำให้ชุมชนในชนบทเป็นชุมชนที่สามารถปรับตัวเข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ (Knowledge-based society) และอยู่ในโลกแห่งเทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างทัดเทียมกัน แต่เนื่องจากองค์ความรู้ด้านการเกษตรของประเทศยังกระจัดกระจายอยู่ตามหน่วยงานต่าง ๆ หากที่เกษตรกรจะสามารถเข้าถึงได้ โครงการระบบเครือข่ายการเกษตรจึงได้ก่อตั้งขึ้นภายใต้ความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรของประเทศ ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น อินเทอร์เน็ต ระบบการจัดการเครือข่าย ระบบ Data center ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เข้ามาเป็นสื่อกลางในการบริหารและจัดการข้อมูล ซึ่งศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC) เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน นอกจากการสร้างระบบเครือข่ายข้อมูลการเกษตร (Agriculture Information Network : AIN) แล้ว ยังต้องคำนึงถึงการสร้างระบบการจัดการ การพัฒนาอย่าง

ต่อเนื่องและการสร้างบุคลากรในระดับพี่เลี้ยงและระดับผู้ใช้ให้สามารถนำองค์ความรู้ต่าง ๆ ไปใช้ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมกับศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ จะได้ร่วมกันพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลการเกษตร เพื่อเป็นศูนย์กลางข้อมูลการเกษตรที่มีประโยชน์ต่อการผลิต ซึ่งนอกจากประกอบด้วยข้อมูลเทคโนโลยีการผลิต ข้อมูลการตลาดแล้วยังประกอบด้วยข้อมูลที่ใช้ในการบริหารความเสี่ยงในการผลิต ข้อมูลเตือนภัยด้านการเกษตร ตลอดจนบริหารจัดการฟาร์ม ซึ่งหน่วยงานที่จะเป็นผู้ให้สาระได้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ภายในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยมีศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ เป็นหน่วยงานที่จัดหาเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการดำเนินการและมีการดำเนินการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สนับสนุนการดำเนินการและให้ข้อมูลเกษตรกรระบบเครือข่ายข้อมูลการเกษตร จะนำสังคมการเกษตรของประเทศก้าวไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ (Knowledge-based society) ในอันที่จะแปรเปลี่ยนข้อมูลไปสู่ภาคปฏิบัติอย่างทัดเทียมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนตลอดไป

พจนา เอื่องไพบูลย์ (2546) ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการคิดและการปฏิบัติเพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาด้านนิเวศ เศรษฐกิจและสังคมให้ดีขึ้น และมีความสมดุล ผลที่ได้จากการคิดและปฏิบัติของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้นิเวศของชุมชนคือทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพมีความสมบูรณ์ขึ้นและมีความมั่นคงขึ้น กระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ครอบคลุมถึงกิจกรรมการเรียนรู้หลายลักษณะร่วมกัน ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การสนทนา พบปะหารือ ประชุม การสังเกตผลของกิจกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริง การเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ และการเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน นอกจากนี้ การเรียนผ่านประเพณี และพิธีกรรม ถือเป็นกิจกรรมที่มีบทบาทสำคัญสำหรับชุมชนที่มีวิถีชีวิตพึ่งพิงกับป่าธรรมชาติ

อารยะ ภูสาศาสตร์ (2547, อ้างถึงใน กิตติญาณกรณ์ ชุขลา : 2549) ศึกษาเรื่อง การวิจัยเพื่อพัฒนาและสร้างเสริมกลไกการจัดการความรู้สู่ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาว-น้ำของ อำเภอบางมะฝ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1 จากการวิจัยเพื่อพัฒนาพบว่าแต่ละชุมชนมีผู้รู้และความรู้ภูมิปัญญาที่ใช้ในการดำรงชีวิตและใช้ในการจัดการปัญหาต่าง ๆ ทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน บางอย่างเป็นความรู้เดิม บางอย่างเป็นความรู้ที่มีการปรับหรือผสมผสานประยุกต์เข้ากับความรู้ใหม่ตามสถานการณ์ปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไป และด้วยกระบวนการวิจัยแบบชุมชนมีส่วนร่วมได้ทำให้ชุมชนมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของข้อมูลความรู้ที่ตนมีอยู่มากขึ้น ชาวบ้านกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมเวทีชุมชนและกิจกรรมพัฒนาซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถแสดงความ

คิดเห็นได้อย่างเปิดเผยและกว้างขวาง ชุมชนต้องการเห็นการนำข้อมูล ความรู้ สิ่งดี ๆ ที่แต่ละชุมชน มีอยู่ออกมาเผยแพร่สู่สาธารณะและถ่ายทอดสู่ลูกหลานเยาวชน และนำข้อมูลความรู้ไปใช้ในการ แก้ไขปัญหาของชุมชนและพื้นที่ร่วมกัน

จากการศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาไปกำหนดแนวคำถามเพื่อใช้ในการดำเนินการวิจัยซึ่งจะปรากฏในบทถัดไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยวิธีชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ซึ่งชาย โปธิติตา (2548 : 34) ให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการสังเกตพฤติกรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแล้วรายงานโดยละเอียดถึงพฤติกรรม ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคติ ตลอดจนค่านิยมอันเป็นผลมาจากพฤติกรรมของคนในกลุ่มนั้น ๆ โดยผู้วิจัยเข้าไปศึกษาในศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบางขุนไทร จังหวัดเพชรบุรี เพื่อศึกษาการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน รวมถึงใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่จะมีขึ้นในอนาคต ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเป็นขั้นตอนดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญ (Key Informant) ที่ใช้ในการศึกษา

เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยจึงกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญ (Key Informant) ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญจากลักษณะที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญออกเป็น 3 กลุ่ม ในจำนวนนี้ประกอบด้วย

1.1 คณะกรรมการและสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จำนวน 8 คน

1.2 ผู้ให้บริการศูนย์การเรียนรู้ (เกษตรกรที่เข้าอบรม, ผู้มาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้) จำนวน 11 คน

1.3 เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจังหวัดเพชรบุรี จำนวน 1 คน ในฐานะที่เป็นหน่วยงานประสานงานด้านการฝึกอบรมกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญทั้ง 3 กลุ่ม ที่ประกอบด้วยคณะกรรมการและสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เกษตรกรที่ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจังหวัดเพชรบุรี เพราะเป็นกลุ่มที่มีสัมผัสและคลุกคลีกับศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าวโดยตรงนั่นเอง

2. การเตรียมตัวของผู้วิจัย

ในการเตรียมตัวที่จะดำเนินการศึกษาวิจัยตามกระบวนการและขั้นตอนตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการเตรียมตัวในด้านความรู้และการเตรียมตัวที่จะเข้าไปศึกษาในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดย

2.1 การเตรียมความพร้อมในด้านความรู้ความสามารถในการศึกษาวิจัยหรือความพร้อมทางด้านวิชาการ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาหาความรู้จากเอกสาร ตำราต่าง ๆ เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ในขั้นต้นนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ตำรา บทความและรายงานการวิจัยเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมในชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน รวมถึงศึกษาคู่มือวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพของศาสตราจารย์ ดร.สุภาภักดิ์ จันทวานิช (2550) เพื่อใช้ในการกำหนดกรอบและประเด็นสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลและการนำไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ตั้งไว้ รวมถึงได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากหอสมุดของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ หรือแหล่งความรู้ต่าง ๆ ที่มีเอกสารตำราเกี่ยวกับวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รวมถึงขอรับคำปรึกษาจากที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย

2.2 การศึกษาและสำรวจข้อมูลในภาคสนาม ขณะที่อยู่ในระหว่างการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ผู้วิจัยได้ออกไปพูดคุยกับกลุ่มที่ดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ในตำบลบางขุนไทรจำนวน 2 หมู่บ้าน คือหมู่ที่ 5 บ้านดอนผิงแดด และหมู่ที่ 11 บ้านสนามนา เพื่อกำหนดพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้และได้รับข้อมูลเพื่อใช้ประกอบการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาเป็นอย่างดีจากประธานศูนย์การเรียนรู้ทั้งสองแห่ง สำหรับผู้วิจัยแล้วมีความสนใจในศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด เนื่องจากศูนย์ดังกล่าวก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรจุลินทรีย์และยังคงมีการดำเนินการในเรื่องเกษตรกรจุลินทรีย์มาอย่างต่อเนื่อง จนในปี พ.ศ. 2550 ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้เป็นศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน และศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าวยังได้แบ่งปันความรู้ให้กับผู้ที่สนใจในรูปแบบการอบรมตั้งแต่ พ.ศ. 2551 จนถึงปัจจุบัน และยังมีแนวโน้มในการขยายผลการทำเกษตรอินทรีย์ให้แก่เกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งในการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการในช่วงเดือนตุลาคม 2551 โดยใช้เวลาประมาณ 1 เดือนในการศึกษา หลังจากนั้นจึงได้นำข้อมูลมาเรียนปรึกษากับที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และในที่สุดก็ได้คัดเลือกศูนย์การเรียนรู้ที่เหมาะสมสอดคล้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาคือ ศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาเรื่อง การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้แบ่งข้อมูลออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญ ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้อที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญที่ใช้ในการศึกษา

3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ศึกษาจากการค้นคว้า เก็บข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ วารสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลของการศึกษาในครั้งนี้ มีขั้นตอนดังนี้

1. ติดต่อเพื่อขออนุญาตศึกษาและขอความร่วมมือในเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ จากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หมู่ 5 บ้านคอนฝิงแดด รวมทั้งขอข้อมูลเกี่ยวกับผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ และขอคำปรึกษาเพื่อการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้

2. ทำการเก็บรวบรวมและค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หมู่ 5 บ้านคอนฝิงแดด

3. สร้างแบบสัมภาษณ์และส่งให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบคุณภาพ เพื่อให้ครอบคลุมกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

4. ติดต่อ คุณชาญ ทับสี ตำแหน่งประธานศูนย์การเรียนรู้ (ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านคอนฝิงแดด และสมาชิก เพื่อขออนุญาตสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูล

5. สัมภาษณ์ประธานศูนย์การเรียนรู้ กรรมการและสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ ผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ ผู้มาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ และเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จังหวัดเพชรบุรี

6. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญทั้ง 3 กลุ่ม มาประมวลผล วิเคราะห์ และทำการสรุปผล

4. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยอาศัยตัวผู้วิจัยเองเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ดังนี้

4.1 การสังเกต (Observation) ได้กำหนดไว้เป็น 2 ลักษณะด้วยกัน คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ซึ่ง สุกงศ์ จันทวานิช (2550 : 46-49) ได้ให้แนวทางว่าการสังเกตแบบมีส่วนร่วม บางครั้งก็เรียกว่า การสังเกตภาคสนาม (Field Observation) คือการที่ผู้สังเกตเข้าไปร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งผู้วิจัยเองก็ได้ใช้วิธีการนี้ โดยใช้กระบวนการสามขั้นตอน คือการสังเกต การซักถาม การจดบันทึก ซึ่งกระบวนการสังเกตและการสัมภาษณ์บางครั้งผู้วิจัย

ต้องใช้ร่วมกัน เพราะขณะสัมภาษณ์ก็ได้ทำการสังเกตปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมบางอย่างไปด้วย นอกนั้นยังมีการบันทึกเทป และบันทึกภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อนำมาตีความหรือพิจารณา รายละเอียดของเหตุการณ์ต่าง ๆ อีกครั้งในภายหลัง สำหรับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแห่งนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้ตลอดระยะเวลาการฝึกอบรมในปี พ.ศ. 2551 และ พ.ศ. 2552 จนบางครั้งผู้เข้าอบรมหรือผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไม่รู้สึกรู้สีกว่าถูกสังเกต เพราะเข้าใจไปว่าผู้วิจัยเป็นเจ้าของที่จากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี ส่วนการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยเฝ้าสังเกตอยู่ข้างนอก ปฏิบัติตนเป็นบุคคลภายนอกไม่เข้าไปร่วมในกิจกรรมที่อยู่ ทั้งนี้ เพื่อมิให้ทั้งผู้ให้บริการและผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนรู้สึกถูกรบกวนจากผู้วิจัย เช่น การผ่านมามากทักทาย เยี่ยมเยียน แต่ในขณะที่เดียวกันก็เก็บข้อมูลและสังเกตแบบไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกตัว

4.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) คือการซักถามสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหรือผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ผู้ให้บริการหรือเกษตรกรที่เข้ารับการอบรม รวมถึงหน่วยงานภาครัฐที่ให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ แก่ศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งคำถามต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ตั้งเป็นเค้าโครงคร่าว ๆ ไว้สำหรับเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ในภาคผนวก ก

4.3 แบบบันทึกการสังเกต/สัมภาษณ์ เพื่อป้องกันการลืมผู้วิจัยได้ดำเนินการบันทึกโดยได้ปฏิบัติเป็น 2 ขั้นตอน คือ ทำการจดบันทึกย่อขณะกำลังสังเกตหรือทันทีหลังการสังเกตเห็น ขั้นตอนที่สองคือการนำบันทึกย่อที่เขียนไว้มาเรียบเรียงเป็นบันทึกที่มีข้อความขยายมากขึ้น (Expanded Note) ในบางครั้งผู้วิจัยได้ใช้วิธีบันทึกเทปในขณะที่สัมภาษณ์และนำมาเรียบเรียงภายหลัง

4.4 สมุดบันทึกรายวัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดทำสมุดบันทึกรายวันขึ้น โดยในแต่ละวันหลังจากเก็บข้อมูลมาแล้ว ผู้วิจัยได้จัดทำบันทึกรายละเอียดของข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาพร้อมทั้งขยายความข้อมูลให้ชัดเจน รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ตามแนวทางของการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลเหล่านั้นมาแยกประเภท จัดหมวดหมู่ เพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์ โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย กล่าวคือในแต่ละวันหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จแล้ว ผู้วิจัยจะกลับมาบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด พร้อมกับจัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์ข้อมูลไปด้วย แล้วนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะของการบรรยายข้อมูลและการสรุปเชิงวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎี โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา

ชาวบ้าน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย ดังที่เสนอไว้ในบทที่ 2 และทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา ดังต่อไปนี้

5.1 บริบทชุมชนและสภาพทั่วไป

5.2 ความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

5.3 การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

5.4 ปัญหาและอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

6. ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เตรียมความพร้อมกรอบแนวคิด การกำหนดเครื่องมือสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยได้เดินทางเข้าไปศึกษาในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการนี้ผู้วิจัยได้แบ่งระยะเวลาในการดำเนินการเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ในช่วงเดือนสิงหาคม 2551 ถึงเดือนมกราคม 2552 รวมระยะเวลา 6 เดือน ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับการวิจัยโดยได้รับความอนุเคราะห์จาก คุณสมปอง พึ่งแดง อนุกรรมการงานป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ จังหวัดเพชรบุรี ที่ได้แนะนำผู้วิจัยให้รู้จักกับประธานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตลอดจนผู้อาวุโสซึ่งเป็นคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งได้ให้การต้อนรับและอำนวยความสะดวกในเรื่องข้อมูลและเอกสารตามที่ผู้วิจัยร้องขอ ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะผู้วิจัยเข้าไปเพื่อต้องการขอความรู้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแห่งนี้ ซึ่งบรรยากาศในการพูดคุยนั้นนับว่าเป็นบรรยากาศที่เป็นกันเอง สนทนาพูดคุยแลกเปลี่ยนในสิ่งที่ผู้วิจัยไม่ทราบและเสริมในส่วนที่ที่ ๆ ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไม่รู้ ผสมผสานระหว่างหลักการและแนวปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ทั้งที่ ๆ ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและผู้วิจัยเอง

ตลอดระยะเวลา 6 เดือนนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นและทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบข้อมูล รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กันทั้งหมด ก่อนที่จะนำไปเขียนเป็นรายงานการวิจัยในลำดับต่อไป

ระยะที่ 2 ในช่วงเดือนมีนาคม 2552 ถึงเดือน พฤษภาคม 2552 ผู้วิจัยได้ใช้เวลาในช่วงสุดท้ายเป็นช่วงที่ต้องเดินทางเข้าออกศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นระยะ ๆ เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจากประเด็นต่าง ๆ ที่ได้เก็บข้อมูลไปแล้ว โดยเก็บเพิ่มเติมจากประเด็นที่ยังขาดอยู่ จนกระทั่งได้ข้อมูลที่ครบถ้วน เหตุผลในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพราะว่า ในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง หากพบว่าประเด็นใดยังไม่สมบูรณ์จำเป็นต้องทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เช่น ในประเด็นเดียวกัน ถ้ามีผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับหน่วยงานใดผู้วิจัยจะต้องตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ ในการตรวจสอบข้อมูลผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ครบถ้วนบริบูรณ์แล้วมาจำแนกออกเป็นหมวดหมู่เพื่อตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยต่อไป

โดยสรุประยะเวลารวมทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้ใช้ในการศึกษาโดยเริ่มต้นตั้งแต่ทำโครงการ
การวิจัยและนำเสนอตลอดจนได้รับอนุมัติให้ศึกษาวิจัยในหัวข้อ “การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
บางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี” ใช้เวลาทำการศึกษาวิจัยทั้งหมด
10 เดือน

จากข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงบริบทของพื้นที่ที่ผู้วิจัยจะเข้าไปศึกษา
เพื่อนำไปสู่ผลของการวิจัยเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ ดังจะได้นำเสนอในบท
ถัดไป

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการศึกษาเรื่อง การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ในครั้งนี้ เป็นการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยจะนำเสนอในรูปแบบของการวิเคราะห์และประมวลข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด เกษตรกรที่ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี และรวมทั้งข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งผู้ศึกษาจะนำเสนอและวิเคราะห์ผลการศึกษาเพื่อตอบคำถามในการศึกษา โดยมีลำดับประเด็นการศึกษาดังต่อไปนี้ คือ

1. บริบทชุมชนและสภาพทั่วไป
2. ความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
3. การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
4. ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

1. บริบทชุมชนและสภาพทั่วไป

1.1 ประวัติศาสตร์

บ้านดอนผิงแดดเป็น 1 ใน 11 หมู่บ้านของตำบลบางขุนไทร มีประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านต่างไปจากหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง เนื่องจากคนกลุ่มแรกที่มาบุกเบิกตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นคนจีน แต่ในบ้านดอนผิงแดดหมู่ที่ 5 จากคำบอกเล่าของผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสของหมู่บ้านเล่าว่า คนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งรกรากในบ้านดอนผิงแดดปัจจุบันนี้ เป็นคนลาวจากเวียงจันทร์และจากเมืองพวน ในครั้งแรกกลุ่มคนลาวดังกล่าวเข้ามาอยู่ในเมืองไทยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-5 กระจายไปอยู่ในที่ต่างๆ ของประเทศไทยเวลานั้น ในจังหวัดเพชรบุรีก็มีกลุ่มคนลาวจากเวียงจันทร์และเมืองพวน (มักจะเรียกตัวเองว่า ลาวเวียง, ลาวพวน ตามถิ่นฐานเดิมที่อพยพมา) เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านโพธิ์คาร้อง อำเภอเมืองเพชรบุรี ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ที่ว่า

คนที่นี่เป็นคนลาว เดิมอพยพมาจากเวียงจันทน์ ตอนแรกๆ เลยมายู่บ้านโพธิ์กาห้อง พอบ้านเมืองดีขึ้นก็ย้ายมาตั้งอยู่ใกล้ทะเล ที่นี้พอทำมาหากินก็แยกกันทำมาหากิน ใครอยากใกล้ทะเลก็ลงทะเล ใครอยากทำเลก็ขึ้นคอน เชื้อสายมาก็ลาวเวียงกับลาวพวน มีงานประจำปี เป็นงานบุญทุ่ง ก็ทำทุกปีช่วงเดือน 5 นี้แหละ ส่วนใหญ่ที่นี่จะไม่ค่อยมีคนท้องถิ่นมาออก ญาติ ๆ กันทั้งนั้น นอกจากทำนา ทำเกลือ ก็มีเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ (เฉลียว บุญดำ 2551)

ก็เห็นคนแก่เล่ากันว่า พวกเรานี่เป็นคนลาว ก็มีลาวเวียงกับลาวพวน ซึ่งนอกจากหมู่ 5 บ้านเราแล้ว หมู่ 6 ที่ติดกันนั้นก็เป็นคนลาว อพยพมาตั้งนานแล้ว ผมเองก็ไม่ได้ศึกษา มากนัก รู้จากคนแก่ ๆ เล่าให้ฟัง และก็อ่านเอาในเอกสาร เขาก็ว่าอพยพมาตั้งแต่ ร.4, ร.5 โนน แต่ผมไม่แน่ใจว่า ระหว่าง หมู่ 5 กับหมู่ 6 ใครเป็นลาวเวียง ใครเป็นลาวพวน อันนี้ต้อง ไปถามคนแก่ๆ อีกที อย่างดาเฉลียวนี่แถมรู้ดี (สำราญ อ่วมอัน 2551)

ต่อมากลุ่มคนลาวดังกล่าวได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านผิงแดดในเวลาเมื่อปี พ.ศ. 2438 พร้อมกับการตั้งหมู่บ้านก็ได้สร้างวัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาและศูนย์รวมของ หมู่บ้าน โดยได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตนเองว่าและวัดว่า “บ้านตากแดด” “วัดคอนตากแดด” สาเหตุที่ตั้งชื่อ หมู่บ้านและวัดเช่นนั้น เป็นเพราะว่าในขณะนั้นสภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านเป็นที่ดอนโล่งๆ ล้อมรอบไปด้วยทุ่งนาและทุ่งหญ้า มีต้นมะขามเทศและจามจุรีขึ้นอยู่ประปราย เมื่อถึงหน้าแล้งก็จะ ร้อนและแห้งแล้งมาก ประกอบกับอาชีพของคนในหมู่บ้านตากแดดส่วนใหญ่จะทำนาข้าว จึงต้อง ทำงานกลางแจ้งตากแดดตากฝน ทั้งเก็บเกี่ยวปักดำอยู่ตลอดเวลา จากสภาพแวดล้อมดังกล่าวจึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน จากนั้นก็มีผู้คนอพยพมาตั้งบ้านเรือนเพิ่มขึ้น โดยอพยพมาจากบ้านหนองปลาไหล อำเภอบางบาล จังหวัดเพชรบุรี (เฉลียว บุญดำ, สมบุญ น้อยพ่วง)

เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงชื่อหมู่บ้านเสียใหม่ เนื่องจากชื่อเดิม ฟังแล้วไม่ไพเราะ แต่ยังคงความหมายเดิมของที่มาชื่อหมู่บ้านไว้ โดยเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านและวัดเป็น “บ้านดอนผิงแดด” และ “วัดดอนผิงแดด” จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ดังตอนหนึ่งของบทสัมภาษณ์ ที่ว่า

คำว่า คอนผิงแคด มาจากคำว่า คอนตาคแคด คือ คอนตาคแคด แต่ก่อนเป็นชื่อวัด วัดคองผิงแคด เมื่อก่อนชื่อวัดคองตาคแคด ที่นี้พวกผู้เฒ่าผู้แก่ เขาก็ว่า คำว่า ตาคแคด นี้มันร้อน มันจึงเป็นคำไม่ดี มันจะร้อนไป เขาเลยให้เปลี่ยนเป็นผิงแคด ผิงแคด มันไม่ร้อนเท่าตาคแคด ตั้งแต่นั้นมันก็เลยเปลี่ยนชื่อวัดคองตาคแคด เป็นวัดคองผิงแคด ต่อมาพอตั้งหมู่บ้านหมู่ 5 ขึ้นมาก็เลยเอาชื่อวัดนั้นแหละ มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน เป็นบ้านคองผิงแคด เมื่อก่อนแถวนี้เขาเรียกบ้านคองลาวทั้งหมดแหละ แต่ก็นานแล้ว (เจเลียว บุญล่า 2551)

1.2 วิถีชีวิต

ชาวบ้านคองผิงแคดแทบทุกครัวเรือนเป็นเกษตรกร มีอาชีพทำนาข้าว และนาเกลือ วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงเกี่ยวพันกับการเกษตร มีวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม เป็นแบบพอกิน พอใช้ และเนื่องจากอยู่กันแบบเครือญาติจึงมีการแบ่งปันซึ่งกันและกัน และมีสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้กันในชุมชน ดังบทสัมภาษณ์ที่ว่า

คนที่นี้เขาทำนามาตั้งแต่ไหนแต่ไร เกิดมาก็รู้จักทำนา แต่ปัญหาคือน้ำน้อย ได้ทำนาปีละ ครั้งเพราะต้องรอน้ำ เป็นอยู่อย่างนี้มานานแล้ว (เจเลียว บุญล่า 2551)

ที่นี้ทำนาปีละครั้ง เพราะไม่มีน้ำ ต้องอาศัยน้ำฝนอย่างเดียว ข้าวที่ได้มานอกจากเก็บไว้กินเองแล้วก็ขาย จะเริ่มทำนากันประมาณเดือนพฤษภาคม ต้นหน้าฝน และเกี่ยวข้าวก็ประมาณ ตุลาคม เดิมเกี่ยวข้าวใช้คนเกี่ยว (ชาญ ทับสี 2551)

คนที่นี้เขาใช้ชีวิตแบบพอเพียง ถ้าช่วงทำนาเราก็ทำนา ที่เห็นนี้แหละนาของชาวบ้าน (ซีไปรอบ ๆ ทุ่งนา) เราทำนามาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า เมื่อก่อนนี้มีการช่วยกันทำอยู่หรือ เพราะญาติ ๆ กันทั้งหมด (หมู่บ้าน) แต่ตอนนี้บางคนเขาก็จ้างเกี่ยว หรือไม่ก็จ้างรถดี กลางวันส่วนใหญ่เขาก็ไปรับจ้างทำเกลือ ที่ริมเล โนน นั่นก็รายได้หลักของคนในหมู่บ้าน หมาหน้าเกลือก็ทำนา วนเวียนอยู่ที่นี่แหละ พวกเราอยู่กันแบบแบ่งปันกัน เพราะทั้งหมดนี้ก็ญาติกัน ทั้งนั้น ชอบพูดคุยกันทุกเรื่อง อย่างตอนเช้าก่อนไปทำเกลือเขาก็จะไปรวมกันที่ร้านค้า (ร้านค้าตั้งอยู่สามแยกกลางหมู่บ้าน) กินกาแฟบ้าง บางคนดูบุญหรี ดิมเหล้า เบียร์บ้างนิดหน่อย แต่หลัก ๆ เขาก็ไปคุยกัน โดยเฉพาะคนแก่ ๆ เขาไปรวมกันทุกวัน คนหนุ่มอื่นก็มา เพราะเขาคุยกันมาแต่ไหนแต่ไร เรื่องที่คุยก็หลายเรื่อง พอสายก็ออกไปทำงานกัน เย็นกลับมาอีกทีก็รวมกันที่เดิม บางทีก็มาที่บ้านผมนี่แหละ หรือไม่ก็ตอนนีมารวมกันที่ศูนย์ปราชญ์ (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) (สำราญ อ่วมอัน 2551)

ตอนเช้า ๆ คนในหมู่บ้านจะมีเวลาพูดคุยกันตอนไปนั่งกินกาแฟที่ร้านค้า บางคนก็ไปกิ่งเหล้า หาเพื่อนคุย ส่วนใหญ่ก็พวกผู้ใหญ่ อย่างตาเจิว น้ำชาญ พ่อก็ไป (เจลิยว บุญล่า) ผมก็ไปนั่งเล่นด้วยประจำ เพราะอยู่ใกล้แค่นี้เอง (ซึ่งไปที่ร้านค้าฝั่งตรงข้าม) คนที่นี้ถ้าไม่ใช่หน้านา มันก็เข้าหน้าเกลือ เขาก็ไปรับจ้างทำเกลือ รายได้ดีทำเกลือเนี่ย บางคนได้เป็นวันละพัน บางคนอย่างน้อย ๆ ก็ 4-5 ร้อย นอกนั้นถ้าไม่มีแรงทำเกลือก็ไปเก็บหอยที่ริมทะเลโน้น ก็มีรายได้แล้ว 2-3 ร้อยบาท หอยนี่ก็มีคนมารับซื้อถึงที่ ตอนเย็น ๆ พอเสร็จงานแล้วก็จะมารวมกันที่ร้านค้า ถ้ามีประชุมก็ไปศาลากลางบ้าน ตอนหลัง ๆ นี้ไปรวมกันที่ศูนย์ปราชญ์ไม่เชิงประชุมหรอก ไปคุยกันเรื่องปู้ย เรื่องไปโอดีเซล นี่แหละ คือที่นั่นไปเอาความรู้ไปแลกเปลี่ยนกัน ที่นั่นมีโรงผลิตไบโอดีเซล เราก้ซื้อที่นั่นใช้ คนที่นี้เขาก็วันเวียนอย่างนี้แหละ ใช้ชีวิตอยู่กับนาข้าว นาเกลือ ไม่ว่างงานหรอก วันเวียนอย่างนี้ทั้งปี รายได้ก็พอกินไม่ลำบากมาก (สาธิต บุญล่า 2551)

นอกจากจะทำนา และไปรับจ้างทำเกลือแล้ว ยังเคยไปเก็บหอย เก็บปูขาย วันไหนว่างจากนา จากเกลือ ก็ไปเก็บปู เก็บหอยขาย ลูกเมียนี้แหละไป บางวันเราก้ไปด้วย อย่างลูกนี้ปีดเทอมไปเก็บขายได้วันละสองถึงสามร้อยบาท (สายธาร มีพันธ์ 2551)

ชาวบ้านดอนผิงแดดอยู่กันแบบเครือญาติ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีประเพณีที่ทำเป็นประจำทุกปี คือ “บุญทุ่ง” ซึ่งเป็นประเพณีเลี้ยงบรรพบุรุษ

ส่วนใหญ่คนบ้านดอนผิงแดดเป็นเครือญาติกันหมด เป็นมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า เป็นลาวเวียง อีกหมู่เป็นลาวพวน ทุกปีจะมีงานบุญทุ่ง จึงจะมาร่วมกันทำบุญด้วยกัน บุญทุ่งเป็นบุญเลี้ยงบรรพบุรุษ ทุกวันนี้ก็ยังทำบุญทุ่งกันอยู่ (พิณ เรียนรู้ 2551)

ที่หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดดนี้ ในวันที่ 17 เมษายนของทุกปี จะมีการทำพิธีส่งข้าหลวง มีการทำมาหลายร้อยปี จะทำเครื่องเช่นไหว้บรรพบุรุษ เชื่อว่าบรรพบุรุษเป็นข้าหลวงเก่า (สมบุญ น้อยพ่วง 2551)

1.3 สภาพชุมชนปัจจุบัน

สภาพชุมชนของบ้านดอนผิงแดด ยังคงเป็นสังคมแบบเกษตรกรรม คือ การทำนาข้าวเป็นหลัก

คนที่นี้เขาทำนามาตั้งแต่ไหนแต่ไร เกิดมาก็รู้จักทำนาแต่ปัญหาคือน้ำน้อยได้ทำนาปีละครั้งเพราะต้องรอน้ำ (เฉลียว บุญกล้า 2551)

ในการทำงานระหว่างนาเกลือกับนาข้าว นั้น นาเกลือจะได้รายได้ดีกว่านาข้าว อย่างนาข้าว 20 ไร่ นาเกลือ 20 ไร่เท่ากันทำนาเกลือจะดีกว่าถ้าครอบครัวหนึ่งมีนาเกลือ 40 ถึง 50 ไร่ นั้นจะทำนาเกลือดีกว่า โดยส่วนตัวแล้วทำนาข้าว 8 ไร่ ก็ปีหนึ่งจะได้เงินประมาณ 70,000 บาท ก็ตกประมาณเกวียนละ 18,000 บาท (สำราญ อ่วมอัน 2551)

ปัจจุบันมีการรวมกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มปุ๋ยจุลินทรีย์ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มชวานา กลุ่มข้าวกล้อง กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มออมทรัพย์ มีด้วยกันทั้งหมด 7 กลุ่ม มีการแบ่งกลุ่มการทำงาน มีหัวหน้ากลุ่ม มีประธาน รองประธาน มีการประชุมร่วมกันทุกเดือนประมาณวันที่ 4 จะมีการประชุมกันจะคุยกันทุกเรื่อง ปัญหาทุกอย่าง (สมบุญ น้อยพ่วง 2551)

ในหมู่บ้านนั้น ทำข้าวปลอดสารพิษ 10 คน ปลูกข้าวหอมมะลิ ไร่รับซื้อเกวียนละ 10,000 บาทสามารถที่จะอยู่ได้ การทำเกษตรชีวภาพนั้นไม่เห็นผลเร็ว แต่ในอนาคตข้างหน้าต้องดีแน่นอน อย่างรับซื้อข้าวปลอดสาร อย่างบ้านเราทำข้าวธรรมชาติปลอดสารมาขายคนในหมู่บ้าน ก็จะมีปัญหาเรื่องโรงสี ซึ่งในส่วนนี้ต้องมีการบริหารจัดการที่ดี คือว่าอย่างโรงสีชุมชนนั้นต้องมีการจ้างคนที่จะมาสีข้าว เพราะคนทุกคนนั้นต้องทำมาหากิน แล้วจะมาสีโดยไม่มีค่าจ้างมันก็กระไรอยู่ ในส่วนนี้อาจไม่เป็นค่าแรงที่มีราคาสูง แต่ทว่าก็ให้พอที่จะอยู่ได้ แต่การทำงานของนายชาวนานั้นทำเพื่อกลุ่ม อย่างจะรับซื้อข้าวมาสีเองนั้นก็ไม่ได้ แต่ถ้าบอกว่ากลุ่มรับซื้อ 28 บาท กลุ่มก็จัดดูให้แล้วก็ให้สมาชิกไปสีมา 28 บาท มาถึงกลุ่ม กลุ่มเอาไปขาย 30 บาท กลุ่มก็จะได้กำไร 2 บาท การจัดตั้งโรงสีชุมชนนั้นต้องมีผู้จัดการ พนักงาน ผู้ดำเนินการ โรงสีนั้นต้องอยู่ที่ส่วนกลาง สิ่งที่ทำเป็นที่สุดก็เรื่องของการจัดการในส่วนนี้ก็จะมิงบอยู่ดีมีสุขงวดที่ 2 เข้ามา และการจะทำอะไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับชาวบ้านซึ่งการจะเอาเงินมาทำอะไรนั้นก็ต้องมีการพูดคุยกันก่อน ในการทำงานนั้นพอเพียงแต่ทว่าการพอเพียงนั้นก็ต้องมีเรื่องธุรกิจเข้ามาควบคู่กับ จะเอาแบบสุดโต่งนั้นก็ไม่ได้ (กัมพล ทับสี 2552)

ปัจจุบันบ้านคอนผิงแดดได้ถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรอินทรีย์และพลังงานชุมชนต้นแบบ โดยมีการจัดตั้งศูนย์เกษตรอินทรีย์ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนหรือศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนแล้ว ยังมีคนจากภายนอกมาศึกษาคุณภาพของชุมชนด้วย

สำหรับภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารกันในหมู่บ้าน พบว่า บ้านคอนผิงแดด แม้จะมีเชื้อสายบรรพบุรุษที่เป็นชาวลาว แต่ปัจจุบันในชุมชนแทบจะไม่มีผู้ที่พูดภาษาคำเดิมของบรรพบุรุษได้แต่ใช้ภาษาไทยกลาง สำเนียงเมืองเพชรบุรีในการติดต่อสื่อสารกัน

2. ความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

จากการศึกษาความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม พบว่า การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางไทร มีพัฒนาการที่สามารถแบ่งเป็นขั้นตอนหรือระยะของการก่อตั้ง ดังนี้

2.1 ระยะก่อนการก่อตั้ง

จากการทำแผนแม่บทชุมชนโดยการสำรวจข้อมูลชุมชนในปีพ.ศ.2544-2545 โดยความร่วมมือระหว่างกองทุนเพื่อสังคม (SIF) สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยนายสุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ และองค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร ได้รับทราบถึงปัญหาของเกษตรกรในชุมชนว่ามีความต้องการที่จะทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษ เพราะจากการทำแผนชุมชนพบว่า รายจ่ายส่วนหนึ่งของครัวเรือนในหมู่บ้านมีค่าใช้จ่ายหมดไปกับปุ๋ยเคมีและสารกำจัดแมลงในนาข้าวค่อนข้างมาก สืบเนื่องมาจากการขยายตัวเพิ่มขึ้นของประชากรและทรัพยากรดินน้ำเริ่มเสื่อมสลายลง จึงมีการนำปัจจัยการผลิตเข้ามาช่วยในการเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิต เช่น ปุ๋ยเคมีและสารป้องกันแมลงที่เป็นเคมีต่าง ๆ ทำให้ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพทางการเกษตรสูงขึ้นตามราคาปัจจัยการผลิตที่ต้องนำมาใช้ คุณภาพของดินและน้ำเสื่อมลงตามภาวะการใช้เคมีทางการเกษตร ในทางกลับกันราคาของผลผลิตที่จำหน่ายได้ไม่คุ้มกับต้นทุนการผลิตที่จ่ายไป สร้างปัญหาหนี้สินให้เกษตรกรในชุมชนเรื่อยมา ทำให้เกษตรกรตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว ประกอบกับเจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้แนะนำถึงผลดีผลเสียของการใช้ปุ๋ยเคมีในการเกษตร เกษตรกรจึงเกิดการรวมกลุ่มและมีแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาจากการทำนาที่อาศัยเคมีทางการเกษตรมาเป็นการทำนาแบบธรรมชาติโดยใช้เทคนิคจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพเข้ามาช่วยเสริมให้การทำนา เพื่อทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีและเคมีเกษตรอื่น ๆ ที่ราคามีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ ดังบทสัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

จากการสำรวจข้อมูลชุมชน ทำให้รู้ว่าชุมชนมีหนี้สินมาก ซึ่งเป็นหนี้สินจากการเกษตร จากการทำนาข้าว ซึ่งในตอนนั้น อาจารย์สุพรชัย ได้แนะนำเรื่องการทำเกษตรแบบอินทรีย์ ก็เลยลองดู เพื่อหวังว่าจะลดค่าใช้จ่ายได้บ้าง ตอนแรก ๆ ได้ร่วมทำแผนแม่บทชุมชน กับองค์กร SIF เขามาศึกษาเรื่องแผนแม่บทตอนปี 43-44 ทำให้เรารู้ว่า การทำเกษตรก็มีต้นทุน ทั้ง ปุ๋ยเคมี น้ำมัน (ชาญ ทับสี 2551)

การสำรวจเพื่อทำแผนแม่บท ประมาณ 4 ปีก่อน พอสำรวจก็เลยรู้ว่าที่เราใช้ ๆ กันอยู่ มันราคาสูงขึ้นจริง ๆ อย่างปุ๋ยเคมี น้ำมัน ตอนนั้นสูงมาก เราเลยคิดว่าน่าจะหาอย่างอื่นมาทดแทน เหตุจริง ๆ คือ มันแพงมากเลยตอนนั้น ถ้าเราไม่แก้ปัญหานี้เราก็สู้ไม่ไหว (สำราญ อ่วมอัน 2551)

นอกจากนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำแผนแม่บทอย่างองค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร ซึ่งกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

ในแผนแม่บทพลังงานชุมชนนั้นจะมีการประชุมเรื่องปุ๋ย เรื่องประหยัดพลังงาน อย่างพวกไฟฟ้า แก๊ส ก็จะมีการมาเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ไฟฟ้า ก็รายงานเข้าไปว่าพื้นที่บางขุนไทรนั้นมีการใช้ไฟปริมาณเท่าไร และทำอะไรเพื่อลดไฟฟ้าที่ใช้มากได้ แต่มันทำทั้งตำบลหลายหมู่ ก็ไม่ค่อยมีข้อมูลเท่าไร แต่ของหน่วยงานมี (กัมพล ทับสี 2552)

ต่อมาเจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงได้นำกลุ่มเกษตรกรในชุมชน จำนวน 16 ราย ไปเรียนรู้การทำปุ๋ยจุลินทรีย์ชีวภาพที่ศูนย์ฝึกอบรมเกษตรกรธรรมชาติวิเว จังหวัดสระบุรี และศึกษาดูงานอีกหลายแห่ง จากนั้นกลุ่มเกษตรกรจึงกลับมาเริ่มทดลองปฏิบัติจากความรู้ที่ได้รับ ลองผิดลองถูก ทุ่มเทแรงกายแรงใจ จนในที่สุดกลุ่มเกษตรกรก็ประสบความสำเร็จได้ผลตามที่ต้องการ กล่าวคือ ช่วยลดต้นทุนในการเกษตรและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว หลังจากนั้นกลุ่มเกษตรกรโดยการนำของนายชาญ ทับสี (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ประธานกลุ่มคนปัจจุบัน ได้จัดตั้งกลุ่มเกษตรจุลินทรีย์ขึ้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2545 โดยมีสมาชิก 49 คน ระดมทุนตามกำลังศรัทธาในการจัดตั้งกลุ่มคนละ 100-500 บาท จึงทำให้กลุ่มมีทุนในการจัดตั้งกลุ่มเกษตรจุลินทรีย์เป็นจำนวนเงิน 8,000 บาท ในการจัดตั้งกลุ่มดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อทำเกษตรปลอดสารพิษลดต้นทุนในการเกษตรและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว รวมทั้งเป็นศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคการใช้จุลินทรีย์ชีวภาพ

2.2 ระยะก่อตั้ง

ในปี พ.ศ. 2549 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีวาระแห่งชาติในเรื่องของเกษตรอินทรีย์ จึงมอบหมายให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ทั่วประเทศสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์แล้วให้จัดเก็บเป็นฐานข้อมูล สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี จึงได้ดำเนินการและพบว่าบ้านคอนฝิงแฉด หมู่ 5 ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม ทำเกษตรกรรมด้านเกษตรอินทรีย์ ต่อมาในปี พ.ศ.2550 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาดำเนินการพัฒนาภาคการเกษตรให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงมอบหมายให้สำนักงานเกษตรแต่ละจังหวัดจัดส่งกลุ่มเกษตรอินทรีย์เพื่อพิจารณาคัดเลือกให้เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยมีเป้าหมาย 50 ศูนย์ทั่วประเทศ

สำหรับกลุ่มเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะทำหน้าที่ขับเคลื่อนและสร้างการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงฯ ตามแนวทางที่ปราชญ์ชาวบ้านปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จในชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้ จนกระทั่งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ บ้านคอนฝิงแฉด หมู่ 5 ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ได้รับการคัดเลือกให้เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในปี พ.ศ.2550 ของจังหวัดเพชรบุรี โดยหัวหน้ากลุ่มงานสารสนเทศการเกษตร สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า

ในปี 2549 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีวาระแห่งชาติในเรื่องเกษตรอินทรีย์ จึงมอบหมายให้เกษตรจังหวัดไปเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ ผมจึงไปสำรวจที่บ้านแหลม ก็ไปพบว่าคอนฝิงแฉดทำเกษตรกรรมด้านเกษตรอินทรีย์จึงได้ทำฐานข้อมูลไว้ ต่อมาในปี 2550 กระทรวงเกษตรอยากได้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทั่วประเทศ 50 ศูนย์ ผมจึงส่งข้อมูลของคอนฝิงแฉดเพื่อไปคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 50 ซึ่งปีนั้นกระทรวงได้เปลี่ยนวาระแห่งชาติเป็นเศรษฐกิจพอเพียงโดยเกษตรอินทรีย์เป็นส่วนหนึ่งของวาระดังกล่าว ผมจึงได้เชิญศูนย์คอนฝิงแฉดไปนำเสนอผลงานของกลุ่ม และในที่สุดคอนฝิงแฉดก็ได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ไทรพันธ์ คงกำเนิด 2552)

จะเห็นได้ว่า ในระยะก่อตั้งนี้ ได้มีหน่วยงานราชการ และองค์กรต่างๆ เข้ามาดำเนินการก่อตั้ง ร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน โดยอาศัยการรวมกลุ่มเดิมในระยะก่อนการก่อการก่อตั้ง อาจกล่าวได้ว่า การก่อตั้งศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน ไม่ได้เป็นแนวคิดเริ่มต้นของชาวบ้านเอง แต่เกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชนที่ต้องการดำเนินงานตามนโยบายระดับชาติ

2.3 ระยะเวลาและขยายเครือข่าย

ในระยะนี้เป็นช่วงที่ศูนย์การเรียนรู้มีการพัฒนาโครงการเป็นระบบ มีการกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการ การกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคลากร รวมทั้งการกำหนดงบประมาณที่แน่นอนมากขึ้น รวมทั้งมีการพัฒนาจากรากระดับกลุ่มผู้การเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นเป็นเครือข่ายกระบวนการกลุ่ม ดังนี้

2.3.1 การกำหนดวัตถุประสงค์

สำหรับวัตถุประสงค์ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อทำการเกษตรปลอดสารพิษ ลดต้นทุนในการเกษตรและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว รวมทั้งเป็นศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคในการใช้จุลินทรีย์ชีวภาพ

2.3.2 โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ชุมชน หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ประกอบด้วย

1. ที่ตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เดิมตั้งอยู่เลขที่ 100/2 หมู่ที่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นบ้านพักอาศัยของนายสำราญ อ่วมอั้น กรรมการของศูนย์การเรียนรู้ ต่อมาได้ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากโครงการอยู่ดีมีสุขของรัฐบาลในการจัดซื้อที่ดินพื้นที่ 1 ไร่ จึงได้ย้ายที่ทำการศูนย์ไปยังที่แห่งใหม่ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามศูนย์การเรียนรู้เดิม ส่วนงบประมาณในการก่อสร้างอาคารศูนย์การเรียนรู้เพื่อใช้ในการฝึกอบรมและถ่ายทอดองค์ความรู้ นั้น ได้รับการอุดหนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทรเป็นเงิน 150,000 บาท สำหรับการเดินทางไปยังศูนย์การเรียนรู้ การเดินทางค่อนข้างสะดวกเดินทางจากตัวเมืองไปตามถนนสายบางจานประมาณ 23 กิโลเมตร ดังแผนที่การเดินทางที่แนบในภาคผนวก ข

2. คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

3. ที่ปรึกษา

3. การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

การศึกษาการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ บ้านดอนผิงแดด พบว่า การดำเนินงานของศูนย์มีการกำหนดรูปแบบการดำเนินงานทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในเชิงเอกสารบุคคล และกิจกรรม รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายในการเผยแพร่ความรู้ โดยสามารถแบ่งรูปแบบการดำเนินงานและกิจกรรม ตามประเด็นที่ต้องการทำการศึกษาดังนี้

3.1 โครงสร้างบุคลากร/คณะกรรมการ

รูปแบบการบริหารจัดการของศูนย์มีรูปแบบกึ่งทางการ กล่าวคือ แม้จะมีการกำหนดโครงสร้างคณะกรรมการของศูนย์ แต่การดำเนินงานจริง จะมีลักษณะช่วยเหลือกันทำงาน เนื่องจาก

ไม่ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ชัดเจน และไม่มีกฎระเบียบ “แต่เป็นการทำงานแบบพี่น้อง ญาติๆ ช่วยกันทำ” (นายสำราญ อ่วมอ้น กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน, มกราคม 2552)

และจากการศึกษายังพบอีกว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนดำเนินงานโดยใช้หลักกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนี้

3.1.1 ร่วมคิด โดยสมาชิกในกลุ่มได้เรียนรู้จากการวิเคราะห์ปัญหา และสาเหตุของการเรียนรู้และการทำจุลินทรีย์ชีวภาพ รวมทั้งได้ร่วมกันแสวงหาแนวทางและกิจกรรมในการแก้ไขปัญหา

3.1.2 ร่วมทำ สมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากตระหนักในความสำคัญและเห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแนวคิดจากการใช้เคมีทางการเกษตรมาเป็นจุลินทรีย์ชีวภาพ นอกจากนี้สมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนยังมีพื้นฐานของวิถีชีวิตที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือกัน ได้แก่ การช่วยเหลือกันในการผลิตในด้านเกษตรกรรมการหาของป่าที่ต้องช่วยเหลือกัน เช่น การเก็บหัวเชื้อจุลินทรีย์ เป็นต้น

3.1.3 การร่วมรับประโยชน์ ผลจากการที่สมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้ปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรมาเป็นเกษตรปลอดภัย ทำให้ลดต้นทุนในการเกษตรและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว คุณภาพของดินและน้ำที่เสื่อมลงก็ดีขึ้น นับเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตของระบบเกษตรกรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานการพึ่งตนเองของชุมชน นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในด้านอื่นอีก เช่น การได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน จังหวัดเพชรบุรี ในปี พ.ศ.2550 ภาภักที่เข้าร่วมดำเนินการ โดยเพิ่มองค์ความรู้ให้กับสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ได้แก่ สถาบันวิจัยพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร ส่งผลให้เป็นที่รู้จักสร้างชื่อเสียงให้กับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และสามารถประสานขอรับงบประมาณสนับสนุนจากเครือข่ายสนับสนุนทุนได้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม จากการสังเกต ภายในศูนย์ฯ มีป้ายบอกรายชื่อและเอกสาร ที่แสดงให้เห็นว่าศูนย์ฯ มีการตั้งคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วย

1. คณะกรรมการศูนย์ ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน และกรรมการ
2. คณะที่ปรึกษา
3. คณะวิทยากร มีการกำหนดวิทยากรประจำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตามความเชี่ยวชาญ

ของแต่ละบุคคล

3.2 การสนับสนุนงบประมาณ

จากการศึกษา พบว่า ที่มาของงบประมาณ ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

3.2.1 ในส่วนของที่ดินและสิ่งปลูกสร้างที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้รับการจัดสรรงบประมาณจาก “โครงการอยู่ดีมีสุข” ของรัฐบาล และองค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร

3.2.2 ในส่วนของการจัดฝึกอบรมให้แก่เกษตรกรตามโครงการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้รับเงินสนับสนุนตามระเบียบของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ว่าด้วยการใช้จ่ายเงินอุดหนุนโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ.ศ. 2551

3.3 กิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

3.3.1 กิจกรรมเผยแพร่ความรู้และฝึกอบรม

3.3.1.1 การกำหนดหลักสูตร

จากการศึกษาพบว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกำหนดหลักสูตรการฝึกอบรมภายใต้หลักสูตรชื่อ “แบ่งปันฉันพี่น้องตามวิถีอยู่เย็นเป็นสุข” และสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรีเป็นหน่วยงานที่อนุมัติหลักสูตรการฝึกอบรม ซึ่งการกำหนดกิจกรรมในหลักสูตรจะต้องครอบคลุมรายละเอียดตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนด ได้แก่

1. การสอนการปรับทัศนคติหรือแนวคิดและพฤติกรรมของเกษตรกรให้สามารถดำเนินชีวิตได้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2. การสอนวิธีการผลิตโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อลดต้นทุนการผลิตตามที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนัด
3. การสอนวิธีการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งด้านทฤษฎี ปฏิบัติและการศึกษาดูงานในแปลงเกษตรกรรม
4. การสอนวิธีการจัดทำแผนการใช้ที่ดินหรือแผนการจัดการชีวิตอย่างพอเพียง
5. การสอนวิธีการจัดทำบัญชีครัวเรือน

และจากการศึกษาตารางการฝึกอบรมและการสังเกตการฝึกอบรมในแต่ละรุ่นพบว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนถ่ายทอดความรู้ครบถ้วนตามรายละเอียดที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนด ส่วนการสอนจัดทำบัญชีครัวเรือน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้เชิญเจ้าหน้าที่จากสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์เพชรบุรีเป็นผู้ถ่ายทอด

3.3.1.2 เนื้อหา/สาระที่ใช้ในการฝึกอบรม

จากการศึกษาพบว่า ศูนย์ดังกล่าวมีการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ และพลังงานทดแทน ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการแก้ไขปัญหา ทางด้านการเกษตร โดยกิจกรรมที่โดดเด่นใช้เผยแพร่ เช่น

1. การทำหัวเชื้อจุลินทรีย์เพื่อนำไปสู่การทำปุ๋ยจุลินทรีย์ชีวภาพ
2. การสร้างเตาเผาถ่านโดยใช้ถ่านน้ำมันขนาด 200 ลิตร
3. การผลิตไบโอดีเซล

3.3.1.3 ช่วงเวลาในการฝึกอบรม

จากการศึกษาพบว่าในปี พ.ศ. 2552 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนสามารถจัดอบรมได้ในช่วงเดือนมกราคม-เมษายน หลังจากนั้นก็จะเข้าสู่ฤดูทำนาของเกษตรกร โดยศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้จัดทำแผนระยะเวลาในการฝึกอบรมแบ่งออกเป็น 10 รุ่น ๆ ละ 30 คน แต่ละรุ่นในระยะเวลาในการฝึกอบรม 3 วัน 2 คืน โดยมีสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรีเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำ

3.3.1.4 คุณสมบัติของผู้เข้าอบรม

จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรมส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่เข้าร่วมอบรมภายใต้โครงการพัฒนาเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ที่จัดโดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจังหวัดเพชรบุรี และเกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการฝึกอบรมต้องมีคุณสมบัติตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนด ดังนี้

1. มีที่ดินทำการเกษตร (ทั้งของตนเองเช่า หรือพื้นที่ของคนอื่นให้ทำโดยไม่คิดค่าเช่า)
2. มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป
3. มีความเชื่อมั่นศรัทธาในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และยึดอาชีพการเกษตรเป็นหลักในการดำรงชีวิต
4. สนุกสนาน มีความตั้งใจ และมุ่งมั่นจะเข้ารับการฝึกอบรม เพื่อนำความรู้ที่ได้รับไปพัฒนาอาชีพทางการเกษตร โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
5. สามารถเข้ารับการฝึกอบรม ณ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ตลอดหลักสูตร
6. ม่เคยรับการฝึกอบรมภายใต้โครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมาก่อน
7. จะไม่สมัครและเข้ารับการฝึกอบรมศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอื่นใดอีกภายใต้โครงการเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากการศึกษาถึงการกำหนดคุณสมบัติตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนด มีความเห็นสอดคล้องกันระหว่างกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ดังจะเห็นได้จากทำให้สัมภาษณ์ที่ว่า

เขาอยากให้คนที่มาอบรมเป็นเกษตรกรจริง ๆ และมุ่งมั่นที่จะเรียนรู้เพื่อนำไปพัฒนาการทำเกษตรของตนเอง ส่วนคุณสมบัติข้อ 6 และข้อ 7 นั้น เพราะมีค่ารถให้คนเข้าอบรมจึงเขียนไว้ป้องกันบางคนที่ชอบอบรมแบบเวียนเทียนทำให้คนอื่นเขาเสียโอกาส (สำราญ อ่วมอัน 2551)

และนายไตรพันธ์ คงกำเนิด หัวหน้ากลุ่มงานสารสนเทศการเกษตร สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี เล่าเพิ่มเติมว่า

การกำหนดคุณสมบัติแบบนี้ โดยเฉพาะข้อ 6 และ 7 เพราะวากลัวจะขยายผลได้ไม่เต็มที่ และที่ผ่านมามีบางคนเวียนไปอบรมอยู่บ่อย ๆ เพราะมีค่าพาหนะให้ จึงต้องเขียนคุณสมบัติให้ชัดเจน และเวลากรอกใบสมัครต้องแนบบัตรประชาชนด้วย ป้องกันไว้หมดทุกด้าน (ไตรพันธ์ คงกำเนิด 2552)

สำหรับใบสมัครเข้ารับการฝึกอบรมผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ในภาคผนวก ค

3.3.1.5 วิทยากรฝึกอบรม

วิทยากรที่เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เป็นกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ผ่านการศึกษาดูงาน อบรมแลกเปลี่ยนความรู้ตามเครือข่ายต่าง ๆ ตลอดจนสั่งสมประสบการณ์ การลงมือทดลองจนมีประสบการณ์สูง โดยแบ่งกิจกรรมการสอนตามความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล สำหรับประวัติ และประสบการณ์ของวิทยากรแต่ละท่าน ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ในภาคผนวก ง

3.3.1.6 วิธีการฝึกอบรม

เน้นกระบวนการเรียนรู้ชาวบ้านกับชาวบ้าน โดยผู้มีประสบการณ์จริงที่ได้นำประสบการณ์จากการศึกษาจากการเรียนรู้และการปฏิบัติจากการดูงานรวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ตามเครือข่ายต่าง ๆ มากกว่าที่จะถ่ายทอดในรูปแบบการบรรยายเพียงอย่างเดียว ทำให้บรรยากาศในการอบรมเป็นกันเอง สนุกไม่เครียด มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้นำไปใช้ต่อไป และจะมีการสรุปทบทวนควบคู่กับการสนทนาหลังจากเสร็จสิ้นการอบรมในแต่ละวันและจากการศึกษายังพบอีกว่าวิธีการถ่ายทอดความรู้ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่เป็นไปในลักษณะชาวบ้านสอนชาวบ้านนั้นเกษตรกรที่มาเข้ารับการอบรมชอบที่จะเรียนรู้กับชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จมาก เพราะสามารถซักถามพูดคุยได้รู้เรื่องและเข้าใจมากประกอบกับการโต้ตอบทั้งสองฝ่ายล้วนรู้และเข้าใจภูมิหลังของกันและกันมากกว่า ซึ่งหากเป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐมักจะเน้นหนักทางวิชาการและพูดบางครั้งยากต่อ

การทำความเข้าใจ รวมทั้งมีลักษณะของความเกรงใจจนไม่กล้าซักถามหรือสอบถามให้เข้าใจเพราะกลัวถูกตำหนิ เป็นต้น ดังนั้น ชาวบ้านสอนชาวบ้านนับเป็นวิธีการที่ที่น่าสนใจมากที่หน่วยงานภาครัฐอาจต้องพิจารณาว่าถ้าจะถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีให้ชาวบ้านยอมรับและปฏิบัติให้ได้ผลดีนั้น ควรนำชาวบ้านที่คัดเลือกแล้วมาปฏิบัติให้ได้ก่อนและให้ชาวบ้านสอนกันเองจะได้ผลดีกว่านำนักวิชาการลงไปพูดให้ชาวบ้านฟัง ดังคำให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

ศูนย์ปราชญ์ มีกิจกรรมหลายอย่างให้เกษตรกรที่สนใจจะเรียนเข้ามาศึกษา โดยใช้วิธีการสอนแบบเล่าประสบการณ์ และฝึกปฏิบัติ เพื่อให้ได้เห็นของจริง ไม่น่าเบื่อ (สำราญ อ่วมอัน 2551)

จากการศึกษายังพบว่าผู้เข้ารับการอบรมรู้สึกพอใจต่อการสอนของวิทยากร เพราะวิทยากรใช้รูปแบบการถ่ายทอดเป็นการเล่าประสบการณ์มากกว่าที่จะสอนในรูปแบบเชิงวิชาการ ทำให้บรรยากาศในการอบรมเป็นกันเองและมีความน่าสนใจอยู่ไม่น้อย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการเล่าประสบการณ์ในการเรียนรู้ของตนให้ผู้อื่นฟัง ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้มาใช้บริการหลายคนเล่าตรงกันว่า

เขาอบรมเป็นกันเอง เนื้อหาครบถ้วนตามที่ต้องการ ที่ไปเพราะต้องการทำปุ๋ยใช้เอง อบรมดีมาก สอนดี ให้ความรู้ดีมาก เป็นกันเอง เข้าใจง่าย (กิริติกา คำสระ 2552)

การอบรมเป็นกันเองดีมาก ให้ความรู้ (องอาจ อุ่นละม่อม 2552)

เป็นสิ่งที่ดีมาก ความรู้ที่ได้นำมาสู่ชุมชน ให้ความรู้ที่จริงจัง ไม่ปิดบัง เหมาะสมที่จะเป็นศูนย์การเรียนรู้ (วิลาวัณย์ จุฑทะนุช 2552)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประมวลภาพการฝึกอบรมไว้ในภาคผนวก จ

3.3.1.7 สื่อการเรียนรู้ ประกอบด้วย

1. แผ่นข้อความสูตรต่าง ๆ รูปภาพ ที่จะนำเสนอเพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้เห็นภาพและเข้าใจในแต่ละกิจกรรม
2. อุปกรณ์สำหรับการสาธิตและการฝึกปฏิบัติ เช่น อินทรีย์วัตถุ สำหรับการสาธิตเรื่องปุ๋ยหมักชีวภาพ น้ำมันพืชใช้แล้ว เมธิลแอลกอฮอล์ โซดาไฟ สำหรับการสาธิตการผลิตไบโอดีเซล เป็นต้น

3. เอกสารประกอบการบรรยายแต่ละกิจกรรม

4. อุปกรณ์ในการถ่ายทอดการเรียนรู้ ประกอบด้วย คอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก เครื่องฉายภาพ แอลซีดี โปรเจกเตอร์ ไมโครโฟน และเครื่องขยายเสียง

3.3.1.8 งบประมาณในการฝึกอบรม สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี ได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนให้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นการเบิกจ่ายตามระเบียบของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ว่าด้วยการใช้จ่ายเงินอุดหนุน โครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ.ศ. 2551 ตามข้อ 10 ค่าใช้จ่ายสำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกษตรกรและเกษตรกรอาสา ให้เหมาจ่ายเป็นจำนวนเงิน 2,100 บาทต่อคน และจากการศึกษายังพบว่านอกจากจะมีการอุดหนุนค่าใช้จ่ายสำหรับผู้เข้ารับการอบรมแล้ว ยังมีค่ายานพาหนะสำหรับผู้เข้าอบรมอีกรายละ 500 บาท และงบสำหรับติดตามและตรวจเยี่ยมเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมอีกรายละ 100 บาท ทั้งนี้ รายละเอียดด้านงบประมาณที่ใช้ในการฝึกอบรมและระเบียบของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ว่าด้วยการใช้จ่ายเงินอุดหนุน โครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ.ศ. 2551 ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ในภาคผนวก ฉ

3.3.1.9 สถานที่ฝึกอบรม

1. มีอาคารสำหรับใช้ฝึกอบรมสามารถรองรับเกษตรกรได้ประมาณ 50 คน โดยมีเก้าอี้พร้อมโต๊ะไว้ใช้สำหรับการเขียนหนังสือ
2. มีอาหารและมีเครื่องดื่มไว้คอยบริการหลายประเภทเช่น กาแฟ โอวัลติน น้ำสมุนไพรมะนาว เป็นต้น
3. มีห้องน้ำแยกชาย-หญิง อย่างละ 2 ห้อง

3.3.1.10 สถานที่พัก

สถานที่พักสำหรับเกษตรกรที่เข้ารับการอบรม เป็นศาลาสาธารณะอยู่ในหมู่บ้าน มีสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ด้านหน้าศาลา มีห้องน้ำ 3 ห้อง ใช้ร่วมกันชาย-หญิง มีที่นอนหมอน มุ้ง ผ้าห่ม สำหรับทุกคน และมีพัดลมระบายอากาศ 2 ตัว และจากการศึกษายังพบว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไม่ได้กำหนด กฎ กติกา และระเบียบในการอยู่ร่วมกันของเกษตรกรที่เข้ารับการอบรมอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะใช้วิธีการบอกกล่าวและตกลงกันด้วยวาจาในเรื่องเกี่ยวกับการตรงต่อเวลา ห้ามเล่นการพนัน การตั้งใจในการเรียนรู้ฝึกอบรม และการช่วยกันทำความสะอาดที่พักและห้องน้ำ

ไม่ต้องออกกฎอะไรหรอก โຕ่ ๆ กันแล้วก็ขอความร่วมมือไป เขาก็ดีกันนะช่วยกันทำความสะอาดที่พัก ห้องน้ำ อยู่ด้วยกันก็ช่วยเหลือกันไป (สำราญ อ่วมอิน 2551)

3.3.2 กิจกรรมการสาธิต / ภาคปฏิบัติ

จากการศึกษา พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ที่บูรณาการจากการปฏิบัติ และประสบการณ์จริง เป็นความรู้ที่เกิดจากกระบวนการคิดวิเคราะห์จากการสังมประสบการณ์ การลองผิดลองถูก การสังเกต การบันทึกหรือบอกเล่า มีลักษณะทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน การเพาะปลูก เพื่อลดรายจ่ายให้ครัวเรือนและแก้ปัญหาระบบสุขภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และที่เป็นนามธรรม เช่น ปรัชญาการดำเนินชีวิต การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อนำมาแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตนเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นที่

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจึงได้รวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา วิธีการดำรงชีวิตที่ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นกิจกรรมที่ดำเนินงานสนองต่อนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่มอบหมายให้ศูนย์การเรียนรู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ตลอดจนแนวคิดเพื่อการปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้กับเกษตรกรที่สนใจภายใต้โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น ซึ่งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้ถ่ายทอดความรู้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

1. เศรษฐกิจพอเพียงกับชีวิตประจำวันของเกษตรกร
2. บัญชีกับเศรษฐกิจพอเพียง
3. จุลินทรีย์กับชีวิตประจำวัน
4. การผลิตถ่านและน้ำส้มควันไม้ด้วยถังน้ำมัน 200 ลิตร
5. การผลิตไบโอดีเซล

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารประกอบการฝึกอบรมในแต่ละกิจกรรมไว้ในภาคผนวก ข

3.3.3 กิจกรรมศึกษาดูงาน

จากการศึกษากิจกรรมของศูนย์เรียนรู้ พบว่า นอกจาก จะมีกิจกรรมภายในศูนย์แล้ว ทางศูนย์ยังได้จัดกิจกรรมดูงานนอกสถานที่ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการต่อเนื่องมาตั้งแต่ยังไม่ตั้งศูนย์ฯ ซึ่งในช่วงแรก ๆ เป็นการหาความรู้เพื่อแก้ปัญหาทางด้านต้นทุนในการทำเกษตรกรรม ดอนผิงแดดต้องการหาวิธีแก้ปัญหาเรื่องปุ๋ยเคมีและน้ำมันดีเซลมีราคาสูง เดินทางไปศึกษาดูงานที่อื่น เพื่อให้รู้ถึงการทำปุ๋ยจุลินทรีย์และพลังงานทดแทน โดยมีเจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร พาไปดูงานอีกครั้ง ซึ่งตอนนั้นมีชาวบ้านดอนผิงแดดไปดูงานหลายคน ซึ่งล้วนแต่เป็นกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในปัจจุบัน ดังคำให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

พอดีเขาไปดูงานกันที่สุพรรณบุรี แล้วต่อมาก็มีคนจากที่นั่น ชื่อ อาจารย์ทองเหมาะ แจ่มแจ้ง เขาก็เป็นชาวบ้านเหมือนเรานี้แหละ แต่เขาเคยทำไบโอดีเซลที่บ้านเขา แก่ก็มานะนำว่าทำไบโอดีเซลใช้เองก็ได้ (เฉลียว บุญคำ 2551)

เรื่องพลังงานทดแทนและพาไปดูงานที่สุพรรณ ก็รวมกับคนในหมู่บ้านสิบกว่าคนไปดูการทำไบโอดีเซลกัน (ชาญ ทับสี 2551)

ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านแล้ว ยังมีการนำคนไปดูงานที่ จังหวัดสุพรรณบุรี และที่สระบุรี ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน และภายหลังมีการแลกเปลี่ยนคนจากศูนย์ทั้งสอง มาดูงานที่ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านคอนผิงแดด ซึ่งถือเป็นการสร้างเครือข่ายความรู้ร่วมกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้

3.3.4 การจัดการองค์ความรู้

จากการศึกษาพบว่า ศูนย์การเรียนรู้มีกระบวนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้โดยวิทยากรที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรของชุมชนที่เข้ารับการศึกษาดูงาน โดยแบ่งกิจกรรมการสอนตามความถนัดของสมาชิกในกลุ่ม โดยเน้นการถ่ายทอดความรู้ทั้งการบรรยายและการสาธิต ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้เรียนรู้จากการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

เรื่องเรียนรู้นี้ เราเรียนรู้กันเองทั้งนั้น ลองทำเอง ลองใช้เอง ตอนลองทำกันนั้นไม่มีหน่วยงานไหนมาให้ความรู้มากนักหรอก เราหาตัวเอง ออกเงินค่ารถไปดูงานกันเอง พอเป็นหลักเป็นฐานเท่านั้นแหละ เดียวก็กรรมนี้กรรมนั้น เข้ามา อย่างพวกพัฒนาชุมชนนี่ก็เข้ามาตอนหลัง ตอนที่เรทำสำเร็จแล้วค่อยมาถามว่าจะให้ช่วยอะไร อบต.ก็มาถามว่าจะให้ช่วยอะไร นั่นก็ดี มาช่วยให้งบสร้างอาคารการเรียนรู้ (เข้าไปที่อาคารในพื้นที่ศูนย์ปราชญ์) โรงสีข้าวนี้ตอนแรกเราก็มีกันเอง คือตั้งที่บ้านผม ตอนหลังทางอำเภอเขาก็หางบมาให้ทำ ก็ได้โรงสีข้าวขาวหลังใหม่ เราก็เลยบอกว่าค่าแรงนี้เราจะทำเอง แล้วเองบส่วนที่เป็นค่าแรงนี้สมทบซื้อที่ดิน เราเลยได้ที่ดินมาตั้งศูนย์ฯ นี้แหละ (สำราญ อ่วมอัน 2551)

พอรู้วิธีพวกเราก็มาทำกันเอง ทดลองทำดู ตอนแรกก็เอาน้ำมันพืชที่ใช้แล้วกันเองนี้แหละ ตอนหลังก็ไปหาซื้อจากตลาด และร้านค้าในหมู่บ้าน เอาไปรวมๆ กัน ทำอย่างนั้นตั้งแต่ยังไม่มียุศูนย์ฯ พอลองทำก็ลองเอาไปเติมรถไถนา มันก็วิ่งได้ (พิณ เรียนรู้ 2551)

เราเคยไปรวมกันที่ศาลากลางบ้าน คุยกันเรื่องน้ำมันแพงนี้แหละ แล้วตอนนั้นก็ทดลองทำไบโอดีเซลกัน แล้วก็แจกกันไปใช้ มันใช้ได้อยู่ (สายธาร มีพันธ์ 2551)

ส่วนนายสำราญ อ่วมอัน นอกจากจะลองทำไบโอดีเซลด้วยการกวนด้วยมือแล้ว ยังได้ทดลองทำเครื่องผลิตไบโอดีเซลขึ้น ดังคำให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

ของผมหลังจากไปศึกษาจากที่อื่นมาแล้ว ลองทำกันที่ศาลากลางบ้านแล้ว ก็ลองมาทำเองที่บ้าน ช่วงแรกก็ทำแบบกวนและกรองในปีนั้นแหละ แล้วตอนหลัง บังเอิญที่บ้านผมติดอินเตอร์เน็ตผมก็หาความรู้เพิ่มจากในนั้นแหละ แล้วลองทำเครื่องผลิตเอง เป็นเครื่องเล็ก ๆ มันก็ใช้ได้ ชาวบ้านเขาก็มาดู แล้วก็เอาไปทำ บางคนทำไม่ได้เขาก็มาขอซื้อจากรเรา เราก็ว่าถ้าเอาน้ำมันพืชมาเองก็ไม่ต้องซื้อกันหรอก เขาก็หามา ทำได้เท่าไรเขาก็แบ่งให้เราส่วนหนึ่ง (สำราญ อ่วมอัน 2551)

ส่วนเอกสารที่ใช้ประกอบการบรรยาย เป็นเอกสารที่ได้จากการรวบรวมจากการไปศึกษาดูงานนำมาเขียนเป็นรูปเล่ม

เอกสารสำหรับแจกคนเข้าอบรมนั้น ก็ได้จากพวกเราไปอบรมมาแล้วนำมารวบรวมเป็นเล่ม แต่ตอนหลังก็มีอาจารย์สุพรชัยรวบรวมให้บ้าง หน่วยงานเกษตรเขาก็ทำมาให้บ้าง (สำราญ อ่วมอัน 2551)

3.3.5 การประชาสัมพันธ์

จากการศึกษาพบว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทำการประชาสัมพันธ์โครงการฝึกอบรมร่วมกับสำนักงานเกษตรและสหกรณ์ ผ่านสื่อต่าง ๆ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ผ่านหัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในจังหวัดเพชรบุรี ผู้นำชุมชน แกนนำเกษตรกรและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน วิทยุชุมชน เป็นต้น โดยมีเนื้อหาการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับความเป็นมาของโครงการ เชิญชวนเกษตรกรที่สนใจและมีคุณสมบัติตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนด เข้าร่วมฝึกอบรม ดังตอนหนึ่งของบทสัมภาษณ์ที่ว่า

ก็เล่าให้เขาฟังว่าศูนย์เรามีอะไรน่าสนใจ มีอะไรให้เรียนรู้บ้าง (สำราญ อ่วมอัน 2551)

เล่าความเป็นมาของศูนย์ว่าเป็นอย่างไร ก่อนที่กลุ่มจะมาถึงตรงนี้ก็มีความคิดเหมือนกับหลาย ๆ คนนั่นแหละที่คิดว่าการทำเกษตรแบบจุลินทรีย์เป็นไปได้ยาก แต่กลุ่มเขาก็พิสูจน์แล้วว่าทุกคนสามารถทำได้ จึงอยากเชิญชวนคนที่สนใจไปดูตัวอย่างที่ศูนย์คอนผิงแดด หรือจะเข้าร่วมอบรมตามโครงการของกระทรวงก็ได้ (ไตรพันธ์ คงกำเนิด 2552)

3.3.6 ผู้ใช้บริการ

จากการศึกษาพบว่าผู้ให้บริการส่วนมากที่เข้าอบรม เป็นคนนอกชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการฝึกอบรมเกษตรกรโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่จัดโดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี ส่วนเกษตรกรในชุมชนประมาณ 80% ที่เคยไปศึกษาดูงานมาแล้วหากกลับมาปฏิบัติแล้วพบกับปัญหา จะใช้วิธีการพูดคุยกันมากกว่า การอบรม

3.3.7 การประเมินผลการดำเนินงาน

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนมีการประเมินผลการฝึกอบรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยวิธีประเมินผ่านแบบสอบถามเกษตรกรหลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรม ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการประเมินการถ่ายทอดความรู้ของวิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชนว่าเกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรมมีความเข้าใจเพียงใด ต้องปรับปรุงในด้านใดบ้าง

จากการศึกษาผลการประเมินในปี พ.ศ. 2551 พบว่า ความพึงพอใจของเกษตรกรในภาพรวมอยู่ในระดับดี-ดีมาก” ส่วนการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี พบว่า การยอมรับวิทยากร ความรู้ความสามารถของวิทยากรที่ถ่ายทอดความรู้เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน สถาบันการศึกษาและเกษตรกรที่มาเข้ารับการอบรม โดยเฉพาะความรู้ความสามารถของวิทยากรที่ปฏิบัติแล้วประสบผลสำเร็จ สามารถดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทีมวิทยากรเปิดโอกาสเกษตรกรผู้เข้ารับการอบรมได้ซักถามและเสนอข้อคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ความรอบรู้ในเนื้อหากิจกรรมที่ถ่ายทอด ทีมวิทยากรมีความรอบรู้เกี่ยวกับเนื้อหาเป็นอย่างดี เนื่องจากวิทยากรแต่ละท่านนำประสบการณ์จริงของตนเองที่ปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จมาถ่ายทอด

เทคนิค/วิธีในการถ่ายทอดความรู้ของวิทยากร วิทยากรนำเสนอเนื้อหาได้ครอบคลุมทั้งหลักสูตร โดยใช้การบรรยายและการฝึกปฏิบัติจริง นอกจากนี้มีเทคนิคในการดึงดูดความสนใจของเกษตรกร โดยการสอดแทรกเรื่องตลกและถามปัญหา เกษตรกรจึงไม่เบื่อหน่ายและตั้งใจเรียนรู้ตลอดระยะเวลาการอบรม

กิจกรรมที่ได้รับความพึงพอใจมากที่สุด คือ การผลิตน้ำมันไบโอดีเซลจากน้ำมันพืชที่ใช้แล้วและการเผาถ่านเพื่อเก็บน้ำส้มควันไม้

กล่าวโดยสรุป คือ เกษตรกรที่ผ่านการอบรมมีความพึงพอใจต่อศูนย์การเรียนรู้ชุมชนมากในด้านเจ้าหน้าที่ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หลักสูตรการอบรม ระยะเวลาการฝึกอบรม วิทยากร อาหาร อาหารว่าง และเครื่องดื่ม และเกษตรกรมีความพอใจปานกลางในด้านที่พักของผู้เข้ารับการอบรมและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น พัดลม ไฟฟ้าให้แสงสว่าง เป็นต้น ส่วนความพึงพอใจน้อยได้แก่ ห้องสุขาที่มีน้อย และเจ้าหน้าที่ของสำนักเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการอบรมด้วยเพื่อให้เกษตรกรมีความพึงพอใจในการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ส่วนสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี มีความพึงพอใจมากในด้านหลักสูตรการจัดฝึกอบรม ระยะเวลาการฝึกอบรม วิทยากร และอาหาร มีความพึงพอใจปานกลางเกี่ยวกับห้องอบรมและสถานที่พัก มีความพอใจน้อยและเห็นควรต้องปรับปรุง ได้แก่ ห้องสุขาที่ห้องอบรมและที่พัก

3.3.8 ความคิดเห็นและความต้องการในอนาคต

จากการสอบถามเกษตรกรที่เคยใช้บริการฝึกอบรมของศูนย์การเรียนรู้รวมถึงบุคคลภายนอกที่เคยมาเยี่ยมชมเขียนศูนย์การเรียนรู้ต้องการให้ศูนย์การเรียนรู้เป็นศูนย์การเรียนรู้แห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมปราชญ์ชาวบ้านหลากหลายอาชีพ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและให้องค์กรภาคเอกชนที่มีได้มุ่งแสวงหาผลกำไรมามีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วยดังตอนหนึ่งของบทสัมภาษณ์ที่ว่า

ผมอยากให้ศูนย์แห่งนี้เป็นศูนย์ที่รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเข้าไว้ด้วยกันทั้งหมด ใครประสงค์ที่จะเรียนรู้อะไร ก็มีให้เรียนรู้ และอยากเห็นหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือภาคเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร เข้ามาสนับสนุนศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชน ลดการพึ่งพาจากภาครัฐและเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ (สมปอง พึ่งแดง 2552)

ถ้ามีอะไรหลายอย่าง หลายอาชีพ รวมอยู่ในที่แห่งเดียวก็ดีนะ ทำให้เราเลือกที่จะเรียนได้อย่างที่ ماอบรมนี้ก็เหมือนกัน พอไปทำจริง ๆ คงทำได้เฉพาะพวกน้ำยาเอนกประสงค์ เพราะวัตถุดิบมีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว ใช้ทุนน้อย ส่วนที่ใช้ทุนสูง เช่น ไบโอดีเซล คงทำไม่ไหว (เจริญ สุทธิประเสริฐ 2552)

4. ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

จากการศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน พบว่า

4.1 วิทยากรของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านการฝึกอบรมเทคนิคการเป็นวิทยากร ทำให้ขาดเทคนิคและประสบการณ์ที่จะถ่ายทอดความรู้ ไม่มีความมั่นใจ ไม่กล้าพูด ใช้อุปกรณ์เครื่องขยายเสียงไม่เป็น ไม่สามารถลำดับการสอนได้ ดังคำสัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

ครั้งแรกที่มีมือจับไม่มั่นคงสั่นไปหมด เหมือนจะไม่สบาย ทำอะไรไม่ถูก คนก็มองเราเต็มไปหมด ก็ได้คุณไทรพันธ์นั่นแหละ ที่สอนให้พูด หลังจากนั้นก็ฝึกพูดบ่อย ๆ ก็เริ่มเป็น พอพูดไปคนเขาก็หัวเราะ ก็เลยผ่อนคลาย ไม่เครียดเหมือนเดิมแล้ว (พิณ เรียนรู้ 2551)

ผมได้ฝึกการพูดให้โดยเชิญวิทยากรที่ศูนย์มาพูดคุยเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ที่เขาทำกันอยู่ ผ่านรายการวิทยุที่ผมจัด โดยมีข้อห้ามคือ ห้ามพูดสำเนียงคนกรุงเทพฯ ให้พูดภาษาท้องถิ่น เพราะคนเพชรเขาพูดจะมีสำเนียงเป็นเอกลักษณ์ของเขา ถ้าเขาพูดสำเนียงกรุงเทพฯ ทำให้เขาต้องคิดสองชั้น ชั้นแรกจะพูดเรื่องอะไร และชั้นที่สองสำเนียงต้องเป็นอย่างไร ก็เลยแนะนำให้ใช้ภาษาท้องถิ่นเพราะผู้เข้าอบรมกับวิทยากรก็มีบริบทที่คล้ายกัน (ไทรพันธ์ คงกำเนิด 2552)

ดังนั้น ศูนย์ควรเพิ่มขีดความสามารถวิทยากรด้วยการฝึกอบรมเทคนิคการเป็นวิทยากร และเรียนรู้การใช้อุปกรณ์เครื่องขยายเสียงด้วย

4.2 เกษตรกรที่มาสมัครและได้รับการคัดเลือกให้เข้ารับการอบรม แต่ไม่สามารถมาอบรมได้จึงส่งลูกหรือบุคคลอื่นมาอบรม บางครั้งความตั้งใจในการเรียนรู้โดยการฝึกอบรมจึงมีน้อย

บางครั้งคนที่เขาได้รับการคัดเลือกมาอบรมไม่ได้ เขาบอกว่าติดธุระ เลยส่งลูกมาแทนบ้าง คนอื่นมาแทนบ้าง บางทีคนที่มาแทนเขาไม่อยากจะเรียน ผมก็รู้สึกเสียดายแทนคนที่เขาอยากมา แต่บางครั้งรุ่นนี้คนมันเยอะ ก็ต้องมีคนไม่ได้รับการคัดเลือก เขาก็เสียโอกาสไป (สำราญ อ่วมอัน 2551)

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรมีรายชื่อเกษตรกรที่สามารถติดต่อสะดวกสำรองไว้กรณีเกษตรกรที่สมัครเข้ารับการอบรมแล้วไม่สามารถมาอบรมได้ ทั้งนี้ เพื่อให้เกษตรกรที่มีความตั้งใจจริงได้มีโอกาสได้เรียนรู้รวมถึงการใช้งบประมาณที่ได้รับการจัดสรรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4.3 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนยังขาดเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่ได้จัดทำโดยการประมวลความรู้หรือจากปราชญ์ชาวบ้านภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ ทั้งที่ในพื้นที่ที่มีผู้รู้เป็นจำนวนมาก ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรมีการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ของปราชญ์ภายในชุมชนในลักษณะสื่อการเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนังสือ แผ่นพับ วิดีโอซีดี สไลด์ประกอบเสียง และควรจัดเก็บต้นฉบับเอกสารทางวิชาการในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ในเครื่องคอมพิวเตอร์ที่สามารถเรียกอ่านและแก้ไขเพิ่มเติมได้

4.4 การขาดระบบการจัดนิทรรศการที่สร้างความน่าสนใจศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรจัดนิทรรศการ โดยการนำเนื้อหาทางวิชาการในแต่ละกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนมาจัดแสดงในรูปแบบของจริงหรือของจำลอง เป็นต้น

4.5 การขาดระบบอินเทอร์เน็ตเพื่อใช้เป็นช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและเพื่อใช้ในการสืบค้นข้อมูลที่เป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรเขียนแผนการปรับปรุงศูนย์การเรียนรู้ขึ้นขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร พร้อมทั้งจัดหาผู้เชี่ยวชาญทางด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เพื่อออกแบบระบบเพื่อเชื่อมโยงระบบอินเทอร์เน็ตและสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้อื่น ๆ โดยการออกแบบนั้นควรออกแบบให้เข้าถึงข้อมูลได้ง่ายไม่ซับซ้อน

4.6 ผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนส่วนใหญ่มาจากภายนอกชุมชนเพื่อมาอบรมตามโครงการของสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี มากกว่าเป็นประชาชนในตำบล ทั้งที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแห่งนี้ควรบริการชาวบ้านในชุมชนให้ครอบคลุมและทั่วถึง เนื่องจากคนในชุมชนมีหลายอาชีพ ดังนั้น ศูนย์ควรเพิ่มการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ครอบคลุมกับอาชีพที่มีอยู่ในชุมชน

4.7 การขาดระบบประเมินผลงานที่น่าเชื่อถือ และการพัฒนาระบบการประเมินผลการทำงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เพราะจากการศึกษาพบว่าศูนย์ประเมินเฉพาะด้านผู้เข้าอบรมเท่านั้น ศูนย์ควรมีการประเมินทั้งในด้านจำนวนผู้เข้าอบรม ผู้มาเยี่ยมชมศูนย์ จำนวนกิจกรรม นิทรรศการ หรือการใช้สื่อ โสตทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรค ซึ่งผลการประเมินจะทำให้ทราบถึงการดำเนินงานของศูนย์ว่ามีข้อบกพร่องหรือไม่ และใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงศูนย์ให้ดียิ่งขึ้นไป

4.8 การสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ชุมชนศูนย์ควรมีแนวทางในการพัฒนาคือการทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ เช่น มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี วิทยาลัยพยาบาลพระจอมเกล้า เป็นต้น เพื่อเป็นเครือข่ายสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

4.9 การขาดงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินโครงการหรืองบประมาณในการปรับปรุงศูนย์ เนื่องจากเป็นศูนย์การเรียนรู้ใหม่ ต้องเริ่มสร้างทุกอย่างใหม่เกือบทั้งหมด เช่น อาคารที่ใช้ในการฝึกอบรม ห้องน้ำ และสิ่งอำนวยความสะดวกในการถ่ายทอดความรู้ เช่น เครื่องเสียง คอมพิวเตอร์ เป็นต้น ดังนั้น รัฐบาลซึ่งไม่ใช่แค่กระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง ควรจัดสรรงบประมาณ และประกาศนโยบายสนับสนุนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม เพื่อสนับสนุนศูนย์การเรียนรู้ที่มีความตั้งใจจริงในการเผยแพร่และถ่ายทอดความรู้ อันนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในอนาคต โดยการระดมทรัพยากรจากทุกภาคส่วนสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ และเพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี รวมถึงใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่จะมีขึ้นในอนาคต

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาในศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบางขุนไทร จังหวัดเพชรบุรี เพื่อศึกษาการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน รวมถึงใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่จะมีขึ้นในอนาคต จากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล สามารถสรุปและอภิปรายผลเป็นประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

1. บริบทชุมชนและสภาพทั่วไป

บ้านดอนผิงแดดเป็น 1 ใน 11 หมู่บ้านของตำบลบางขุนไทร มีประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านต่างไปจากหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเล เนื่องจากคนกลุ่มแรกที่มาบุกเบิกตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นคนจีน แต่ในบ้านดอนผิงแดดคนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งรกรากในบ้านดอนผิงแดดปัจจุบัน เป็นคนลาวจากเวียงจันทร์และจากเมืองพวน เข้ามาอยู่ในเมืองไทยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-5 มีการเริ่มตั้งบ้านเรือน เมื่อปี พ.ศ. 2438 ได้สร้างวัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาและศูนย์รวมของหมู่บ้าน โดยได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตนเองและวัดว่า “บ้านตากแดด” “วัดดอนตากแดด” ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงชื่อหมู่บ้านเสียใหม่ เนื่องจากชื่อเดิมฟังแล้วไม่ไพเราะ แต่ยังคงความหมายเดิมของที่มาชื่อหมู่บ้านไว้ โดยเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านและวัดเป็น “บ้านดอนผิงแดด” และ “วัดดอนผิงแดด” จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ชาวบ้านดอนผิงแดดแทบทุกครัวเรือนเป็นเกษตรกร มีอาชีพทำนาข้าวและนาเกลือ วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงเกี่ยวข้องพันกับการเกษตร มีวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม เป็นแบบพอกินพอใช้ และเนื่องจากอยู่กันแบบเครือญาติจึงมีการแบ่งปันซึ่งกันและกัน และมีสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้กันในชุมชน

สภาพชุมชนของบ้านดอนผิงแดดปัจจุบัน ยังคงเป็นสังคมแบบเกษตรกรรม คือ การทำนาข้าวเป็นหลัก อาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่ จะทำนาข้าว และไปรับจ้างทำนาเกลือ หรือบางครั้งมีการเก็บหอยขาย ในหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม คือ กลุ่มทอผ้า กลุ่มปุ๋ยจุลินทรีย์ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มชาวนา กลุ่มข้าวกล้อง กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มออมทรัพย์ นอกจากนั้นบ้านดอนผิงแดด ได้ถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรอินทรีย์และพลังงานชุมชนต้นแบบ โดยมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านเกษตรอินทรีย์หรือศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นแหล่งเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนแล้ว ยังมีคนจากภายนอกมาศึกษาดูงานของชุมชนด้วย

สำหรับภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารกันหมู่บ้าน พบว่า บ้านดอนผิงแดด แม้จะมีเชื้อสายบรรพบุรุษที่เป็นชาวลาว แต่ปัจจุบันในชุมชนแทบจะไม่มีผู้ที่พูดภาษาคำเดิมของบรรพบุรุษได้ ดังนั้น จึงใช้ภาษาไทยกลาง สำเนียงเมืองเพชรบุรีในการติดต่อสื่อสารกัน

2. ความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

การศึกษาความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม พบว่าการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางไทร มีพัฒนาการที่สามารถแบ่งเป็นขั้นตอนหรือระยะของการก่อตั้ง ดังนี้

2.1 ระยะก่อนการก่อตั้ง เริ่มจากการทำแผนแม่บทชุมชน โดยการสำรวจข้อมูลชุมชนในปี พ.ศ. 2544-2545 โดยความร่วมมือระหว่างกองทุนเพื่อสังคม (SIF) สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยนายสุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ และองค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร ได้รับทราบถึงปัญหาของเกษตรกรในชุมชนว่ามีความต้องการที่จะทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษ ต่อมาเจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงได้นำกลุ่มเกษตรกรในชุมชนจำนวน 16 ราย ไปเรียนรู้การทำปุ๋ยจุลินทรีย์ชีวภาพที่ศูนย์ฝึกอบรมเกษตรธรรมชาติวิเศษ จังหวัดสระบุรี และศึกษาดูงานอีกหลายแห่ง จากนั้นกลุ่มเกษตรกรจึงกลับมาเริ่มทดลองปฏิบัติจากความรู้ที่ได้รับ ลองผิดลองถูก ทุ่มเทแรงกายแรงใจ จนในที่สุดกลุ่มเกษตรกรก็ประสบความสำเร็จได้ผลตามที่ต้องการ หลังจากนั้นกลุ่มเกษตรกรโดยการนำของนายชาญ ทับสี (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ประธานกลุ่มคนปัจจุบัน ได้จัดตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ขึ้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2545

จากการศึกษาพบว่าสาเหตุการรวมกลุ่มของเกษตรกรบ้านดอนผิงแดดนั้น เกิดจากการที่เกษตรกรรู้ว่ากลุ่มจะสามารถตอบสนองความต้องการบางอย่างหรือหลายอย่างให้แก่เขาได้ (สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร 2552 : 8) กล่าวคือเกิดความพอใจ

ในทั้งกิจกรรมการเรียนรู้การทำเกษตรอินทรีย์และมีจุดมุ่งหมายที่จะลดต้นทุนในการเกษตรและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว โดยการเรียนรู้ของเกษตรกรเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสิ่งเร้ามากระตุ้น (สุพัตรา ชาติบัญชาชัย 2548 : 60-65) ให้เกิดความสนใจและเกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ กล่าวคือ เกษตรกรได้รับรู้ถึงประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับเมื่อเลิกใช้ปุ๋ยเคมีในการทำเกษตร เช่น สุขภาพอนามัยของเกษตรกรจะดีขึ้น คุณภาพของดินและน้ำที่เสื่อมลงก็ดีขึ้น ผลผลิตเป็นที่ยอมรับและขายได้ราคาสูง ต้นทุนในการผลิตลดลง สิ่งเร้าในที่นี้ก็คือการอธิบายให้เกษตรกรรับรู้ถึงอันตรายและรายได้ที่จะได้รับจากการขายผลผลิตเพิ่มขึ้นในขณะที่ต้นทุนลดลง และจากการศึกษา ยังพบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของพจนา เอื้องไพบูลย์ (2546) ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการคิดและการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาด้านนิเวศ เศรษฐกิจและสังคมให้ดีขึ้นและมีความสมดุล ผลที่ได้จากการคิดและปฏิบัติของชุมชนทำให้นิเวศของชุมชนคือทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพมีความสมบูรณ์ขึ้น กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนครอบคลุมถึงกิจกรรมการเรียนรู้หลายลักษณะร่วมกัน ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การสนทนา การประชุม การถ่ายทอดภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริง เป็นต้น

นอกจากนั้นการรวมกลุ่มกันเพื่อเรียนรู้เกษตรอินทรีย์โดยการนำของนายชาญ ทับสี และกลุ่มเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนแนวคิดมาใช้จุลินทรีย์ในการทำเกษตร โดยการเรียนรู้จากการดูงานและฝึกปฏิบัติลงมือทดลองดู จนนำไปสู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนั้นสอดคล้องกับงานวิจัยของวิลาสินี ภูนุชอภิ (2542) ที่ศึกษาเรื่อง ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พบว่า ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านดอนแก้ว ประกอบด้วยการมีผู้นำที่มีศักยภาพการรวมกลุ่ม โดยอาศัยรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน ความสัมพันธ์ในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนที่ผูกพันแน่นแฟ้นทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และจากการศึกษาพบว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านดอนผิงแดดเป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน (กรมการพัฒนาชุมชน 2551 : 30-38) เป็นส่วนที่แสดงถึงความสำเร็จจากประสบการณ์ดำเนินชีวิต การทำงานของปราชญ์ชาวบ้านที่มีวิธีการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหากับตนเองหรือชุมชน โดยผ่านกระบวนการปฏิบัติจริงและเรียนรู้จากชีวิต การลงมือทดลองดู เรียนรู้ด้วยตนเองท่ามกลางปัญหาที่หลากหลาย

2.2 ระยะก่อตั้ง ในปี พ.ศ.2549 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีวาระแห่งชาติในเรื่องของเกษตรอินทรีย์ จึงมอบหมายให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ทั่วประเทศสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์แล้วให้จัดเก็บเป็นฐานข้อมูล สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี จึงได้ดำเนินการและพบว่าบ้านดอนผิงแดด หมู่ 5 ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม ทำเกษตรกรรม

ด้านเกษตรอินทรีย์ ต่อมาในปี พ.ศ.2550 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ให้สำนักงานเกษตรแต่ละจังหวัดจัดส่งกลุ่มเกษตรอินทรีย์เพื่อพิจารณาคัดเลือกให้เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยมีเป้าหมาย 50 ศูนย์ทั่วประเทศ กระทั่งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ บ้านคอนผิงแดด หมู่ 5 ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ได้รับการคัดเลือกให้เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ในปี พ.ศ. 2550 ของจังหวัดเพชรบุรี

2.3 ระยะเวลาและขยายเครือข่าย ในระยะนี้เป็นช่วงที่ศูนย์การเรียนรู้มีการพัฒนาโครงการเป็นระบบ มีการกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการ การกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคลากร รวมทั้งการกำหนดงบประมาณที่แน่นอนมากขึ้น รวมทั้งมีการพัฒนาจากระดับกลุ่มสู่การเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นเป็นเครือข่ายกระบวนการกลุ่ม โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ โครงสร้างของศูนย์ และที่ตั้งที่แน่นอน

3. การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้

การดำเนินงานของศูนย์มีการกำหนดรูปแบบการดำเนินงานทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในเชิงเอกสาร บุคคล และกิจกรรม รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายในการเผยแพร่ความรู้ มีโครงสร้างการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ แต่ไม่ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ชัดเจน เป็นการทำงานร่วมกันแบบเครือข่าย และจากการศึกษาพบว่าโครงสร้างของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนสอดคล้องกับแนวคิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน 2551 : 30-38 ศูนย์การเรียนรู้มีจำนวน 7 ข้อ จาก 11 ข้อ ได้แก่ มีคณะกรรมการ มีที่ปรึกษา มีพื้นที่ มีอาคารสำหรับการถ่ายทอดความรู้และจัดกิจกรรม มีการบริหารจัดการศูนย์ มีกิจกรรมการเรียนรู้ มีสารสนเทศเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้าน แผนที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนระเบียบข้อบังคับเพื่อใช้เป็นแนวทางในการบริหารศูนย์งบประมาณเพื่อพัฒนาคณะกรรมการของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ข้อมูลผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมถึงความรู้ด้านวัฒนธรรมการประกอบอาชีพและผลิตภัณฑ์ชุมชน ศูนย์ยังไม่ได้ดำเนินการ

3.1 การสนับสนุนงบประมาณ พบว่า ที่มาของงบประมาณ ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ในส่วนของที่ดินและสิ่งปลูกสร้างที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้รับการจัดสรรงบประมาณจาก “โครงการอยู่ดีมีสุข” ของรัฐบาล และองค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร และ 2) ในส่วนของการจัดฝึกอบรมให้แก่เกษตรกรตามโครงการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้รับเงินสนับสนุนตามระเบียบของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ว่าด้วยการใช้จ่ายเงินอุดหนุน โครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ.ศ. 2551

3.2 กิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ ประกอบด้วย

กิจกรรมเผยแพร่ความรู้และฝึกอบรม ซึ่งพบว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกำหนดหลักสูตรการฝึกอบรมภายใต้หลักสูตรชื่อ “แบ่งปันฉันพี่น้องตามวิถีอยู่เย็นเป็นสุข” และสำนักงาน

เกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรีเป็นหน่วยงานที่อนุมัติหลักสูตรการฝึกอบรม ซึ่งรูปแบบกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ มีทั้งการอบรมในสถานที่ การฝึกภาคปฏิบัติ และการศึกษาดูงานนอกสถานที่

การศึกษาพบว่าศูนย์ดังกล่าวมีการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ต่าง ๆ เช่น

3.2.1 การทำหัวเชื้อจุลินทรีย์เพื่อนำไปสู่การทำปุ๋ยจุลินทรีย์ชีวภาพ เพื่อใช้ทดแทนปุ๋ยเคมีในการทำการเกษตร

3.2.2 การสร้างเตาเผาถ่านโดยใช้ถ่านน้ำมันขนาด 200 ลิตร ซึ่งเป็นการนำเอาวัสดุเหลือใช้ที่มีอยู่และราคาไม่สูงเกินไปใช้เป็นอุปกรณ์ในการเผาถ่าน ในขณะที่เดียวกันก็สามารถนำของเหลือจากขั้นตอนการเผาถ่าน ที่เรียกว่าน้ำส้มควันไม้ที่เป็นของเหลวสีน้ำตาลใสมีกลิ่นควันไฟ มีรสเปรี้ยวเนื่องจากสภาพความเป็นกรด โดยของเหลวนี้เกิดขึ้นจากการควบแน่นของควันไฟในขณะที่ไม้ฟืนกำลังเปลี่ยนเป็นถ่านในเตาเผา ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการปลูกพืช การเลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ได้

3.2.3 การผลิตไบโอดีเซล เนื่องจากไบโอดีเซลมีคุณสมบัติบางประการที่เหนือกว่าดีเซลคือ ปริมาณออกซิเจนใน โครงสร้างทางเคมีของไบโอดีเซลมีมากกว่าดีเซล ส่งผลให้ไบโอดีเซลเผาไหม้สมบูรณ์กว่า ซึ่งเป็นการช่วยลดมลพิษ ไบโอดีเซลจึงเป็นทางเลือกหนึ่งของเชื้อเพลิงสะอาดที่ทำให้มลพิษ ก๊าซเรือนกระจก และฝุ่นละอองลดลง

3.3 การจัดการความรู้ จากการศึกษาพบว่านอกจากศูนย์การเรียนรู้มีกระบวนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันแล้วยังมีการถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้ที่สนใจโดยวิทยากรที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรของชุมชนที่เข้ารับการศึกษาดูงาน โดยแบ่งกิจกรรมการสอนตามความถนัดของสมาชิกในกลุ่ม โดยเน้นการถ่ายทอดความรู้ทั้งการบรรยายและการสาธิต ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้เรียนรู้จากการปฏิบัติ และจากการศึกษายังพบว่าผู้เข้ารับการอบรมรู้สึกพอใจต่อการสอนของวิทยากร เพราะวิทยากรใช้รูปแบบการถ่ายทอดเป็นการเล่าประสบการณ์มากกว่าที่จะสอนในรูปแบบเชิงวิชาการ ทำให้บรรยากาศในการอบรมเป็นกันเองและมีความน่าสนใจอยู่ไม่น้อย ส่วนเอกสารที่ใช้ประกอบการบรรยาย เป็นเอกสารที่ได้จากการรวบรวมจากการไปศึกษาดูงาน และถูกจัดเก็บเป็นรูปเล่ม

การจัดการความรู้ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนพบว่ามียุทธศาสตร์สำคัญ 4 ประการ ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนใช้ดำเนินการ (วิจารณ์ พานิช 2547 : 8-10) ประกอบด้วย 1) การจัดให้คนมีความต่างกัน มีลักษณะทางความคิดต่างกัน มีทักษะต่างกันมาทำงานร่วมกัน ความแตกต่างทำให้การจัดการความรู้มีพลัง ถ้าคนที่ทีมจัดการความรู้คิดเหมือน ๆ กัน จะไม่มีพลัง แต่ทั้งนี้จะต้องมีความหลากหลายให้เกิดพลัง ไม่เกิดความขัดแย้ง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนก็เช่นเดียวกันเป็นการ

รวมกลุ่มของกลุ่มคนหลากหลายความคิด 2) ร่วมกันพัฒนาวิธีการทำงานในรูปแบบใหม่ ๆ 3) ดำเนินการทดลองและเรียนรู้ โดยมีวิธีที่แม้การทดลองจะล้มเหลวก็ไม่ก่อผลเสียหายมากนัก ความล้มเหลวเป็นครูสอนเรา 4) นำเอาความรู้หรือเทคโนโลยีจากภายนอกมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม โดยการเปิดรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้านให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ส่วนการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและเกษตรกรที่สนใจเข้ารับการอบรมนั้น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนใช้วิธีชุมชนแนวปฏิบัติ (Community of Practice) (วิจารณ์ พานิช 2547 : 22-25) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งของการจัดการความรู้ที่ใช้ง่ายและสามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างกว้างขวาง เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งภายในองค์กรเดียวกันหรือต่างองค์กรก็ได้ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งที่สมาชิกมีความสนใจและปรารถนาจะร่วมกัน ชุมชนแนวปฏิบัติมี 3 องค์ประกอบได้แก่ 1) ความเป็นชุมชน หมายถึงการที่บุคคลที่เป็นสมาชิกมีความรู้สึกผูกพันเอื้ออาทรต่อกันเห็นคุณค่าของการมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน 2) มีความสนใจหรือแรงปรารถนาร่วมกันในการบรรลุเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือต้องการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง และ 3) มีการปฏิบัติในเรื่องที่ต้องการจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้นั้น เพื่อนำเอาความรู้จากการแลกเปลี่ยนไปลองปฏิบัติแล้วนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อกันเป็นวงจรต่อเนื่อง ไม่มีที่สิ้นสุด

3.4 การประชาสัมพันธ์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนร่วมกับสำนักงานเกษตรและสหกรณ์ ทำการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ผ่านหัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในจังหวัดเพชรบุรี ผู้นำชุมชน แกนนำเกษตรกรและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน วิทยุชุมชน เป็นต้น โดยมีเนื้อหาการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับความเป็นมาของโครงการกิจกรรมที่น่าสนใจ และคุณสมบัติของเกษตรกรที่จะสมัครเข้ารับการอบรมรวมถึงการขอใบสมัครเข้าร่วมโครงการ

3.5 ในส่วนของผู้ใช้บริการ จากการศึกษาพบว่าผู้ใช้บริการส่วนมากที่เข้าอบรม เป็นคนนอกชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการฝึกอบรมเกษตรกร โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่จัดโดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพชรบุรี ส่วนเกษตรกรในชุมชนประมาณ 80% ที่เคยไปศึกษาดูงานมาแล้วหากกลับมาปฏิบัติแล้วพบกับปัญหา จะใช้วิธีการพูดคุยกันมากกว่า การอบรม

3.6 การประเมินผลการดำเนินงาน ศูนย์การเรียนรู้ได้มีการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์ในรูปแบบการสอบถามความเข้าใจของผู้เข้าอบรมหลังจากการอบรมเสร็จสิ้น และหน่วยงานที่เป็นต้นเรื่องในการนำเกษตรกรมาอบรมจะมีหน้าที่ประเมินผลเกษตรกรในภายหลังจากการอบรมและการนำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติ

3.7 ความคิดเห็นและความต้องการในอนาคต จากการศึกษาเกษตรกรที่เคยใช้บริการฝึกอบรมของศูนย์การเรียนรู้รวมถึงบุคคลภายนอกที่เคยมาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ต้องการให้ศูนย์

การเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้แห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมปราชญ์ชาวบ้านหลากหลายอาชีพ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและในองค์กรภาคเอกชนที่มีได้มุ่งแสวงหาผลกำไรมามีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วย

4. ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

4.1 วิทยาการของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านการฝึกอบรมเทคนิคการเป็นวิทยากร ทำให้ขาดเทคนิคและประสบการณ์ที่จะถ่ายทอดความรู้ ไม่มีความมั่นใจ ไม่กล้าพูด ใช้อุปกรณ์เครื่องขยายเสียงไม่เป็น ไม่สามารถลำดับการสอน ดังนั้น ศูนย์ควรเพิ่มขีดความสามารถวิทยากรด้วยการฝึกอบรมเทคนิคการเป็นวิทยากรและเรียนรู้การใช้อุปกรณ์เครื่องขยายเสียงด้วย

4.2 เกษตรกรที่มาสมัครและได้รับการคัดเลือกให้เข้ารับการอบรม แต่ไม่สามารถมาอบรมได้จึงส่งลูกหรือบุคคลอื่นมาอบรมแทน ทำให้ความตั้งใจในการเรียนรู้โดยการฝึกอบรมจึงมีน้อย ดังนั้น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรควรแจ้งให้ผู้สมัครเข้ารับการอบรมทราบว่าหากไม่สามารถเข้าอบรมได้ตามกำหนดควรแจ้งยกเลิกการอบรมให้ศูนย์ทราบล่วงหน้าและศูนย์ควรมีรายชื่อเกษตรกรที่สามารถติดต่อได้สะดวกสำรองไว้กรณีที่เกษตรกรที่สมัครเข้ารับการอบรมแล้วไม่สามารถมาอบรมได้ ทั้งนี้ เพื่อให้เกษตรกรที่มีความตั้งใจจริงได้มีโอกาสได้เรียนรู้รวมถึงการใช้งบประมาณที่ได้รับการจัดสรรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4.3 จากการศึกษายังพบว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแห่งนี้ยังขาดเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่ได้จัดทำโดยการประมวลความรู้จากผู้รู้หรือจากปราชญ์ภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ ทั้งที่ภายในพื้นที่มีผู้รู้เป็นจำนวนมาก ศูนย์ควรมีการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ของปราชญ์ภายในชุมชนในลักษณะสื่อการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนังสือ แผ่นพับ วิดีโอซีดี สไลด์ที่ประกอบเสียง และควรจัดเก็บต้นฉบับเอกสารทางวิชาการในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ ที่เครื่องคอมพิวเตอร์สามารถเรียกอ่านและแก้ไขเพิ่มเติมได้โดยสะดวก

4.4 การขาดระบบการจัดนิทรรศการที่สร้างความน่าสนใจ ศูนย์ควรจัดนิทรรศการโดยการนำเนื้อหาทางวิชาการในแต่ละกิจกรรมของศูนย์มาจัดในรูปแบบของสิ่งแสดงซึ่งอาจเป็นของจริงหรือของจำลอง เป็นต้น

4.5 การขาดระบบอินเทอร์เน็ตเพื่อใช้เป็นช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของศูนย์เรียนรู้ และใช้เพื่อการสืบค้นข้อมูลที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของสมาชิกในชุมชน ดังนั้น องค์กรบริหารส่วนตำบลบางขุนไทรควรจัดสรรงบประมาณและผู้เชี่ยวชาญทางด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เพื่อออกแบบระบบเพื่อเชื่อมโยงระบบอินเทอร์เน็ตและสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้อื่น ๆ โดยการออกแบบระบบนั้นควรออกแบบให้เข้าถึงข้อมูลได้ง่าย ไม่ซับซ้อน

4.6 ผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ส่วนใหญ่มาจากภายนอกชุมชนเพื่อมาเข้าอบรมตามโครงการของรัฐมากกว่าเป็นประชาชนในตำบล ทั้งที่ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ควรบริการชาวบ้านในชุมชนอย่างครอบคลุมและทั่วถึง เพื่อสร้างศักยภาพการเรียนรู้ของผู้คนในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนมีหลากหลายอาชีพ ดังนั้น ศูนย์ควรเพิ่มการเรียนรู้เกี่ยวกับเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น จารีตประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญาต่าง ๆ ของท้องถิ่น เพื่อให้ครอบคลุมกับอาชีพที่มีอยู่ในชุมชน

4.7 การขาดระบบการประเมินผลงานและการรับฟังความคิดเห็นที่น่าเชื่อถือของศูนย์ และการพัฒนาระบบการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ศูนย์ควรมีการประเมินผลการดำเนินงาน โดยใช้แบบประเมินผล ในการประเมินต้องประเมินทั้งในด้านจำนวนผู้เข้าอบรม ผู้มาเยี่ยมชมศูนย์ จำนวนกิจกรรม นิทรรศการ หรือการใช้สื่อโสตทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนความพึงพอใจ สภาพปัญหาและอุปสรรค ซึ่งผลการประเมินจะทำให้ทราบถึงการดำเนินงานของศูนย์ว่ามีข้อบกพร่องหรือไม่ และใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงศูนย์ให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

4.8 การสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์ควรมีแนวทางในการพัฒนาคือการร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ เช่น มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี วิทยาลัยพยาบาลพระจอมเกล้า เป็นต้น เพื่อเป็นเครือข่ายในการสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

4.9 การขาดงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินโครงการหรืองบประมาณในการปรับปรุงศูนย์ เนื่องจากเป็นศูนย์การเรียนรู้ใหม่ ต้องเริ่มสร้างทุกอย่างใหม่เกือบทั้งหมด เช่น อาคารที่ใช้ฝึกอบรม ห้องน้ำ และสิ่งอำนวยความสะดวกในการถ่ายทอดความรู้ เช่น เครื่องเสียง คอมพิวเตอร์ เป็นต้น ดังนั้น รัฐบาลซึ่งไม่ใช่แค่กระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง ควรจัดสรรงบประมาณและประกาศนโยบายสนับสนุนอย่างเป็นทางการและมีระดมทรัพยากรจากทุกภาคส่วนสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน

จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ศูนย์การเรียนรู้ (ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน) หมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าศูนย์การเรียนรู้ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เพราะสามารถนำไปปฏิบัติและแก้ปัญหาได้จริง อีกทั้งยังมีชุมชนอื่น ๆ ให้ความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบแนวโน้มของศูนย์การเรียนรู้ในอนาคตและความคิดเห็นความต้องการในอนาคตของผู้ใช้บริการและบุคคลที่เกี่ยวข้องพบว่า มีบางอย่างที่ไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสิ่งดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการให้บริการของศูนย์การเรียนรู้ในอนาคตมีแนวโน้มที่จะตรงกับความต้องการของผู้ใช้บริการมากขึ้น

5. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

รัฐควรให้การสนับสนุนและส่งเสริมศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีการดำเนินงานอย่างจริงจัง สนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรอย่างเต็มที่ เพื่อให้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนสามารถต่อยอดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้วยการบูรณาการ โครงการที่รัฐบาลสนับสนุนและกิจกรรมที่ศูนย์การเรียนรู้ได้ดำเนินการอยู่แล้วเข้าด้วยกัน และส่งเสริมให้ประชาชนมีความสนใจในเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตอันจะนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตจริงได้จนกลายเป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติที่ยั่งยืนสืบไป

5.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

จากการศึกษาพบว่าวิทยากรที่ถ่ายทอดความรู้มีเพียงกรรมการของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเท่านั้น ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์เป็นไปอย่างต่อเนื่องศูนย์การเรียนรู้ควรสร้างศูนย์การเรียนรู้ให้เป็นของชุมชนมิใช่ของกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด รวมทั้งสร้างคนรุ่นใหม่ให้สืบสานงานถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์และกิจกรรมอื่น ๆ ของศูนย์ต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

5.3.1 ควรมีการศึกษาถึงผลการนำความรู้จากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไปใช้ในการแก้ปัญหาด้านการเกษตร โดยศึกษาผู้เข้าอบรมว่าได้นำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการแก้ปัญหาอย่างไร และได้ผลหรือไม่

5.3.2 ควรมีการวิจัยพัฒนาสื่อการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่ผู้ใช้บริการสามารถใช้เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และมีการกระจายสื่อเหล่านั้นไปสู่ทั้งชุมชนภายในและชุมชนภายนอกได้อย่างทั่วถึง

5.3.3 ควรมีการวิจัยหารูปแบบการขับเคลื่อนศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีองค์ความรู้และสร้างหลักสูตรที่หลากหลายให้บริการแก่ชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. คู่มือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. กรุงเทพฯ : บริษัท สุภชนิษฐ์ค์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2551.
- กิตติญาภรณ์ ชุขลา. “การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาการบริหารจัดการเทศบาลตำบลหนองหิน กิ่งอำเภอหนองหิน จังหวัดเลย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, 2549.
- โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 19. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ คอมมูนิเคชั่น, 2540.
- จันทร์นนท์ เหล่าพินนา. “ขบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น.” ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2546.
- ชาย โพธิ์ลีตา. การวิจัยเชิงคุณภาพ : ข้อพิจารณาทางทฤษฎี. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้านประชากร สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2548.
- เทียน พงศ์วิริยะศิริ. “การนำทุนทางสังคมมาใช้เพื่อการพึ่งตนเองในระดับชุมชน ศึกษากรณีชุมชนแห่งหนึ่งในเขตอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย.” ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2550.
- นฤมล นีราทร. การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- นิคม บุญเสริม. “กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาบ้านป่าบาง ตำบลบ้านดอย อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา.” ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2550.
- พจนา เอื้องไพบูลย์. “การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- พระธรรมปิฎก. การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2541.
- ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

- “รายงานการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน ตำบลบางขุนไทรอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี.” สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.
- รอยล จิตรคอน และพิสุทธิ์ ไพบูลย์รัตน์. ระบบเครือข่ายสารสนเทศการเกษตร. [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 15 ธันวาคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.nstda.or.th/grants/>
- รุ่ง แก้วแดง. “รายงานการสัมมนาวิชาการเรื่องพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542.” กรุงเทพมหานคร 15 กันยายน 2542.
- วิจารณ์ พานิช. การจัดการองค์ความรู้ด้านภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหาสังคม. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547.
- วิลาสินี ภูษุชอกัย. “ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.” การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.
- สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร. กลุ่ม องค์กร และเครือข่าย. พิษณุโลก : ทิพย์เสนาการพิมพ์, 2552.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร และคณะ. ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม กระบวนการผลิตซ้ำความรู้ พื้นฟูคุณค่า ค้นหาอัตลักษณ์ เพื่อการอยู่รอดและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัย กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนและโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2548.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554). กรุงเทพฯ : บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด, 2549.
- สำนักงานมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. กระบวนการสร้างเครือข่ายงานพัฒนาสังคมและสวัสดิการสังคมในชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2548.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. “ทุนทางสังคม ทางเลือกทางรอดของสังคมที่ท้าทายนักพัฒนา.” วารสารพัฒนาสังคม (ธันวาคม 2546) : 63-64.
- สุรางค์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : บริษัท ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, 2550.

สุพัตรา ชาติบัญชาชัย. กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย.

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. กรุงเทพฯ : พิษณุ ภัย ออฟเซต, 2548.
 เสรี พงศ์พิศ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป,
 2536.

_____. ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พลังปัญญา, 2547.

_____. เครือข่าย. [ออนไลน์] , เข้าถึงเมื่อ 15 ธันวาคม 2551. เข้าถึงได้จาก
<http://www.phongphit.com>

อัญญาณี คัล้ายสุบรรณ. การจัดการความรู้ฉบับปฐมบท. นครปฐม : บริษัท เพชรเกษม พรินต์ติ้ง
 กรุ๊ป จำกัด , 2550.

อานันท์ กาญจนพันธ์. วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการ
 พัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.
 กรุงเทพฯ : โครงการกิตติเมธีสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
 2540.

การสัมภาษณ์

ชาญ ทับสี. ประธานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2551.

เจดีย์ บุญดำ. กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2551.

สำราญ อ่วมอั้น. กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2551.

สาธิต บุญดำ. กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2551.

สายธาร มีพันธ์. กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2551.

พิณ เรียนรู้. กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2551.

สมบุญ น้อยพ่วง. สมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2551.

กัมพล ทับสี. กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2552.

ไทรพันธ์ คงกำเนิด. หัวหน้ากลุ่มงานสารสนเทศการเกษตร สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัด
 เพชรบุรี. สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2552.

องอาจ อุ่นละม่อม. ผู้ให้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2552.

กิริติกา คำสระ. ผู้ให้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2552.

เจริญ สุทธิประเสริฐ. ผู้ให้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2552.

วิลาวัณย์ จุฑทะนุช. ผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2552.
สมปอง พึ่งแดง. อนุกรรมการประสานป้องกันและปราบปรามทุจริตแห่งชาติ จังหวัดเพชรบุรี
(ในฐานะผู้เยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้). สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2552.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แนวทางในการสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ผู้ให้บริการศูนย์เรียนรู้
การศึกษาเพื่อวางแนวทางในการพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้
ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ผู้สัมภาษณ์ : อชิรญาณ์ ยันตพร

ผู้ให้สัมภาษณ์ :

วันที่ : ธันวาคม 2551

ส่วนที่ 1: ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ
2. ตำแหน่ง
3. ระยะเวลาการปฏิบัติหน้าที่ในศูนย์การเรียนรู้
4. อำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ

ส่วนที่ 2: ข้อมูลเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้

1. ความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้
2. เหตุผลใดที่ชุมชนจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้
3. ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากที่ใด
4. ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเป็นศูนย์การเรียนรู้ประเภทใด เช่น ศูนย์การเรียนรู้ในห้องเรียน ศูนย์การเรียนรู้นอกห้องเรียน และเหตุผลเลือกใช้ประเภทดังกล่าว
5. การจัดเนื้อหาความรู้มีวิธีการอย่างไร ท่านนำความรู้เหล่านั้นมาจากแหล่งใด ใครเป็นคนถ่ายทอดความรู้นั้น เพราะเหตุใด
6. ศูนย์การเรียนรู้มีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้คนในชุมชนมาใช้บริการอย่างไร อีกทั้งท่านได้วางแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างไรเพื่อจูงใจให้คนในชุมชนมาเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและเหตุผลที่ใช้แนวทางดังกล่าว
7. ท่านติดตามผลการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้อย่างไร

8. จากการดำเนินการของศูนย์การเรียนรู้ที่ผ่านมาได้ผลลัพธ์ที่เกิดต่อคนที่มาใช้บริการอย่างไรบ้าง
9. ศูนย์การเรียนรู้แต่ละกิจกรรม/กลุ่มอาชีพ สามารถมารวมกันได้หรือไม่ในอนาคต เพราะเหตุใด
10. ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้และแนวทางแก้ไข
11. ท่านได้กำหนดแนวทางของศูนย์การเรียนรู้ในอนาคตไว้อย่างไรบ้าง

ขอขอบคุณเป็นอย่างสูง
อชิรญาณ์ ยันตพร

แบบสัมภาษณ์ผู้ใช้บริการศูนย์เรียนรู้
การศึกษาเพื่อวางแนวทางในการพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้
ชุมชนบางขุนไทร ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ผู้สัมภาษณ์ : อชิรญาณ์ ยันตพร

ผู้ให้สัมภาษณ์ :

วันที่ : ธันวาคม 2551

ส่วนที่ 1: ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

5. ชื่อ
6. อายุ
7. อาชีพ

ส่วนที่ 2: ข้อมูลเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้

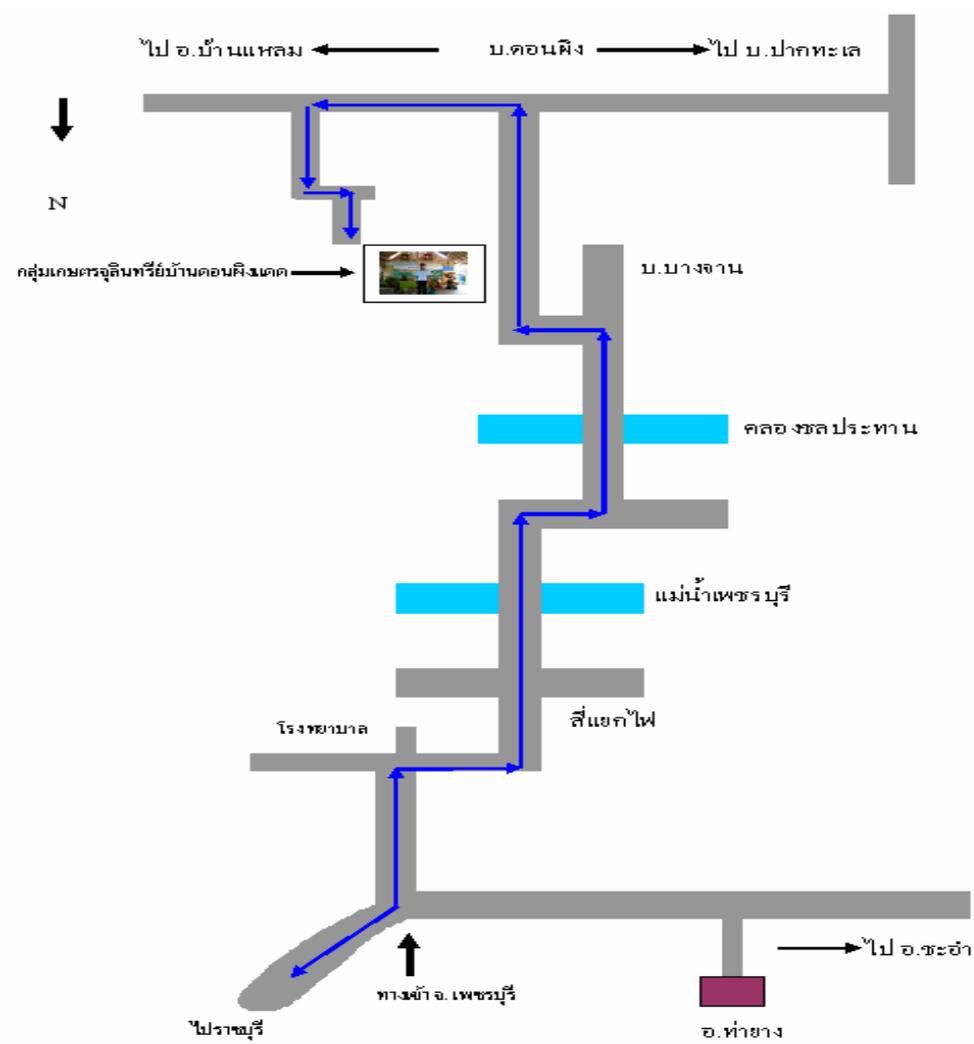
12. หลักสูตร/กิจกรรมที่ใช้บริการกับศูนย์การเรียนรู้
13. เหตุผลใดที่ทำให้มาใช้บริการในศูนย์การเรียนรู้
14. สิ่งที่ได้รับจากการใช้บริการศูนย์การเรียนรู้ (ฝึกรอบรวม)
15. ข้อดีของศูนย์การเรียนรู้
16. ข้อจำกัดของศูนย์การเรียนรู้ สิ่งที่ต้องปรับปรุง
17. ในอนาคตอยากให้ศูนย์การเรียนรู้เป็นแบบไหน สอนอะไร
18. ภาพรวมของศูนย์ฯ เป็นอย่างไร ประทับใจอะไรบ้าง

ขอขอบคุณเป็นอย่างสูง
 อชิรญาณ์ ยันตพร

ภาคผนวก ข

แผนที่เดินทางไปยังศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

แผนที่การเดินทางไปยังศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ภาคผนวก ก
ใบสมัครเข้ารับการฝึกอบรม

ภาคผนวก ง
วิทยาการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ภาพที่ 1 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

นายชาญ ทับสี่ อายุ 49 ปี

อาชีพ

ทำการเกษตร

ความสามารถและประสบการณ์

- การทำปุ๋ยชีวภาพ
- การทำน้ำมันไบโอดีเซล
- เตาเผาถ่านผลิตน้ำส้มควันไม้
- ปลุกสมุนไพร

ภาพที่ 2 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

นายสำราญ อ่วมอัน อายุ 39 ปี

อาชีพ

ทำการเกษตร

ความสามารถและประสบการณ์

- การทำน้ำมันไบโอดีเซล
- เตาเผาถ่านผลิตน้ำส้มควันไม้
- การคัดพันธุ์ข้าว
- การทำปุ๋ยชีวภาพ
- โรงเรียนชุมชน

ภาพที่ 3 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

นายพนม ธรรมวิชัยพันธ์ อายุ 57 ปี

อาชีพ

ทำการเกษตร

ความสามารถและประสบการณ์

- การทำน้ำมันไบโอดีเซล
- การทำปุ๋ยชีวภาพ
- การทำหัวเชื้อจุลินทรีย์

ภาพที่ 4 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

อาชีพ

ความสามารถและประสบการณ์

นายพิน เรียนรู้ อายุ 62 ปี

ทำการเกษตร

- การทำปุ๋ยชีวภาพ

- หัวเชื้อจุลินทรีย์

ภาพที่ 5 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

นายบัวลอย พิมพามา อายุ 63 ปี

อาชีพ

ทำการเกษตร

ความสามารถและประสบการณ์

- เตาเผาถ่านผลิตน้ำส้มควันไม้

- การทำปุ๋ยชีวภาพ

ภาพที่ 6 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

นายสังวาล อิ่มอ้วน อายุ 72 ปี

อาชีพ

ทำการเกษตร

ความสามารถและประสบการณ์

- เตาเผาถ่านผลิตน้ำส้มควันไม้
- การทำปุ๋ยชีวภาพ

ภาพที่ 7 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

นายไพฑูรย์ แก้วผลึก อายุ 63 ปี

อาชีพ

ทำการเกษตร

ความสามารถและประสบการณ์

- เตาเผาถ่านผลิตน้ำส้มควันไม้
- การทำหัวเชื้อจุลินทรีย์

ภาพที่ 8 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

นายเจลีขว บุญล่า อายุ 74 ปี

อาชีพ

ทำการเกษตร

ความสามารถและประสบการณ์

- เศรษฐกิจพอเพียง
- การเผาถ่าน
- การทำหัวเชื้อจุลินทรีย์

ภาพที่ 9 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

นายสาธิต บุญดำ อายุ 37 ปี

อาชีพ

ทำการเกษตร

ความสามารถและประสบการณ์

การใช้น้ำส้มควันไม้

ภาพที่ 10 วิทยากรศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชื่อ-สกุล

นายประสิทธิ์ เกิดโกชน์ อายุ 52 ปี

อาชีพ

ทำการเกษตร

ความสามารถและประสบการณ์

- การเก็บหัวเชื้อจุลินทรีย์
- การเผาถ่าน
- การทำหัวเชื้อจุลินทรีย์

ภาคผนวก จ
ประมวลภาพการฝึกอบรม

ภาพที่ 11 ที่ทำการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : จากการศึกษา

ภาพที่ 12 การถ่ายทอดความรู้โดย นายชาญ ทับสี ประธานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ที่มา : จากการศึกษา

ภาพที่ 13 การถ่ายทอดความรู้โดย นายสำราญ อ่วมอ้น กรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
 ที่มา : จากการศึกษา

ภาพที่ 14 บรรยากาศในการอบรมของกลุ่มเกษตรกร
 ที่มา : จากการศึกษา

ภาพที่ 15 การสาธิตการเผาถ่านและเก็บน้ำส้มควันไม้
ที่มา : จากการศึกษา

ภาพที่ 16 การสาธิตการทำไบโอดีเซล
ที่มา : จากการศึกษา

ภาพที่ 17 การสาธิตการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ
ที่มา : จากการศึกษา

ภาพที่ 18 เกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรม
ที่มา : จากการศึกษา

ภาคผนวก ฉ

ระเบียบของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ว่าด้วยค่าใช้จ่ายเงินอุดหนุนโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ.ศ.2551

ระเบียบสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
ว่าด้วยการใช้จ่ายเงินอุดหนุนโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ.ศ. 2551

ด้วยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้รับอนุมัติงบประมาณ เพื่อดำเนินงานตามโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และโครงการดังกล่าวมีงบประมาณส่วนหนึ่งเป็นงบเงินอุดหนุน ประเภทเงินอุดหนุนทั่วไป เพื่อให้การสนับสนุนแก่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามกิจกรรมโครงการฝึกอบรมศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และใช้ในการพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แต่ระเบียบกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ว่าด้วยการจ่ายเงินอุดหนุนโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ.ศ. 2550 ลงวันที่ 6 มีนาคม 2550 ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันไม่ครอบคลุมการใช้จ่ายเงินอุดหนุนดังกล่าว

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รอบคอบ รัดกุม ชัดเจนและเป็นประโยชน์ต่อทางราชการมากยิ่งขึ้น รวมทั้งให้การเบิกจ่ายเงินเป็นไปตามหนังสือกระทรวงการคลัง ด่วนที่สุด ที่ กค 0409.6/ว 126 ลงวันที่ 7 กันยายน 2548 จึงได้วางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ว่าด้วยการใช้จ่ายเงินอุดหนุนโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ.ศ. 2551"

ข้อ 2 ระเบียบนี้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ 3 ให้ยกเลิกระเบียบกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ว่าด้วยการใช้จ่ายเงินอุดหนุนโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พ.ศ. 2550

บรรดาระเบียบ คำสั่ง ข้อบังคับ หนังสือสั่งการ หรือประกาศใดๆ ในส่วนที่กำหนดไว้แล้วในระเบียบนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้ ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

ข้อ 4 ในระเบียบนี้

"เงินอุดหนุน" หมายความว่า เงินที่ได้รับการจัดสรรจากเงินงบประมาณรายจ่ายประจำปีหรืองบอื่นใด ลักษณะงบบเงินอุดหนุน ประเภทเงินอุดหนุนทั่วไป เพื่อจ่ายให้แก่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และส่วนราชการผู้รับผิดชอบดำเนินการ เพื่อให้การสนับสนุนโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามที่สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนดในระเบียบนี้

“โครงการ” หมายความว่า โครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ภายใต้โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน” หมายความว่า ศูนย์ฝึกอบรมของปราชญ์ชาวบ้าน ที่สามารถจัดการฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม และสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้การสนับสนุนเงินอุดหนุน

“ปราชญ์ชาวบ้าน” หมายความว่า เกษตรกรผู้ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยพึ่งพาตนเองตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นผู้ที่ชุมชนยอมรับและเชื่อถือ หรือนิติบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“เกษตรกร” หมายความว่า เกษตรกรผู้สมัครใจเข้าร่วมโครงการที่มีคุณสมบัติทำระยะเบียดนี้ (กนท.51-1)

“เกษตรกรอาสา” หมายความว่า เกษตรกรผู้สมัครใจเข้าร่วมโครงการฝึกอบรมเพิ่มเติมเพื่อประสงค์จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรรายอื่น และต้องมีคุณสมบัติทำระยะเบียดนี้ (กนท.51-2)

“การฝึกอบรม” หมายความว่า การถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจให้แก่เกษตรกร และเกษตรกรอาสาโดยศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งทางภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และการศึกษาดูงาน ตลอดจนการติดตาม ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ ร่วมแก้ไขปัญหาทางการเกษตรกับเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมแล้ว

“ผู้เข้ารับการฝึกอบรม” หมายความว่า เกษตรกร หรือ เกษตรกรอาสาที่สมัครเข้ารับการฝึกอบรมตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

“การพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน” หมายความว่า การพัฒนาและปรับปรุงซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้าง และจัดทาสี คุรุภัณฑ์ เพื่อพัฒนาให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจให้แก่ผู้เข้ารับการอบรม ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ข้อ 5 วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม และผู้เข้ารับการฝึกอบรมสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปดำเนินการพัฒนาการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล สามารถพึ่งพาตนเอง สร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัวและชุมชน

ข้อ 6 ให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด เปิดบัญชีเงินฝากเงินอุดหนุนทั่วไปกับธนาคารที่เป็นรัฐวิสาหกิจ 2 ประเภท คือ ประเภทออมทรัพย์และประเภทกระแสรายวัน โดยใช้ชื่อบัญชี “โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัด.....” และให้แจ้งชื่อบัญชีและเลขที่บัญชี ให้สำนักงานคลังจังหวัดทราบ เพื่อโอนเงินเข้าบัญชีดังกล่าว กรณีได้เปิดบัญชีสำหรับโครงการดังกล่าวไว้แล้ว ให้สามารถใช้บัญชีเดิมต่อไปได้

การจ่ายเงินจากบัญชี ให้จ่ายเป็นเช็คขีดคร่อมระบุชื่อผู้รับเงินซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และให้ส่งจ่ายจากบัญชีประเภทกระแสรายวัน โดยโอนยอดตามจำนวนเงินจากบัญชีประเภทออมทรัพย์ ไปเข้าบัญชีประเภทกระแสรายวันเท่าจำนวนที่ส่งจ่าย

ต่อผลที่เกิดจากเงินฝากประเภทออมทรัพย์ของสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ให้นำส่งคลังเป็นรายได้แผ่นดิน เมื่อสิ้นสุดโครงการในแต่ละปีแล้ว

ข้อ 7 ในการขอรับเงินอุดหนุน และการใช้จ่ายเงินอุดหนุนตามระเบียบนี้ ให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านดำเนินการดังนี้

(1) จัดทำคำขอ พร้อมแผนการฝึกอบรมเกษตรกร หรือ เกษตรกรอาสา (แผนปฏิบัติงานและแผนการใช้จ่ายเงิน) ทำระเบียบนี้ (กนท.51-3) เสนอต่อเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพื่อพิจารณาอนุมัติ และเมื่ออนุมัติแล้ว รายงานให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทราบ

ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแผนการฝึกอบรม ให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจัดทำแผนฝึกอบรมฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พร้อมระบุเหตุผลของการปรับเปลี่ยนไว้ในแผนการฝึกอบรมฉบับแก้ไขเพิ่มเติมเสนอต่อเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเพื่อพิจารณาอนุมัติ และเมื่ออนุมัติการเปลี่ยนแปลงแผนดังกล่าวแล้ว ให้รายงานให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทราบ

(2) จัดทำคำขอ พร้อมรายละเอียดแผนการพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (แผนปฏิบัติการและแผนการใช้จ่ายเงิน) ตามหลักเกณฑ์และแบบที่กำหนดไว้ทำระเบียบนี้ (กนท.51-4) เสนอต่อเกษตรและสหกรณ์จังหวัด

ในการพิจารณาแผนดังกล่าว ให้มีคณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ประกอบด้วย เกษตรและสหกรณ์จังหวัด เป็นประธานกรรมการ ชลประทานจังหวัดหรือผู้แทน เกษตรจังหวัดหรือผู้แทน ปศุสัตว์จังหวัดหรือผู้แทน ประมงจังหวัดหรือผู้แทน เป็นกรรมการ เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด เป็นกรรมการและเลขานุการ เพื่อร่วมกันพิจารณา โดยให้คณะกรรมการมีอำนาจพิจารณาและอนุมัติแผนการพัฒนา และปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และกำหนดวงเงินค่าใช้จ่ายของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และเมื่ออนุมัติแล้วให้รายงานให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทราบ

ทั้งนี้ แผนพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เสนอ หากมีงานการพัฒนาและปรับปรุงซ่อมแซม หรือจัดหาวัสดุอุปกรณ์ ให้ดำเนินการขอรับการสนับสนุนได้ตามความจำเป็น เหมาะสม และประหยัด และให้ใช้ราคาที่สืบทราบได้ในท้องถิ่นเป็นตัวเทียบเคียง

การพัฒนาและปรับปรุงซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้าง ให้แนบภาพถ่ายอาคาร สถานที่ ก่อนทำการปรับปรุงซ่อมแซม และแบบที่จะทำการปรับปรุงซ่อมแซม แนบมาพร้อมกับแผนการพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเพื่อขออนุมัติวงเงิน และหลังจากทำการปรับปรุงซ่อมแซมเสร็จแล้ว ให้แนบภาพถ่ายมาพร้อมใบสำคัญเพื่อประกอบการตรวจสอบ ถ้ามีเงินอุดหนุนที่รับไปเหลืออยู่ ให้ส่งคืนสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดทันที

กรณีที่มีการพัฒนาและปรับปรุงซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้างไปก่อนระเบียบนี้ใช้บังคับ ให้คณะกรรมการพิจารณาอนุมัติได้ตามสภาพที่เป็นจริง ประหยัด และเพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพ การดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน รวมทั้งจะต้องเป็นประโยชน์แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมและ ราชการ ทั้งนี้ ต้องถ่ายภาพการปรับปรุงซ่อมแซมไว้เป็นหลักฐานประกอบการพิจารณาและตรวจสอบด้วย

ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแผนการพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายประชาชน ชาวบ้าน ให้เสนอขอแก้ไขเปลี่ยนแปลงพร้อมระบุเหตุผลการเปลี่ยนแปลงเสนอต่อเกษตรและสหกรณ์ จังหวัด เพื่อเสนอคณะกรรมการพิจารณาอนุมัติ และเมื่อคณะกรรมการอนุมัติเปลี่ยนแปลงแล้ว ให้รายงาน ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทราบ

(3) จัดทำคำขอ หรือรายละเอียดแผนการติดตามผู้เข้ารับการฝึกอบรม ของศูนย์เครือข่ายประชาชน ชาวบ้าน เสนอเกษตรและสหกรณ์จังหวัดพิจารณาอนุมัติท้ายระเบียบนี้ (กนท.51-5) และเมื่ออนุมัติแล้ว รายงาน ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทราบ

ให้ศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านติดตามผลการนำความรู้ไปปฏิบัติ ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ ร่วมแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรกับเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมแล้ว ณ ที่อยู่ และหรือแปลงเกษตรกรรมของ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมตามแผนที่ได้รับอนุมัติจากเกษตรและสหกรณ์จังหวัดแล้ว และรายงานให้สำนักงาน เกษตรและสหกรณ์จังหวัดทราบผลการติดตามและข้อเสนอแนะ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปช่วยเหลือ เกษตรกรรายนั้นต่อไป ทั้งนี้ ให้ศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านได้รับค่าตอบแทนเหมาจ่ายรายละ ไม่เกิน 100 บาท ต่อการติดตามผู้เข้ารับการฝึกอบรมหนึ่งราย

ข้อ 8 ให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเบิกจ่ายเงินอุดหนุนให้แก่ศูนย์เครือข่ายประชาชน ชาวบ้านเป็นรุ่น หรือเป็นงวด ตามแผนที่ได้รับการอนุมัติแล้วในข้อ 7 ยกเว้นในกรณีการจ่ายเงินค่าตอบแทน ตามข้อ 7 (3) วรรคสอง ให้แก่ศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน ให้จัดทำแผนและจ่ายเป็นงวดๆ ตามผลงาน ที่ได้ติดตามพร้อมข้อเสนอแนะ

ข้อ 9 ในการรับเงินจากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ให้หัวหน้าโครงการศูนย์เครือข่าย ประชาชนชาวบ้าน หรือผู้ได้รับมอบอำนาจจากหัวหน้าโครงการศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านเป็นผู้รับเงิน โดยมีหนังสือมอบอำนาจเป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมแนบสำเนาบัตรประจำตัวประชาชนและสำเนาทะเบียน บ้านของผู้มอบและผู้รับมอบอำนาจให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเก็บไว้เป็นหลักฐาน

ข้อ 10 ค่าใช้จ่ายสำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกษตรกรและเกษตรกรอาสา ให้เหมาจ่ายได้ ตามหลักเกณฑ์ ดังนี้

(1) ระยะเวลาการฝึกอบรมและค่าใช้จ่าย

- (ก) การฝึกอบรม 3 วัน 2 คืน ให้เหมาจ่ายจำนวน 2,100 บาท/คน
- (ข) การฝึกอบรม 4 วัน 3 คืน ให้เหมาจ่ายจำนวน 2,550 บาท/คน
- (ค) การฝึกอบรม 5 วัน 4 คืน หรือมากกว่า ให้เหมาจ่ายจำนวน 3,000 บาท/คน

(2) จำนวนผู้เข้ารับการฝึกอบรม

การฝึกอบรมในแต่ละรุ่น ให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจัดการฝึกอบรมได้ไม่เกิน 50 คน/รุ่น เว้นแต่มีความพร้อมในด้านวิทยากร วิทยากรผู้ช่วย สถานที่ฝึกอบรม สถานที่พัก และที่พักผ่อน รวมทั้ง วัสดุอุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกในการฝึกอบรมเพียงพอ ให้จัดการฝึกอบรมได้ไม่เกิน 100 คน/รุ่น ทั้งนี้ ให้เกษตรและสหกรณ์จังหวัดเป็นผู้ตรวจสอบและพิจารณาอนุมัติ แล้วรายงานให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทราบ

(3) หลักสูตรการฝึกอบรม

การให้ความเห็นชอบแผนตามโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ในเรื่องหลักสูตรการฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เนื้อหาของหลักสูตรอย่างน้อยต้องมี

(ก) การสอนการปรับทัศนคติหรือแนวคิดและพฤติกรรมของเกษตรกร ให้สามารถดำเนินชีวิตได้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(ข) การสอนวิธีการผลิตโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อลดต้นทุนการผลิตในแต่ละศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านถนัด

(ค) การสอนวิธีการทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งทางด้านทฤษฎี ปฏิบัติ และศึกษาดูงานในแปลงเกษตรกร

(ง) การสอนวิธีการจัดทำแผนการใช้ที่ดินหรือ แผนจัดการชีวิตอย่างพอเพียง

(จ) การสอนวิธีการจัดทำบัญชีครัวเรือน

ข้อ 11 ค่าใช้จ่ายการฝึกอบรมที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้รับการอนุมัติแผนเรียบร้อยแล้ว ให้หัวหน้าโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านดำเนินการใช้จ่ายเงินได้ตามแผน โดยต้องจ่ายเงินเพื่อการดังต่อไปนี้

(1) ค่าพาหนะเดินทางไป - กลับ ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เบิกจ่ายได้เพียงครั้งเดียว ตามความเหมาะสม แต่ไม่เกินจำนวน 500 บาท/คน

(2) ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้จัดหาอาหารให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมประกอบด้วย อาหารหลักวันละ 3 มื้อ อาหารว่างวันละ 2 มื้อ

(3) ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้จัดหาที่พักให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมตลอดระยะเวลาของหลักสูตรการฝึกอบรม เว้นแต่ ในกรณีที่ไม่สามารถจัดหาที่พักให้ได้ ให้หักค่าใช้จ่ายออกจากรายการเหมาจ่ายในอัตรา 200 บาท/คน/วัน

(4) จัดหาวัสดุอุปกรณ์เครื่องเขียนในการฝึกอบรม

(5) จ่ายค่าตอบแทนและค่าพาหนะเดินทางของวิทยากรและคณะ

(6) จัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการฝึกอบรมพอสมควร

(7) ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับการฝึกอบรม

ข้อ 12 การใช้จ่ายเงินของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการฝึกอบรม ต้องมีหลักฐานการจ่ายเงินให้แก่ ใบเสร็จรับเงินหรือหลักฐานการจ่ายเงินตามใบสำคัญท้ายระเบียบนี้ (กนท.51-6) เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบ และต้องนำหลักฐานการจ่ายเงินพร้อมทั้งเงินเหลือจ่ายส่งมอบให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดภายใน 30 วันหลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรมในแต่ละรุ่น

การขอเบิกเงินค่าฝึกอบรมตามแผนที่ได้รับอนุมัติแล้ว ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ต้องส่งหลักฐานใบสำคัญการใช้จ่ายเงินรุ่นที่ได้อบรมเสร็จสิ้นไปก่อนหน้านั้นให้แก่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดครบถ้วนก่อนรับเงินค่าฝึกอบรมในรุ่นถัดไป

ข้อ 13 การใช้จ่ายเงินในการพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามที่ได้รับการอนุมัติ ให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจัดซื้อจัดจ้างได้เอง โดยแต่งตั้งวิทยากรและหรือผู้ร่วมปฏิบัติงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน 3 คน เป็นกรรมการจัดซื้อจัดจ้างและตรวจรับงานพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แล้วส่งหลักฐานการตรวจรับและใบสำคัญการจ่ายเงินให้แก่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ภายใน 30 วัน หลังเสร็จสิ้นการพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หากมีเงินเหลือให้ส่งคืนสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด พร้อมใบสำคัญและใบตรวจรับ

ให้หัวหน้าโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จัดทำบัญชีควบคุมรายการวัสดุ ครุภัณฑ์ รายการปรับปรุงซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้างไว้เพื่อการตรวจสอบ และให้ถือเป็นทรัพย์สินของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อใช้ประโยชน์ในการเป็นศูนย์กลางถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรและเกษตรกรอาสาต่อไป

ข้อ 14 ให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ติดตามผลการฝึกอบรมและการดำเนินงานพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามแผนการฝึกอบรม และแผนพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ผ่านการอนุมัติแล้ว และรายงานให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทราบภายในวันที่ 5 ของเดือนถัดไปเป็นประจำทุกเดือน

ข้อ 15 ถ้าไม่สามารถเบิกเงินค่าใช้จ่ายตามแผนซึ่งกำหนดไว้ได้ทันภายในปีงบประมาณ ให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดแจ้งสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อขอเงินไว้เบิกเหลืออปี หรือขอเก็บเงินไว้เบิกเหลืออปี แล้วแต่กรณี

กรณีสิ้นสุดหรือยุบเลิกโครงการ หากปรากฏว่ามีเงินคงเหลืออยู่ในบัญชีเงินฝากธนาคาร ให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดนำส่งคืนสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทันที

ข้อ 16 ให้ส่วนราชการผู้รับผิดชอบโครงการ จัดหาวัสดุ ครุภัณฑ์ เอกสารประกอบการฝึกอบรม สื่อการเรียนรู้อื่นๆเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในส่วนที่เป็นภาพรวมของโครงการ และนำไปใช้ประโยชน์ในการฝึกอบรมและประกอบอาชีพเกษตรกรกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรม รวมทั้ง เพื่อการติดตามประเมินผลโครงการ และสนับสนุนวัสดุ ครุภัณฑ์ให้แก่ส่วนราชการที่รับผิดชอบโครงการ ทั้งนี้ เพื่อสนับสนุนและเพิ่มศักยภาพการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และส่วนราชการผู้รับผิดชอบโครงการให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การจัดซื้อ จัดจ้างให้ถือปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการ

ข้อ 12 การใช้จ่ายเงินของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการฝึกอบรม ต้องมีหลักฐานการจ่ายเงินให้แก่ ใบเสร็จรับเงินหรือหลักฐานการจ่ายเงินตามใบสำคัญท้ายระเบียบนี้ (กนท.51-6) เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบ และต้องนำหลักฐานการจ่ายเงินพร้อมทั้งเงินเหลือจ่ายส่งมอบให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดภายใน 30 วันหลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรมในแต่ละรุ่น

การขอเบิกเงินค่าฝึกอบรมตามแผนที่ได้รับอนุมัติแล้ว ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ต้องส่งหลักฐานใบสำคัญการใช้จ่ายเงินรุ่นที่ได้อบรมเสร็จสิ้นไปก่อนหน้านั้นให้แก่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดครบถ้วนก่อนรับเงินค่าฝึกอบรมในรุ่นถัดไป

ข้อ 13 การใช้จ่ายเงินในการพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามที่ได้รับการอนุมัติ ให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจัดซื้อจัดจ้างได้เอง โดยแต่งตั้งวิทยากรและหรือผู้ร่วมปฏิบัติงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน 3 คน เป็นกรรมการจัดซื้อจัดจ้างและตรวจรับงานพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แล้วส่งหลักฐานการตรวจรับและใบสำคัญการจ่ายเงินให้แก่สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ภายใน 30 วัน หลังเสร็จสิ้นการพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หากมีเงินเหลือให้ส่งคืนสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด พร้อมใบสำคัญและใบตรวจรับ

ให้หัวหน้าโครงการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จัดทำบัญชีควบคุมรายการวัสดุ ครุภัณฑ์ รายการปรับปรุงซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้างไว้เพื่อการตรวจสอบ และให้ถือเป็นทรัพย์สินของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อใช้ประโยชน์ในการเป็นศูนย์กลางถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรและเกษตรกรอาสาต่อไป

ข้อ 14 ให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ติดตามผลการฝึกอบรมและการดำเนินงานพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามแผนการฝึกอบรม และแผนพัฒนาและปรับปรุงศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ผ่านการอนุมัติแล้ว และรายงานให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทราบภายในวันที่ 5 ของเดือนถัดไปเป็นประจำทุกเดือน

ข้อ 15 ถ้าไม่สามารถเบิกเงินค่าใช้จ่ายตามแผนซึ่งกำหนดไว้ได้ทันภายในปีงบประมาณ ให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดแจ้งสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อขอเงินไว้เบิกเหลืออปี หรือขอเก็บเงินไว้เบิกเหลืออปี แล้วแต่กรณี

กรณีสิ้นสุดหรือยุบเลิกโครงการ หากปรากฏว่ามีเงินคงเหลืออยู่ในบัญชีเงินฝากธนาคาร ให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดนำส่งคืนสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทันที

ข้อ 16 ให้ส่วนราชการผู้รับผิดชอบโครงการ จัดหาวัสดุ ครุภัณฑ์ เอกสารประกอบการฝึกอบรม สื่อการเรียนรู้อื่นๆเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในส่วนที่เป็นภาพรวมของโครงการ และนำไปใช้ประโยชน์ในการฝึกอบรมและประกอบอาชีพเกษตรกรกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรม รวมทั้ง เพื่อการติดตามประเมินผลโครงการ และสนับสนุนวัสดุ ครุภัณฑ์ให้แก่ส่วนราชการที่รับผิดชอบโครงการ ทั้งนี้ เพื่อสนับสนุนและเพิ่มศักยภาพการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และส่วนราชการผู้รับผิดชอบโครงการให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การจัดซื้อ จัดจ้างให้ถือปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการ

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

(Handwritten signature)

... (faint text) ...

(Handwritten signature)

ภาคผนวก ข
เอกสารประกอบการฝึกอบรม

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวทันต่อโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควรต่อผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ความเป็นมาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในวโรกาสต่าง ๆ นับตั้งแต่ปี 2517 ที่เน้นย้ำแนวทางการพัฒนาบนหลักแนวคิดการพึ่งพาตนเอง เพื่อให้เกิดความพอมีพอกิน พอใช้ โดยคำนึงถึงหลักความพอประมาณความมีเหตุมีผล และมีการสร้างภูมิคุ้มกันในตนเอง และเตือนสติชาวไทยไม่ให้ประมาทมีการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมบนพื้นฐานการมีคุณธรรมเป็นกรอบการดำเนินชีวิต

วิกฤติทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2540 เป็นบทเรียนที่สำคัญของการพัฒนาที่ไม่สมดุล และไม่มีเสถียรภาพ เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจทุนนิยม ที่มุ่งเน้นการสร้าง ความมั่นคงและรายได้มาสู่ประเทศเป็นหลัก ด้วยความคาดหวังว่าการเพิ่มปริมาณสินค้า การบริการและการจ้างงานจะนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถกระจายความมั่งคั่งไปสู่ประชาชน เพื่อบรรเทาปัญหาความยากจนของประเทศให้หมดไป แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเศรษฐกิจจะมีเสถียรภาพได้ ประชาชนจะต้องมีขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาคุณภาพบุคคลทั้งร่างกายและจิตใจมีสติปัญญาและความรู้ มีความเป็นธรรมในการจัดสรรมูลค่าเพิ่มที่เกิดจากการผลิตและปัจจัยการผลิต มีความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ รวมทั้ง มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความมั่นคงและความสุขในสังคมอย่างยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาสังคมให้มีความสุขและเกิดความสมดุลอย่างยั่งยืนจะต้องน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของประชาชน โดยเป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง ความไม่ประมาทและปฏิบัติตนให้เหมาะสม โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ ความอดทน และมีคุณธรรม ประกอบการทำการวางแผน และการตัดสินใจในการดำเนินชีวิต

หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

กรอบแนวคิด

เป็นปรัชญาชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับการดำเนินชีวิตของประชาชนในทุกระดับ โดยเน้นการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนเพื่อรอดพ้นจากวิกฤติ ไปสู่ความสมดุล ความมั่นคง และยั่งยืน

คำนิยาม

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ดำเนินการผลิตและพัฒนาอย่างสมดุลไม่รีบร้อน ไม่ก่อหนี้สินจนเกินฐานะ ไม่ลงทุนจนเกินตัว ไม่โลภ และไม่ทำตามกระแสการเปลี่ยนแปลง

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล บนพื้นฐานศักยภาพที่มีอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมประเพณีที่มีอยู่

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ประมาทมีระบบการผลิตที่หลากหลาย มีการออมทรัพย์ และมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง รวมทั้งมีทางเลือก พร้อมรับมือและปรับตัวอย่างเหมาะสม

เงื่อนไข ประกอบด้วย 2 เงื่อนไขดังนี้

เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการและความรอบคอบในการนำความรู้มาพิจารณาประกอบการวางแผนและการระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง ความตระหนักในคุณธรรม จริยธรรม ความซื่อสัตย์ อดทน มีความเพียร ตำนีกรับผิดชอบ ความตั้งใจและใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภ และไม่ตระหนี่จนเกินไป

การตรวจสอบข้าวเปลือกที่ใช้สารเคมีหรือไม่

ลองใช้มือกำข้าวเปลือกถ้าข้าวที่ใช้สารเคมี ข้าวจะติดมือ เพราะสารเคมีที่มีความเหนียว เกาะติดเม็ดข้าวอยู่ ข้าวที่มีสารเคมีจะสุกที่หลังข้างที่ใช้สารเคมี โคนรวมเมล็ดจะลีบ มีประมาณ 130 เม็ด แต่ถ้าเป็นข้าวที่ใช้สารชีวภาพ จะมีเม็ดสมบูรณ์เม็ดเต่ง นับได้ประมาณ 200 – 300 เม็ด ต่อรวง

จุลินทรีย์ DM5 (ดอนผิงแคด ม.5)

จุลินทรีย์ คือ สิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น จนกว่ามันจะเกาะกลุ่มกัน จุลินทรีย์ ธรรมชาติทั้งในน้ำ ในอากาศ และในดิน มีทั้งที่เป็นอันตรายต่อการทำให้เกิดโรคพืช มนุษย์ สัตว์ และที่เป็นประโยชน์ในการสร้างยาปฏิชีวนะ ที่มีประโยชน์ในทางการแพทย์

สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ อาศัยอยู่ร่วมกันใน ระบบนิเวศน์ ระบบนิเวศน์ของจุลินทรีย์มีหลากหลาย ในที่นี้เราจะศึกษา เรื่องของจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ต่อระบบการเพาะปลูก และการเพาะเลี้ยงเพิ่ม ปริมาณ โดยไม่เพิ่มต้นทุนการผลิต ที่สำคัญ คือ จะช่วยรักษาสภาพแวดล้อม และความยั่งยืนของ ระบบนิเวศน์

บทบาทตามธรรมชาติของจุลินทรีย์ คือ ผู้ย่อยสลาย โดยจุลินทรีย์ จะเป็นตัวการทำให้ ทุกอย่างที่มาจากพืชและสัตว์เน่าเปื่อย ผุพัง แหลกละเอียด จนไม่เหลือซาก กลายเป็นดิน ที่ยังคงมี ธาตุอาหารที่มีอยู่ก่อนการย่อยสลาย ธาตุอาหารจะละลายน้ำได้ และรากของพืชจะดูดกลับไปเลี้ยง ต้นไม้ให้เจริญเติบโตงอกงาม

จุลินทรีย์มีศักยภาพในการย่อยสลายเศษซากพืชที่อยู่ในดินออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

1. แบคทีเรีย
2. แอคติโนไมซีต
3. รา
4. สาหร่าย
5. โปรโตซัว

ในปัจจุบันวงการเกษตรตระหนักถึง พิษภัยของสารเคมีที่มีต่อสุขภาพของผู้ใช้ ผู้ผลิตและ ผู้บริโภครวมทั้งต่อสิ่งแวดล้อม และต่อระบบนิเวศน์ต่าง ๆ เช่น ระบบนิเวศน์น้ำ ระบบนิเวศน์ดิน ระบบนิเวศน์เกษตรรวมถึงมลพิษในอากาศ ในกฎหมายระหว่างประเทศเกี่ยวกับการเกษตร มีการ กำหนดมาตรการควบคุมปริมาณสารเคมีที่ปนเปื้อนอย่างเคร่งครัด

ในการเกษตรธุรกิจ ที่ปลูกพืชชนิดเดียว หรือที่เรียกกันว่าพืชชนิดเดียว ได้แสวงหาวิธีการทดแทนสารเคมีที่เคยใช้ผู้มีการศึกษา และทดลองใช้จุลินทรีย์ชนิดต่าง เนื่องจากขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญประกอบกับความจำกัดทางด้านเวลาและวิธีการผลิตขั้นต้นแรก การจำจุลินทรีย์ไปเพาะเลี้ยง และผลิตในระบบธุรกิจอุตสาหกรรม มาใช้เป็นการนำเข้าจากนอกพื้นที่ นอกจากระบบนิเวศน์เกษตรของตน ต่อมาจึงมีการส่งเสริมการใช้และการเพาะเลี้ยงจุลินทรีย์ ภายในพื้นที่ด้วยวิธีการง่าย ๆ เป็นธรรมชาติทุกคนสามารถทำได้แม้เกษตรกร ที่ไม่มีความรู้สูง สามารถทำได้ อุปกรณ์หรือเครื่องมือที่ใช้ก็เป็นของพื้นบ้าน หาได้ทั่วครัวเรือนวิธีใช้ก็ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ปลอดภัย ราคาถูก

การนำเข้าจุลินทรีย์เพาะเลี้ยง และผลิตในระบบธุรกิจอุตสาหกรรมมาใช้ในพื้นที่เกษตร หรือการนำเข้าจุลินทรีย์ต่างถิ่นไม่ว่าสายพันธุ์ใด มาใช้ในปริมาณมาก จะมีผลกระทบต่อระบบจุลินทรีย์ในพื้นที่ จะทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง แม้ว่าจุลินทรีย์ที่นำเข้าจะเป็นประโยชน์แก่พืช และมนุษย์ก็ตาม การสูญเสียความหลากหลาย ย่อมเป็นธรรมชาติ อาจทำให้พืชมีความเครียดและเกิดโรคได้ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นวิธทางเดียวที่จะรักษา และเสริมความแข็งแรงให้กับสุขภาพของพืช นอกจากนี้การนำเข้าจุลินทรีย์เป็นรายจ่ายที่เพิ่มต้นทุนการผลิต และการขาดทุนดุลการค้ากับต่างประเทศอีกด้วย

จุลินทรีย์ในพื้นที่เป็นจุลินทรีย์ที่มีศักยภาพ สามารถเก็บจากใบไม้ที่พบในป่า หรือจากดินอุดมสมบูรณ์นำมาเพาะเลี้ยงด้วยรำข้าวหรือธัญอาหารประเภทเดียวกัน เพื่อใช้บำรุงโครงสร้างของดินลักษณะทั่วไปของจุลินทรีย์

1. จุลินทรีย์ของเหลวสีน้ำตาล กลิ่นหอม อมเปรี้ยว อมหวาน
2. เป็นกลุ่มจุลินทรีย์ที่มีชีวิต และไม่สามารถใช้ร่วมกับสารเคมียาปฏิชีวนะและยามาแมลง
3. จุลินทรีย์ไม่เป็นอันตรายต่อชีวิต เช่น คน สัตว์ พืช และแมลงที่เป็นประโยชน์
4. ช่วยปรับสภาพสมดุลของสิ่งมีชีวิตและแวดล้อม
5. เป็นกลุ่มจุลินทรีย์ที่ทุกคนสามารถนำไปเพาะขาย

การเก็บรักษา

1. จุลินทรีย์สามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน หลายปี ในอุณหภูมิปกติ ไม่เกิน 45-50 องศาเซลเซียส โดยปิดฝาให้สนิทอย่าให้อากาศเข้า และอย่าเก็บในตู้เย็น
2. ทุกครั้งที่แบ่งไปใช้ต้องรีบปิดฝาให้สนิท
3. การนำจุลินทรีย์ไปขยายต่อควรใช้ภาชนะที่สะอาด และใช้ให้หมดภายในเวลาที่เหมาะสม

4. การเก็บไว้หลาย ๆ วัน โดยไม่มีการเคลื่อนไหวในภาชนะจะมีฝ้าขาวเหมือนน้ำนั้น คือการทำงานของจุลินทรีย์ที่พักตัว เมื่อเขย่าแล้วทิ้งไว้ชั่วขณะ ฝ้าขาวจะสลายตัวกลับไปอยู่ในจุลินทรีย์เหมือนเดิม
5. เมื่อนำไปขยายเชื้อในน้ำและกากน้ำตาล จุลินทรีย์จะมีกลิ่นหอมและเป็นฟองขาว ๆ ภายใน 2-3 วัน ถ้าไม่มีฟองดังกล่าวว่าการหมักขยายเชื้อยังไม่ได้ผล
6. จุลินทรีย์ที่นำไปขยายเชื้อแล้วควรใช้ภายใน 7 วัน หลังจากหมักได้ที่แล้วเพื่อป้องกันการเสื่อมคุณภาพที่อาจเกิดจากความไม่สะอาดของน้ำ ภาชนะและสิ่งแปลกปลอมจากอากาศ เพราะจุลินทรีย์ส่วนใหญ่ไม่ต้องการอากาศ
7. ถ้าใช้ไม่หมดภายใน 3 วัน ต้องปิดฝาให้สนิทด้วยพลาสติก เพื่อไม่ให้อากาศเข้า ก่อนใช้ทุกครั้งต้องตรวจดูก่อนว่ายังมีกลิ่นหอมเปรี้ยว อมหวาน และมีรสเปรี้ยวหรือไม่ ถ้ามีแสดงว่าใช้ได้

ประโยชน์ของจุลินทรีย์โดยทั่วไป

1. ด้านเกษตร

- 1.1 ช่วยปรับสภาพเป็นกรด – ด่างในดินและน้ำ
- 1.2 ช่วยแก้ปัญหาจากแมลงศัตรูพืชและโรคระบาดต่าง ๆ
- 1.3 ช่วยปรับสภาพเดิมให้ร่วนซุย อุ่มน้ำ และให้อากาศผ่านได้อย่างเหมาะสม
- 1.4 ช่วยย่อยสลายอินทรีย์วัตถุให้เป็นอาหารแก่พืช พืชสามารถดูดซึมไปใช้ได้โดย ไม่ต้องใช้พลังงานมากเหมือนให้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์
- 1.5 ช่วยสร้างฮอร์โมนพืชให้ผลผลิตสูงและคุณภาพดีขึ้น
- 1.6 ช่วยให้ผลผลิตคงทน สามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน มีประโยชน์ต่อการขนส่งไกล ๆ เช่น ส่งออกต่างประเทศ

2. ด้านปศุสัตว์

- 2.1 ช่วยกำจัดกลิ่นเหม็นจากฟาร์มปศุสัตว์ไก่ และสุกรได้ภายในเวลา 24 ชั่วโมง
- 2.2 ช่วยป้องกันโรคอหิวาต์ และโรคระบาดต่าง ๆ ในสัตว์แทนยาปฏิชีวนะและอื่น ๆ ได้
- 2.3 ช่วยกำจัดน้ำเสียฟาร์มได้ภายใน 1-2 สัปดาห์
- 2.4 ช่วยป้องกันแมลงวัน ด้วยการตัดวงจรชีวิตของหนอนแมลงวันไม่ให้เข้าคอกแก็เกิดเป็นตัวแมลงวัน
- 2.5 ช่วยเสริมสุขภาพสัตว์เลี้ยงทำให้สัตว์แข็งแรงมีความต้านทานโรคให้ผลผลิตสูงและอัตราการตายต่ำ

3. ด้านการประมง

- 3.1 ช่วยควบคุมคุณภาพน้ำในบ่อสัตว์น้ำได้
- 3.2 ช่วยแก้ปัญหาโรคพยาธิในน้ำ ซึ่งเป็นอันตรายต่อกุ้ง ปลา ปู กบ หรือสัตว์ที่เลี้ยงได้
- 3.3 ช่วยรักษาโรคผลต่าง ๆ ในปลา กบ ได้
- 3.4 ช่วยลดปริมาณจี้เลนในบ่อ ช่วยให้เลนไม่เน่าเหม็น สามารถนำไปผสมเป็นปุ๋ยหมักใช้กับพืชต่าง ๆ ได้ดี

4. ด้านสิ่งแวดล้อม

- 4.1 ช่วยบำบัดน้ำเสียจากการเกษตร การปศุสัตว์ การประมง โรงงานอุตสาหกรรม ชุมชน และสถานประกอบการทั่วไป
- 4.2 ช่วยกำจัดกลิ่นจากขยะการเลี้ยงสัตว์ โรงงานอุตสาหกรรม และชุมชนต่าง ๆ
- 4.3 ปรับสภาพของเสีย เช่น เศษอาหารจากครัวเรือนให้เป็นประโยชน์ต่อการเลี้ยงและการเพาะปลูก
- 4.4 กำจัดขยะด้วยการย่อยสลายให้มีจำนวนลดน้อยลง และนำไปใช้ประโยชน์ คือ จุลินทรีย์ช่วยย่อยสลายซากพืช ซากสัตว์ให้กลายเป็นสารอาหารแก่พืช จุลินทรีย์มีประสิทธิภาพสร้างความสมบูรณ์ให้ดินเป็นประโยชน์ต่อพืช ทำให้ได้ผลผลิตที่ดี มีคุณภาพจุลินทรีย์ สามารถเกิดได้เองตามธรรมชาติ แต่สภาพการใช้สารเคมีการบดกรุกทำลายป่าเป็นสาเหตุให้จุลินทรีย์ถูกทำลาย

DM5 (ดอนผิงแดด ม.5)

คือ สามารถนำไปใช้ได้หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร การปศุสัตว์ การประมง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ถ้ามีการใช้จุลินทรีย์ DM5 กันกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ขึ้นไป จุลินทรีย์ DM5 ยังสามารถช่วยแก้ปัญหาอุทกภัยที่โลกร้อนขึ้นทุกขณะ เพราะจุลินทรีย์จะช่วยสร้างออกซิเจนเพิ่มขึ้น

การทำหัวเชื้อจุลินทรีย์ DM5 (ดอนผิงแคด ม.5)

ส่วนประกอบ

ดินที่มีจุลินทรีย์ ครึ่งกิโลกรัม (ดินที่เก็บมาจากป่า จะมีจุลินทรีย์หลากหลายสายพันธุ์)

ไบโไฟ	1	ปีบ
รำละเอียด	½	ปีบ
แกลบดิบ	1	ปีบ
น้ำ	1	ปีบ
ลองปุ่น	1	ใบ

วิธีทำ

นำแกลบดิบ ไบโไฟ และดินจุลินทรีย์ คลุกเคล้าให้เข้ากัน รดน้ำใส่ไว้ในลองปุ่น ใส่รำละเอียดคลุกเคล้าให้เข้ากันอีกรอบ ใช้แกลบปิดทุก 24 ชั่วโมง ต้องกลับกองขยะเพื่อระบายความร้อน

วิธีการทำหัวเชื้อจุลินทรีย์น้ำ

ส่วนประกอบ

ถังพลาสติก 200 ลิตร (มีฝาปิด)	1	ลูก
ถุงในลอน กว้าง 8 นิ้ว x ยาว 12 นิ้ว	1	ใบ
น้ำสะอาด	175	ลิตร
กากน้ำตาล	15	ลิตร

วิธีทำ

นำน้ำใส่ในถัง 175 ลิตร ใส่กากน้ำตาล 15 ลิตร คนให้เข้ากัน ใส่ถุงในลอนบรรจุเชื้อจุลินทรีย์ คนไปมาปิดฝาให้สนิทระบายอากาศทุก 24 ชั่วโมง หมักไว้ 15 วัน เชื้อราขึ้นพร้อมใช้งาน

การทำปุ๋ยจุลินทรีย์ชีวภาพ

ส่วนประกอบ

มูลสัตว์	1	ส่วน
แกลบดิบ	1	ส่วน
น้ำ	10	ลิตร
กากน้ำตาล	10	ลิตร
จุลินทรีย์ DM5 (คอนฟิงแคด ม.5)	20	ซีซี

วิธีทำ

นำมูลสัตว์ทุกกองเป็นยอดแหลม เททับแกลบดิบคลุกเคล้าให้เข้ากัน ผสมน้ำ กากน้ำตาล จุลินทรีย์ลดลงบนกอง และเคล้าให้ขึ้นเท่ากัน 50% ใส่รำละเอียดคลุกเคล้าให้เข้ากันอีกครั้ง วิธีเก็บใส่กระสอบเก็บในร่ม

ประโยชน์ของปุ๋ยหมัก

- ปรับโครงสร้างดินให้ร่วนซุย ระบายน้ำ อากาศ
- ปรับสภาพความเป็นกรด ด่างของดินให้เป็นกลางและมีแร่ธาตุครบ กรด คือ เปรี๊ยะ ด่าง คือ ฝาด

การหลีกเลี่ยงยาคุมหญ้าในข้าว

เพื่อการหลีกเลี่ยงการใช้สารกำจัดหญ้า (ลดการฉีดยาคุม)

ก่อนที่จะหว่านข้าวต้องมีแผนก่อนแช่ข้าวปลูก ให้มีการทำเทือกก่อนแล้วแช่ข้าวโดยมีวิธีการคำนวณวันหว่านดังนี้

นับวันที่จะหว่านข้าวไว้ในนาอีก 1 คืบ เป็น คืบที่ 4 เช้าวันที่ 5 ปล่อยน้ำทิ้ง ครอบ 7 วัน นำน้ำเข้ามาเมื่อข้าวอายุ 7 วัน หญ้ามีอายุได้ 3 วัน อายุน้อยกว่าข้าวเมื่อนำเข้ามา น้ำท่วมหญ้าแต่ไม่ท่วมข้าว จะทำให้หญ้าตายไป

ฮอร์โมนรอกหมู

ส่วนประกอบ

รอกหมูคลอดใหม่ ๆ	1	รอก
กากน้ำตาล	500	ซีซี
น้ำ	10	ซีซี
จุลินทรีย์ DM5 (คอนฟิงแคด)		

วิธีทำ

นำรอกหมูใส่กระสอบบาง ๆ มัดปากกระสอบใต้น้ำถัง และใส่ส่วนประกอบที่เหลือคนให้เข้ากัน ปิดฝาให้แน่น หมักไว้ 15-30 วัน (หมายเหตุ หากไม่มีรอกหมูให้ใช้ปลาแทน ในอัตรา 3/1)

ฮอร์โมนผลไม้

ส่วนประกอบ

ฟักทอง	2	กก.
จุลินทรีย์ DM5 (คอนฟิงแคด)	40	กก.
มะละกอ	2	กก.
กากน้ำตาล	40	ซีซี
น้ำสะอาดเล็กน้อย		

วิธีทำ

นำผลไม้ทั้งหมดมาสับหยาบ ใส่ในถัง ตามด้วยส่วนผสมที่เหลือ คนให้เข้ากัน หมักไว้ 8 วัน ทุก 2 วัน ให้เปิดฝา เก็บได้ 3 เดือน อัตราการใช้ 1 ช้อน/น้ำ 5 ลิตร

ฮอร์โมนทำให้ข้าวเร่งโต

ส่วนประกอบ

นมสด	10	กก.
น้ำข้าวข้าว	1	กก.
กลูโคส	1	กก.

วิธีทำ

นำทั้ง 3 อย่างมารวมกัน คนให้เข้ากันเก็บไว้ 1 คืน หรือ 12 ชั่วโมง ใช้อัตราส่วน 30 ซีซี/น้ำ 20 ลิตร นำไปฉีดพ่น ทำให้ข้าวเขียวเร่งโต

การทำหัวเชื้อขับไล่แมลงสูตรที่ 1 (เข้มข้น)

ส่วนผสม เหล้าขาว 1 ส่วน น้ำส้มสายชู 1 ส่วน กากน้ำตาล 1 ส่วน จุลินทรีย์ DM5 1 ส่วน

วิธีทำ นำส่วนผสมทั้งหมดผสมให้เข้ากันทิ้งไว้ 24 ชั่วโมง

อัตราการใช้ 1 ช้อนแกง ต่อน้ำ 5 ลิตร

การทำหัวเชื้อขับไล่แมลงสูตรที่ 2 (สูตรประหยัด)

ส่วนผสม เหล้าขาว 1 ส่วน น้ำส้มสายชู 1 ส่วน กากน้ำตาล 1 ส่วน จุลินทรีย์ DM5 1 ส่วน
น้ำสะอาด 6 ส่วน

วิธีทำ นำส่วนผสมทั้งหมดผสมให้เข้ากัน ทิ้งไว้ 15 วัน

อัตราการใช้ 1 ช้อนแกงต่อน้ำ 5 ลิตร

หมายเหตุ หากสารไล่แมลงมีประสิทธิภาพให้นำน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง (จากสมุนไพรพื้นบ้าน) บวกกับหัวเชื้อสารขับไล่แมลง แต่หากเป็นพืชที่อ่อนแอ บอบบาง ให้ลดอัตราส่วนลง

สารป้องกันแมลงศัตรูพืช

พืชผักสมุนไพร รสขม รสเผ็ด หั่นเป็นชิ้นเล็ก	30	กก.
กากน้ำตาล	30	กก.
น้ำ	30	ซีซี
จุลินทรีย์ DM5 (คอนฟิงแคด)	30	ซีซี

วิธีทำ

นำส่วนผสมทั้งหมดหมักรวมกันไว้ ประมาณ 8 วัน จะได้สารป้องกันแมลงอย่างดี สามารถเก็บไว้ใช้ได้ 6 เดือน

อัตราการใช้ ใช้สารป้องกันแมลง 2-3 ซ่อนแกง ต่อน้ำ 20 ลิตร

หมายเหตุ หากแมลงคือยา ให้เปลี่ยนตัวสมุนไพรบ้าง

สารจับใบ

น้ำมันพืช	1	ขวด
น้ำยาล้างจาน	1	ขวด

วิธีทำ

นำส่วนผสมทั้งสองอย่างมาผสมรวมกัน ใช้ไม้คนจนเนียนเป็นเนื้อเดียวกัน

อัตราการใช้ ใช้ 20 ซีซี/น้ำ 20 ลิตร ใช้เป็นสารจับใบดีนัก

การทำยูเรีย

จี๋หมูเนื้อ (แห้ง)	3	กก.
น้ำ	5	ลิตร
จุลินทรีย์ DM5 (คอนฟิงแคด)	10	ซีซี
กากน้ำตาล	10	ซีซี

***หมักไว้ 3 วัน ใช้ฉีดพ่น หรือหยดในนาแทนปุ๋ยยูเรีย

การกำจัดหอยเชอรี่ในนาข้าว

ส่วนใหญ่การรบกวนของหอยเชอรี่ในนาข้าว จะทำได้ในช่วงข้าวมีอายุ 1 – 25 วัน เนื่องจากข้าวยังเล็ก หอยเชอรี่มักเข้ามาทำลายให้เกิดการเสียหายได้

1. ใช้ปลายข้าวหว่านลงไปรอบ ๆ แอ่งน้ำ หอยเชอรี่มากินเมล็ดข้าวทำให้เกิดการท้องอืดตาย
2. ใช้มะกรูดผ่าซีกใส่ลงไปแอ่งน้ำ ความซ่าของผิวมะกรูดจะทำลายเมือกของหอยแห้งตาย
3. ใช้สารไล่แมลงต่าง ๆ หยดลงน้ำ นอกจากนี้ยังเป็นสารที่สามารถทำหมันหอยเชอรี่

หมักสมุนไพรสูตรรวมมิตร

กำจัดหนอน	กำจัดแมลง	รา ไวรัส และแบคทีเรีย
หางไหลแดง, ขาว	หางไหลแดง	ว่านน้ำ
หนอนตายยาก (ตัวเมีย)	ยาสูบยาจุน	ลูกกะบูน
สาบเสือ	สบู่ดำ	ต้นสาบเสือ ใบ
บอระเพ็ด	ใบผกากรอง	ต้นสบู่ดำ
หัวขมิ้นชัน	ใบน้อยหน่า	เปลือกว่านหางจระเข้
หัวไพล	ต้นดาวเรือง	เปลือกมังคุด
ลูกควินิน	ใบยอ	เปลือกเงาะ
เถาวัลย์ยาง	ใบมะระขี้นก	เปลือกต้นแค
เถาวัลย์แดง	เปลือกว่านหางจระเข้	หัวไพล หัวขมิ้นชัน
หัวกลอย	ตะไคร้หอม ตะไคร้แกง	ชะพลู ก้านพลู
เมล็ดสะเดา	พริกไทย	พริกสด
ต้นสบู่ดำ	พริกสด	รากหม่อน
ลูกยี่โถ	หัวกลอย	ต้นเสยยะ
ลูกสลอด	ลูกยี่โถ	ใบมะเขือเทศ
เทียนหยด	เมล็ดตะหุง	ลูกหมากสด
ยาสูบ ยาจุน	สาบเสือ	ตะไคร้หอม ตะไคร้แกง
ต้นส้มเช้า	ว่านน้ำ	เปลือกประตู
ใบหนามจีแรด	ดอกดาวเรือง	เปลือกงวงกล้วย
ชะพลู ก้านพลู	ชิง ข่า ดีปลี	ต้นเทียนหยด
เมล็ดมันแกว	โหระพา สะระแหน่	ลูกอินทนิปป่า

วิธีทำ

นำสมุนไพรแต่ละสูตร สูตรละประมาณ 10 ชนิดขึ้นไป อย่างละเท่า ๆ กัน สับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ถัง 200 ลิตร เติมห่อข้าว 28 -40 กิโลกรัม 10 ขวด น้ำส้มสายชูกลั่น 5% 10 ขวด กากน้ำตาล 5 ลิตร อีเอ็ม 5 ลิตร เติมน้ำสะอาดให้ท่วมสมุนไพรหาของหนัก ๆ ทับสมุนไพรอย่าให้ลอยขึ้นมาหมัก 7 วัน เก็บไว้ในที่ร่ม เมื่อครบกำหนดกรองเอาน้ำนำไปใช้ได้

วิธีใช้

1. ไม้ยืนต้น 5 – 6 ชั้นแคง ต่อน้ำ 1 ปีบ ฉีดพ่นทุก 3 – 5 วันต่อครั้ง
2. ไม้ล้มลุก 3 -5 ชั้นแคง ต่อน้ำ 1 ปีบ ฉีดพ่นทุก 3 – 5 วันต่อครั้ง

สมุนไพรเฉพาะโรคแมลงศัตรูพืช

โรค/แมลงศัตรูพืช	สมุนไพรที่ใช้ทำสารสกัด
1. เพลี้ยไฟ	หางไหล เมล็ดสะเดา ยาสูบ สาบเสือ ตะไคร้หอม หรือ ตะไคร้แคง ใบดาวเรือง กระจีตขี้ม ข่า พริก คีปรี
2. แมลงห้ำขาว	กระจีตขี้ม พริกไทย ลูกมะกรูด ขึ้นฉ่าย ตะไคร้หอม หรือ ตะไคร้แคง สบู่ต้น
3. หมัดกระโดด	(ทางใบ) ตะไคร้หอม หรือตะไคร้แคง ขิง ข่า ใบน้อยหน้า หางไหล หนอนตายอยาก
4. เพลี้ยอ่อน	เมล็ดสะเดา ยาสูบ ยี่หระ หางไหล เหล้าขาว หัว น้ำส้มสายชู
5. เพลี้ยแป้ง	ยาสูบ เมล็ดสะเดา บอระเพ็ด ตะไคร้หอม ตะไคร้แคง สาบเสือ กระจีตขี้ม น้ำมันก๊าด
6. รากเน่าโคนเน่า	เปลือกมะม่วงหิมพานต์ เทียนหยด รากหม่อน
7. ผลเน่า	ต้นกระดุกไก่ ว่านน้ำ ตะไคร้หอม กระจีตขี้ม โหระพา ใบยูคาลิปตัส
8. ไส้เดือนฝอย	เมล็ดสะเดา ละหุ่ง ใบยูคาลิปตัส สาบเสือ แขง เลี่ยน ปะทัดจีน ใบดาวเรือง ตะไคร้หอม
9. โรคเน่าคอดิน	ใบมะรุมาแห้ง กระจีตขี้ม ผิวมะกรูด รากหม่อน
10. โรคใบจุด	ว่านน้ำ ใบกระดุกไก่ ลูกปะคำตีควาย เปลือกมะม่วงหิมพานต์
11. หนอนกินข้อ เพลี้ยไฟ ไรขาว ไรแดง เพลี้ยจักจั่น	หางไหล
12. ค้างเจะเม็ด ค้างวงขาว มอดข้าวเปลือก หนอนกระทู้ไรแดง	ขมิ้นชัน

โรค/แมลงศัตรูพืช	สมุนไพรที่ใช้ทำสารสกัด
13. หนอนชอนใบ หนอนม้วนใบ หนอนแปะใบ หนอนแก้ว	สบู่ดำ
14. หนอนกระทู้ หนอนคืบ หนอนใย หนอนหลอด หนอนม้วน หนอนเจาะ ยอด ดอก ผล ราสนิม ราน้ำค้าง ราแป้ง	ตะไคร้หอม
15. เพลี้ยอ่อน หนอนกระทู้ ราน้ำค้าง ราแป้ง ราสนิม	กระเทียม
16. เพลี้ยไฟ เพลี้ยอ่อน เตาแดง หนอน ต่าง ๆ ราแป้ง ราน้ำค้าง รากเน่า โคน เน่า โรคเหี่ยว โรคใบหุด/ด่าง/ไหม้ ราก ปม (ไส้เดือนฝอย)	สะเดา ข่า ตะไคร้
17. หนอนกระโดด หอยเจดีย์ หอยทาก หนอนใย หนอนกระทู้ หนอนคืบ เตา แดง รากใบจุด ราน้ำค้าง	สะเดา หางไหล ยาสูบ
18. ดั้วหมัดฝัก หนอนใย หนอนเจาะ ต้น ไส้เดือนฝอย รา/แบคทีเรียบางชนิด	ใบมะเขือเทศสด
19. เพลี้ยง ไร รา ดั้ว หมัดฝัก ดั้ว เจาะสมอ หนอนกระทู้ หนอนชอน ใบ หนอนม้วนใบ หนอนคืบ หนอน กระทู้	ยาสูบ ชุน
20. โรคจากไวรัสทุกชนิด ขับไล่แมลง	พริกเผ็ด ๆ ทุกประเภท
21. ราในต้น รากเน่า โคนเน่า ผลเน่า (ในแตง ฝัก) เน่าคอดิน (คะน้ำ) แง่งขิง เน่า	ใบมะรุม (รองก้นหลุม)
22. หนอนกระทู้ หนอนใย หนอนคืบ เพลี้ยกระโดด เพลี้ยไฟ เพลี้ยจักจั่น	สาบเสือ

โรค/แมลงศัตรูพืช	สมุนไพรที่ใช้ทำสารสกัด
23. โรคใบจุด ผลเน่า โรครา	วานน้ำ
24. โรคเน่าคอดิน ราเน่า โคนเน่า	รากหม่อน
25. หมักกระโดด หนอนต่าง ๆ	หนอนตายอยาก
26. ไล่เดือนฝอย ไล่แมลง	เม็กละหุ่ง
27. หนอนกอ หนอนต่าง ๆ ไล่แมลง	ห้วกลอย
28. หนอนต่าง ๆ	บอระเพ็ด

*** “แผ่นปลิว” สีสันชีวิตไทย “โดย พ.ท.วิระ ใจหนักแน่น (ลิม ชา กัสส์)”

น้ำส้มควันไม้ (Wood Vinegar)

น้ำส้มควันไม้ที่มีประโยชน์มากมาย ถือว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้งานได้ครอบจักรวาล เช่นเดียวกับถ่านไม้ ไม่ว่าจะเป็นนำมาใช้ในครัวเรือน ใช้ในงานอุตสาหกรรม ปศุสัตว์ และอุตสาหกรรม การผลิตอีกสารพัดชนิด ทั้งนี้คุณสมบัติที่โดดเด่นที่สุดของน้ำส้มควันไม้ คือ เป็นผลิตภัณฑ์ ธรรมชาติ สอดคล้องกับกระแสบริโภคนิยมในปัจจุบันที่เน้นเรื่องความปลอดภัย ปลอดภัย สารพิษ สามารถ ใช้ได้อย่างสะดวกไร้สารเคมีตกค้าง ส่งผลให้มีการผลิตน้ำส้มควันไม้เข้าสู่ตลาดอุตสาหกรรม เป็น เรื่องที่ไม่ยากเย็นมากนัก

น้ำส้มควันไม้เป็นของเหลวสีน้ำตาลใสมีกลิ่นควันไฟ มีรสเปรี้ยวเนื่องจากสภาพความเป็นกรด โดยของเหลวนี้ผลิตจากการควบแน่นของควันไฟ ที่เกิดขึ้นในขณะที่ไม้พินกำลัง เปลี่ยนเป็นถ่านในเตาเผา (ขั้นตอนที่เรียกว่า Carbonization) ที่มีอุณหภูมิระหว่าง 300 – 400 องศาเซลเซียส ในสภาวะอุณหภูมิดังกล่าวสารประกอบต่าง ๆ ในไม้พินจะถูกความร้อนสลายตัวทำให้เกิดเป็นสารประกอบใหม่ ๆ ที่เรียกว่า น้ำส้มควันไม้ วูดเนการ์ (Wood Vinegar) อันเป็นประโยชน์ในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืช การเลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ หรือการนำไปใช้งานโรงงาน อุตสาหกรรมอื่น

น้ำส้มควันไม้มีสารประกอบมากกว่า 20 ชนิด เช่น กรดอินทรีย์ และแอลกอฮอล์ชนิดต่าง ๆ รวมทั้งสารอินทรีย์อื่น ๆ เช่น กรดอะซิติก (Acetic Acid) กรดโพรไพโอเนอิก (Propionic Acid) และแร่ธาตุตามธรรมชาติอีกนานาชนิด ซึ่งเป็นประโยชน์หลายประการจริง ๆ ในประเทศญี่ปุ่นการใช้งานของผลผลิตพลอยได้ จากการเผาถ่าน คือน้ำส้มควันไม้แพร่หลายมานานมากแล้ว ใช้กันทั้งในอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมเป็นผลอย่างดี เชื่อถือได้ทีเดียว ส่วนในการใช้งานในบ้านเรือน งานน้ำส้มควันไม้ยังอยู่ในวงจำกัด แต่ขณะนี้กำลังเผยแพร่ออกไปมากแล้ว คือตอนนี้เรากำลังผลิตไม่เพียงพอ ตลาดรองรับผลผลิตจึงยังไม่คึกคักได้มากนัก จึงต้องเน้นการขยายฐานการผลิตสูงถึงเดือนละ 1,200 ลิตร/เตา แต่ความต้องการจากโรงงานอุตสาหกรรมบางแห่ง หากจะเลือกใช้ผลิตภัณฑ์น้ำส้มควันไม้ดังกล่าว มีความต้องการเป็นหมื่นลิตร/เดือน เพราะถ่านไม้ที่ผลิตได้ราคาขายขั้นต่ำก็โลกรัมละ 5 บาท แต่มีจำนวนมากกว่าน้ำส้มควันไม้ประมาณ 5 เท่า ซึ่งก็ยังเทียบไม่ได้กับราคาน้ำส้มควันไม้ ดังนั้นผลพลอยได้ที่แปรรูปจากของเสียชนิดนี้เอง ที่น่าจะโดดเด่นขึ้นมาในแง่ของผลตอบแทนมากกว่าผลผลิตหลัก

น้ำส้มควันไม้บริสุทธิ์จึงจะใช้งานได้ดี

เนื่องจากคุณสมบัติที่เป็นกรด (ค่า pH ประมาณ 1.5 – 3.7) จึงควรใช้ถังพลาสติกขนาดที่เหมาะสมกับปริมาณน้ำส้มควันไม้ที่เก็บได้ เป็นภาชนะสำหรับเก็บน้ำส้มควันไม้ดิบที่เก็บสะสมได้จากปล่องควัน ซึ่งในการเลือกเก็บผลผลิตควันไม้นี้ จากของเตาสามารถตรวจสอบได้จากเทอร์โมมิเตอร์ที่วัดอุณหภูมิที่บริเวณปากปล่องควันตามมาตรฐานนั้น และควรเก็บผลผลิตน้ำส้มควันไม้ได้ในช่วงอุณหภูมิที่ปากปล่องระหว่าง 80 องศาเซลเซียส ถึง 150 องศาเซลเซียส ซึ่งอุณหภูมิภายในเตาเผาจะเท่ากับ 300 – 400 องศาเซลเซียส และเป็นช่วงที่ผลผลิตจะมีคุณภาพที่ดีที่สุด น้ำส้มควันไม้ดิบที่เก็บจากการกลั่นตัวที่ปล่องควัน ยังไม่สามารถนำมาใช้งานได้ทันที เนื่องจากยังมีส่วนประกอบบางอย่างที่อาจจะเป็นอันตรายต่อพืช หรือสิ่งมีชีวิตได้ เช่น น้ำมันดิบ (Tar) ที่อาจจะไปปิดปากใบ และเกาะติดรากทำให้พืชเติบโตช้าและตายได้ ดังนั้นการทำน้ำส้มควันไม้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริง จะผ่านขั้นตอนการทำให้บริสุทธิ์เสียก่อน ซึ่งมีวิธีการ 3 วิธี ดังนี้

การปล่อยให้ตกตะกอน

น้ำส้มควันไม้ที่เก็บได้มาจากการกลั่นในถังทรงสูง การทิ้งให้ตกตะกอนในระยะเวลา 90 วัน จะทำให้น้ำส้มควันไม้แยกตัวเป็นสามระดับ ชั้นบนจะเป็นน้ำมันใส ชั้นกลางจะเป็นของเหลวสีชา ซึ่งก็คือน้ำส้มควันไม้ที่ไปใช้ประโยชน์ ส่วนชั้นล่างสุดนั้นเป็นของเหลวสีดำ เราสามารถลดเวลาการตกตะกอนโดยการผสมผงถ่านประมาณ 5% ของน้ำหนักรวมน้ำส้มควันไม้ทั้งหมด โดยผงถ่านจะดูดซับทั้งน้ำมันใสชั้นบน และน้ำมันดิบลงสู่ชั้นล่างสุดที่เร็วเพียง 45 วัน ถึงตะกอนนี้ควรติดตั้งวาล์ว 3 ระดับ หรือ 2 ระดับ ในกรณีเลือกผงถ่านช่วยตกตะกอนโดยวาล์วนี้จะช่วยในการเก็บผลผลิตให้สะดวกขึ้น หลังจากการตกตะกอนในถังจนครบกำหนด แล้วจึงนำของเหลวสีชาในชั้นกลางมากรองอีกครั้ง ด้วยผ้ากรองจึงจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ น้ำส้มควันไม้ที่บริสุทธิ์ควรมีน้ำมันดิบไม่เกิน 1% ง่ายๆ ๆ ด้วยสายตา น้ำส้มควันไม้จะมีสีใส ถึง สีชา หากมีสีดำแสดงถึงความหนาแน่นของน้ำมันดิบ ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการนำไปใช้งาน

การกรองและกลั่น

การกลั่นและกรอง ซึ่งทั้งสองวิธีการทำน้ำส้มควันไม้ให้บริสุทธิ์ เป็นเทคนิคที่ค่อนข้างยุ่งยาก นิยมใช้กันระดับอุตสาหกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตน้ำส้มควันไม้ที่มีคุณสมบัติเฉพาะในอุตสาหกรรม

การสร้างเตาเผาถ่านโดยใช้ถังน้ำมันขนาด 200 ลิตร

เป็นการประยุกต์ใช้วัสดุที่เหลือใช้ ที่มีอยู่ใกล้ตัวราคาไม่สูงเกินไป เหมาะสมกับเกษตรกร และผู้สนใจที่จะผลิตถ่านที่มีคุณภาพสูง และยังสามารถเก็บน้ำส้มควันไม้ซึ่งเป็นผลผลิตที่มีคุณภาพสูงกว่าถ่านที่ผลิตได้เสียอีก อีกทั้งประโยชน์ที่นำไปใช้เสมือนหนึ่งครอบครัวจากรวม ที่มีคุณค่าอันนับประการ ถ้าวู้จักใช้และรู้จักวิธีการผลิต

ตารางแสดงระยะเวลาการเผาถ่าน

อุณหภูมิในเตา (องศา)		อุณหภูมิที่ปล่องควัน	
ควันใสสีเทา	800 องศา		
สีม่วงน้ำเงิน	700 องศา		
น้ำเงินปนขาว	600 องศา	ระะเวลาน้ำมันทาร์ออก	120 องศา
	500 องศา		85 องศา
	400 องศา	ระะเวลาน้ำมันส้มควันไม้	80 องศา
น้ำตาลปนขาว	300 องศา		75 องศา
	280 องศา	70 องศา	
ขาวปนเทา	200 องศา	ไล่ ความชื้นในใบไม้	60 องศา
	150 องศา		55 องศา

หมายเหตุ ถ้าวัดอุณหภูมิปากปล่องได้ 80°C ให้เริ่มเก็บน้ำส้มควันไม้ได้แล้ว และหยุดเก็บเมื่ออุณหภูมิ 150°C เพราะถ้าเก็บต่อไปจะมีดินน้ำมันปน

“มาคีนสู่ธรรมชาติด้วยน้ำวิเศษจากธรรมชาติ น้ำส้มควันไม้ไพศาลี (Wood Vinegar)”

น้ำส้มควันไม้เป็นของเหลวสีน้ำตาลใส มีควันไฟที่ได้มาจากการควนแน่นของควันที่เกิดจากการผลิตถ่านผ่านกระบวนการตกตะกอนเป็นเวลา 3 เดือน หลังจากนั้นนำมากรองจึงได้น้ำส้มควันไม้ที่มีคุณภาพ

คุณสมบัติมีฤทธิ์เป็นกรดและประกอบด้วยสารที่มีประโยชน์มากชนิดมีประสิทธิภาพ เช่น

- สามารถป้องกันมด แมลงสาบและปลวกได้ (สำหรับมดถ้าพบมาก ควรใช้ติดต่อกันเป็นเวลา 1 สัปดาห์ หลังจากนั้น ใช้สัปดาห์ละ 2 – 3 ครั้ง)
- สามารถใช้ขับไล่เห็บ หมัด และรักษาโรคเรื้อนของสัตว์ กำจัดกลิ่น ขับไล่แมลงในคอกสัตว์ และป้องกันไม่ให้แมลงวางไข่
- ป้องกันศัตรูพืช ขับไล่แมลงทุกชนิด และแก้โรคเชื้อราป้องกัน โรครากและโคนเน่า เร่งการเจริญเติบโต และการกระตุ้นความต้านทานโรค

คุณสมบัติข้างต้น ผ่านการพิสูจน์โดยเจ้าของสวนและฟาร์มปศุสัตว์มากมาย ประโยชน์และวิธีใช้น้ำส้มควันไม้ (คิดเป็นอัตราส่วน 1 ช้อนโต๊ะ = 10 ซีซี หรืออัตราส่วน 1 ปีบ = 20 ลิตร)

1. ด้านการเกษตร (ควรใช้ติดต่อกันประมาณ 1 เดือนจึงจะเห็นผล เนื่องจากน้ำส้มควันไม้ไม่ใช่สารเคมีจึงไม่เห็นผลทันที)

ประโยชน์	วิธีใช้	อัตราส่วน	ตัวอย่างอัตราส่วน
1.1 ป้องกันโรคราและโคนเน่าจากเชื้อรา	ผสมน้ำฉีดพ่นลงดินก่อนปลูกพืช 15 วัน	1 : 100	น้ำส้ม 1 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำ 1 ลิตร น้ำส้ม 20 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำ 1 ปีบ
1.2 เพื่อเร่งการเจริญเติบโต กระตุ้นความต้านทานโรค	ผสมน้ำรดโคนต้นทุก 7-15 วัน	1 : 200	น้ำส้ม 5 ชีชี ต่อน้ำ 1 ลิตร น้ำส้ม 10 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำ 1 ปีบ
1.3 ป้องกันศัตรูพืช ขั้วไล่แมลงทุกชนิด และเชื้อรา	ผสมน้ำฉีดพ่นที่ใบทุก 7-15 วัน	1 : 200	น้ำส้ม 5 ชีชี ต่อน้ำ 1 ลิตร น้ำส้ม 10 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำ 1 ปีบ
1.4 เพื่อช่วยในการสังเคราะห์น้ำตาลของพืช (ช่วยให้พืชผักและผลไม้มีรสหวาน)	ผสมน้ำฉีดผลอ่อนหลังติดผลแล้ว 15 วัน และพ่นอีกครั้งก่อนเก็บเกี่ยว 20 วัน	1 : 500	น้ำส้ม 2 ชีชี ต่อน้ำ 1 ลิตร น้ำส้ม 4 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำ 1 ปีบ
1.5 ป้องกันมดและแมลง	ผสมน้ำรดหรือพอบริเวณที่มี	1 : 20 ใช้เข้มข้น	น้ำส้ม 5 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำ 1 ลิตร
1.6 แก้โรคเชื้อราในยางพารา	ทาหน้ายางพารา	1 : 20	น้ำส้ม 5 ช้อนโต๊ะ ต่อน้ำ 1 ลิตร

2. ด้านปลุสตัดว์ (หมายเหตุ : หากใช้อัตราส่วนที่เข้มข้นกว่า 1: 20 ควรสวมถุงมือหรือระมัดระวังในการใช้)

ประโยชน์	วิธีใช้	อัตราส่วน	ตัวอย่างอัตราส่วน
2.1 เมื่อต้องการขับไล่เห็บ หมัด รักษาโรคเรื้อนของสัตว์	ผสมน้ำพ่นฉีดที่ตัวสัตว์อาทิตย์ละ 2-3 ครั้ง	เข้มข้น	
2.2 กำจัดกลิ่น และขับไล่แมลงในคอกสัตว์	ผสมน้ำราดพื้นในคอกสัตว์ทุก 7 วัน	1 : 100	น้ำส้ม 1 ช้อนโต๊ะ/น้ำ 1 ลิตร น้ำส้ม 20 ช้อนโต๊ะ ต่อ น้ำ 1 ปีบ
2.3 กำจัดกลิ่นขยะ และป้องกันไม่ให้แมลงวางไข่	ผสมน้ำราดหรือพ่นกองขยะ	1 : 100	น้ำส้ม 1 ช้อนโต๊ะ/น้ำ 1 ลิตร น้ำส้ม 20 ช้อนโต๊ะ ต่อ น้ำ 1 ปีบ

คำแนะนำ

- ในการใช้ครั้งที่ 1 – 2 ควรผสมกับสารเคมีที่ใช้อยู่เดิม ในอัตราส่วนครั้งต่อครั้ง ผสมน้ำแล้วทำการฉีดพ่น
- ในการใช้ครั้งถัดไป จึงเปลี่ยนมาใช้ น้ำส้มคว้นไม้เพียงอย่างเดียว โดยไม่ต้องใช้สารเคมี สำหรับเกษตรกร ไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องวัดอุณหภูมิ ให้ให้วิธีสังเกตคว้นแทนได้เช่นกัน

การผลิตก๊าซชีวภาพใช้ในครัวเรือน (ขนาด 200 ลิตร)

อุปกรณ์

1. ถังพลาสติก ขนาด 200 ลิตร	2	ใบ
2. ถังพลาสติก ขนาด 150 ลิตร	1	ใบ
3. ข้อต่อตรงเกลียวนอก 4 นิ้ว	1	ตัว
4. ข้องอ 4 หุน พร้อมต่อปลาย	1	ตัว
5. ข้องอ 1 นิ้ว พร้อมต่อปลาย 60 ซม.	1	ชุด
6. 3 ทาง 4 หุน พร้อมต่อปลาย 2 ทาง	1	ชุด
7. สายยาง 4 หุน ยาว 2 เมตร	2	เส้น
8. วาล์ว 4 หุน	1	ตัว
9. หัวเตาแก๊สที่ขายนมหนูแล้ว	1	เตา

วัสดุ

1. มูลสัตว์ (มูลสุกร)
2. เศษอาหารบดละเอียด

วิธีทำ/ขั้นตอน

1. ประกอบส่วนประกอบของถังทั้งถังหมักและถังเก็บก๊าซ (ใช้ VCD ประกอบการบรรยาย)
2. ใส่มูลสัตว์ (มูลหมูผสมน้ำพอเหลว ประมาณ 50 กิโลกรัม หรือประมาณ ¼ ของความสูงถัง)
3. ทิ้งไว้ 7 วัน ใส่เศษอาหารบดละเอียด 1 กิโลกรัม พร้อมเติมน้ำจนถึงระดับน้ำส้ม
4. ทิ้งไว้พร้อมกวนถังทุกวัน ๆ ละ 2 ครั้ง รอจนเกิดก๊าซในถังเก็บก๊าซก่อน (ห้ามเติมเศษอาหารเมื่อยังไม่เกิดก๊าซ)
5. เมื่อเกิดก๊าซแล้วจึงใส่เศษอาหารครั้งละ 1 กิโลกรัม ให้จุลินทรีย์ย่อยแล้วเกิดก๊าซจนเต็มถัง
6. ทดสอบประสิทธิภาพโดยการใช้ก๊าซให้หมด จากนั้นทดลองใส่เศษอาหาร 1 กิโลกรัมถ้าเกิดก๊าซจนเต็มถังแสดงว่าระบบใช้งานได้ ถ้าพบว่าก๊าซไม่เต็มถังให้รออีก 7 วัน แล้วจึงเติมเศษอาหารลงไป

ประโยชน์

1. ให้พลังงานในรูปของก๊าซชีวภาพ (ใช้หุงต้ม, ประกอบอาหาร)
2. ลดปัญหามลภาวะและสภาพแวดล้อม
3. กากที่ผ่านการย่อยสลายแล้วสามารถนำไปเป็นปุ๋ยน้ำ, ปุ๋ยแห้งได้

อื่น ๆ ก๊าซชีวภาพสามารถนำมาฟอกและบรรจุในถังก๊าซนี้ใช้ในครัวเรือนได้

ไบโอดีเซลจากน้ำมันพืชใช้แล้ว

ไบโอดีเซลคืออะไร

ไบโอดีเซล คือสารเอสเทอร์ของกรดไขมันได้จากการนำ น้ำมันพืช จากพืชหรือสัตว์ไปผ่านขบวนการทางเคมี (แอลกอฮอล์) เมทานอลหรือเอทานอล และแยกเอาไบกรีเซอร์ออกไป ขบวนการดังกล่าวเรียกว่า ปฏิกิริยาทรานเอสเตอริฟิเคชัน (Transesterification) ผลิตภัณฑ์ที่ได้มีสองส่วน ประกอบด้วย กลีเซอริน (มีลักษณะเป็นของแข็งสีดำหรือสีน้ำตาลขึ้นอยู่กับสีน้ำมันที่นำมาทำ) และไบโอดีเซล ซึ่งสามารถใช้แทนที่เชื้อเพลิงดีเซลในเครื่องยนต์ที่มีรอบหมุนเร็วและรอบหมุนช้า ปฏิกิริยาดังกล่าวถูกคิดค้นในประเทศเยอรมันนี้เกินกว่า 100 ปีมาแล้ว

ไบโอดีเซลดีต่อเครื่องยนต์อย่างไร

การใช้ไบโอดีเซล เป็นผลดีต่อเครื่องยนต์ดีเซลและยืดอายุการใช้งานของเครื่องยนต์ เพราะไบโอดีเซลเป็นเชื้อเพลิงที่มีคุณสมบัติในการหล่อลื่นดีกว่าเชื้อเพลิงดีเซล สามารถใช้แทนเชื้อเพลิงดีเซลได้ 100% โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านกำลังเครื่องยนต์ ความสามารถในการติดตั้งเครื่องยนต์และกำลังการหมุนของเครื่องไบโอดีเซล ให้ค่าซีเทนที่สูงกว่าเชื้อเพลิงดีเซล (เวเทน 53 หรือมากกว่าเทียบกับซีเทน 47 สำหรับเครื่องยนต์ดีเซล หมุนเร็ว) มีความหนืดใกล้เคียงกับเชื้อเพลิงดีเซล มีความคงตัวที่ดี มีค่าจุดวาบไฟสูงกว่าเชื้อเพลิงดีเซลมาก (167 เทียบกับ < 52 องศาเซลเซียส) จึงมีความปลอดภัยในการขนส่งและเก็บรักษา

ใช้ไบโอดีเซลมีคุณสมบัติในการหล่อลื่นเป็นเยี่ยม ถนนรักษาเครื่องยนต์ ลดการเสียดสีของโลหะในเครื่องยนต์ได้ดีกว่าการใช้เชื้อเพลิงดีเซล รายงานจากประเทศมาเลเซียกล่าวว่า การใช้ไบโอดีเซลแม้เพียง 5% ก็ลดการเสียดสีระหว่างโลหะในระบบได้อย่างมีนัยสำคัญเทียบกับการใช้แต่เพียงเชื้อเพลิงดีเซล การใช้ไบโอดีเซลหล่อลื่นเครื่องยนต์ สามารถแทนที่หัวเชื้อผสมเชื้อเพลิงดีเซลได้ โดยสามารถผลิตได้เองในประเทศไทย ไบโอดีเซลใช้เป็นเชื้อเพลิงในเครื่องยนต์ดีเซลได้

ทุกชนิดทั้งรอบหมุนเร็ว และรอบหมุนช้าได้ทันทีทันใด เมื่อใช้งานในประเทศไทย (อุณหภูมิกลางวัน 15 – 40 องศาเซลเซียส) จะใช้ในอัตราส่วนเท่าใดก็ได้ โดยไม่ต้องทำการดัดแปลงชิ้นส่วนเครื่องยนต์แต่อย่างใด

การผลิตไบโอดีเซล

การผลิตไบโอดีเซลจากน้ำมันพืช อาศัยปฏิกิริยาทรานส์เอสเตอริฟิเคชัน โดยการเปลี่ยนไตรกลีเซอไรด์ (ไตรอัลคิลเอสเตออร์) ไปเป็นไบโอดีเซล (โมนออัลคิลเอสเตออร์) การทำปฏิกิริยาระหว่างไตรกลีเซอไรด์ ที่มีอยู่ในน้ำมันพืชกับแอลกอฮอล์ โดยทั่วไปจะใช้เมทานอล (เนื่องจากเกิดไบโอดีเซลดีกว่าใช้เอทานอล อีกทั้งใช้ปริมาณที่น้อยกว่าและราคาถูกกว่า) โดยการสรุปการผลิตไบโอดีเซลจากน้ำมันพืชหรือไขมันสัตว์ที่สารเคมีเข้าเกี่ยวข้อง 3 ตัวคือ

- น้ำมันพืชที่ใช้แล้วหรือยังไม่ได้ใช้
- แอลกอฮอล์/ใช้เมทานอล
- สารเร่งปฏิกิริยาใช้ต่าง (โซดาไฟ) เป็นตัวเร่งให้เกิดไบโอดีเซลเร็วขึ้น ได้แก่ โซเดียมไฮดรอกไซด์ หรือโปแตสเซียมไฮดรอกไซด์ (ถ้าทำ 2 ขั้นตอนใช้กรดด้วย)

วัตถุดิบในการผลิต

1. น้ำมันพืชเก่าใช้แล้ว
2. โซเดียมไฮดรอกไซด์ (NaOH) เรียกทั่วไปว่า โซดาไฟ ใช้ 0.5% ของน้ำหนักน้ำมันพืช (น้ำมันพืช 1 ลิตร โซดาไฟ 6 กรัม)
3. เมทานอล (Methanol) 20% ของน้ำหนักน้ำมันพืช (น้ำมันพืช 1 ลิตร แอลกอฮอล์ 200 ซีซี)

อุปกรณ์หลักที่จำเป็น

1. ปีมหอยโข่ง สำหรับการถายน้ำมันไปยังถังต่าง ๆ รวมทั้งใช้ในการผสมเมทานอลและไล่ความชื้น
2. ถังต้มสแตนเลส ขนาดขึ้นอยู่กับปริมาณที่ต้องการ ผลิตในแต่ละครั้ง
3. ถังพลาสติกขาวใส สามารถมองเห็นน้ำมันหรือน้ำได้สำหรับใช้ถึงแยกกลีเซอริน ถังล้างน้ำถึงเก็บ

ขั้นตอนการผลิต

1. อุ่นน้ำมันให้อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 50-60 องศา C หากมีน้ำปน ต้องต้มให้เดือด ไล่ไอน้ำจนหมดแล้วรอให้อุณหภูมิลดลงอยู่ที่ 50-60 องศา หากสูงเกินกว่านี้ จะทำให้เมทานอลระเหยได้
2. เติมเมทานอลที่ละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ไว้แล้ว โดยค่อย ๆ ผสมจนน้ำมันฟุ้งกับเมทานอลเข้ากันจนเป็นเนื้อเดียวกัน ก่อนที่จะเกิดปฏิกิริยาทางเคมี สังเกตเห็นน้ำมันยังใส ขณะผสมน้ำมันก็เริ่มขุ่นขึ้น ต่อมาจะเกิดการแยกตัวของกลีเซอรินและน้ำมันกลับมาเริ่มใสอีกครั้ง
3. ปล่อยให้น้ำมันไปโอดีเซล กับกลีเซอริน จนหมดสังเกตจากปริมาณกลีเซอริน จนหมดไม่เพิ่มขึ้นเมื่อปล่อยทิ้งไว้นาน ๆ
4. แยกน้ำมันไปโอดีเซลที่อยู่ด้านบนจะมีสีใส (กลีเซอรินอยู่ด้านล่างจะมีสีดำคล้ำ) มาทำการล้างด้วยน้ำ เพื่อขจัด กลีเซอริน เมทานอล สิ่งสกปรกอื่น ๆ ที่ปนอยู่ในน้ำมันออกไป โดยใส่ในถังล้าง เติมน้ำเปล่าเท่ากับน้ำมันไปโอดีเซล ให้น้ำอยู่เหนือวาล์วตัวบนเล็กน้อย ส่วนวาล์วตัวล่างใช้ปั๊มดูดน้ำออก และวาล์วตัวบนเป็นทางน้ำเข้า เมื่อเปิดปั๊มน้ำ น้ำก็จะดูดจากด้านล่าง แล้วฉีดเข้าวาล์วด้านบน ซึ่งด้านในวาล์วตัวบนให้ใส่ช่องอเพื่อให้ น้ำพุ่งไปข้างถังและเป็นการล้างถึงน้ำมันไปในตัว ครึ่งชั่วโมงน้ำขาวคล้ำขุ่นจึงเปลี่ยนถ่าน้ำหำม ทำอีก 2-3 ครั้ง หรือน้ำล้างสีใสขุ่นไม่มากนัก ก็เป็นอันใช้ได้
5. น้ำมันไปโอดีเซลที่ผ่านขบวนการล้างน้ำแล้ว มาอุ่นให้ร้อนเล็กน้อย ใช้ท่อพีวีซีปิดหัว แล้วใช้หัวมินิสปริงเกอร์แบบฉีดฝอย หาซื้อได้จากร้านขายเครื่องมือเกษตร น้ำหยด วางท่อฉีดฝอยด้านบนถัง ดังรูป ข้อสำคัญ ปั๊มน้ำควรมีตัวควบคุมไฟ ที่เรียกว่า ดิมเมอร์ คุมไม่ให้ปั๊มน้ำหมุนเร็วเกินไป จะทำให้แรงดันน้ำมันฉีดแรงเกินไป เพราะรูสปริงเกอร์ออกมามีขนาดเล็กมาก อาจทำให้ท่อพลาสติกและสปริงเกอร์หลุดหรือแตกเสียหายได้ ฉีดฝอยไปเรื่อย ๆ จนน้ำมันใสจนได้ที่คือใส่ขวดส่องดูตัวหนังสือด้านหลังเห็นชัดเจนก็ใช้ได้

ตารางเทียบอัตราส่วนการใช้โซดาไฟและเมทิลแอลกอฮอล์

น้ำมันพืชใช้แล้ว (ลิตร)	โซดาไฟ (กรัม)	เมทิลแอลกอฮอล์ (ลิตร)	ส่วนผสมรวม (ลิตร)
1	6	200 ซีซี	1.2
5	30	1	6
10	60	2	12
15	90	3	18
20	120	4	24
25	150	5	30
30	180	6	36
35	210	7	42
40	240	8	48
45	270	9	54
50	300	10	60
55	330	11	66
60	360	12	72
65	390	13	78
70	420	14	84
75	450	15	90
80	480	16	96
85	510	17	102
90	540	18	108
95	570	19	114
100	600	20	120

อันตรายเกี่ยวกับสารเคมี

1. เมทานอล Mathanol เป็นวัตถุไวไฟ ควรเก็บไว้ในที่ร่ม ห่างจากจุดที่อาจจะเกิดประกายไฟ และระมัดระวังในขณะที่ทำการผลิตไบโอดีเซลเป็นพิเศษ ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดเพลิงไหม้ได้ หากดื่มอาจทำให้ตาบอดหรือเสียชีวิต และสามารถซึมเข้าสู่ร่างกายทางผิวหนังได้

2. โซเดียมไฮดรอกไซด์ โพรแตสเซียมไฮดรอกไซด์ เป็นสารเคมีที่ทำอันตรายที่ห้ามสัมผัสโดยตรง ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ผิวหนังไหม้

3. สารละลายโซเดียม โพรแตสเซียม เมทอกไซด์ ซึ่งได้จาก โซเดียม โพรแตสเซียมไฮดรอกไซด์ ผสมกับ เมทานอล จะเป็นสารที่อันตรายเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากไอพิษจะทำลายระบบประสาทหากสูดดม ทำให้หมดสติหรืออาจเสียชีวิต และจะมีความไวไฟเพิ่มมากขึ้นด้วย

4. ห้ามเทกรดซัลฟูริกใส่เมทานอลโดยตรง จะเกิดปฏิกิริยาทางเคมีอย่างรุนแรง อาจเกิดการระเบิดขึ้นได้

ข้อควรระวัง : ในทุกขั้นตอนที่มีสารเคมีเข้ามาเกี่ยวข้องทั้ง เมทานอล กรด ต่าง หรือสารเคมีอื่น ๆ ควรสวมถุงมือ หน้ากากป้องกัน และแว่นตา ตลอดเวลา และควรมิให้ผู้เกี่ยวข้องอยู่ห่างจากบริเวณดังกล่าว เนื่องจากไอของสารเคมีมีพิษ หากสูดดมเข้าไป และระมัดระวังสิ่งที้อาจก่อให้เกิดประกายไฟ เพราะเมทานอลติดไฟ และเกิดระเบิดได้

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นางอชิรญาณ์ ชันคพร
ที่อยู่	4 ซอยสันติสุข ถนนพิชัย แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300
ที่ทำงาน	การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย 53 หมู่ 2 ถนนจรัญสนิทวงศ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี 11130
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2533	สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สถาบันเทคโนโลยี ราชมงคล วิทยาเขตพัฒนศึกษการพระนคร
พ.ศ. 2547	สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2550	ศึกษาต่อระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและ ภาคเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2533-ปัจจุบัน	การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย